

ЖАВЛОН ЖҰРАЕВ

ЎЗЛИК САРИ ЕТТИ ҚАДАМ

3

мақсадларим, шошмай туринг...

Огоҳлантириш

Ушбу китоб ҳар ким ҳам билишга тайёр бўлмаган фикрларни баён қилади. Туркумнинг аввалги икки китоби билан танишмай туриб, уни ўқишга киришиш сизнинг дунё ва унинг таркибий қисмларига бўлган қарашларингизни кескин ўзгартириши мумкин. Китобни бирор кимга тавсия қилишдан аввал у билан тўлиқ танишиб чиқинг.

Эпиграф

– Ҳой, Мақсадхон, ҳа анави майда Мақсадваччаларга қарасангиз бўлмайдими? Ҳаммаси ҳар томонга қараб қочиб кетибди-ю булар!

– Узр, мудир, мен ўзим билан овора бўлиб қолибман. Хавотир олманг, бу мишқиларга икки сакраб етиб оламан – ҳаммасини тутиб келаман зумда.

– Лекин сиз асосий Мақсадсиз – ўзингизданам чалғиб қолманг яна.

– Йўғ-е, ўзимдан чалғиб ўлибманми – ўзим билан ўзим доим биргаман-ку...

Мундарижа

Муаллифдан	4
Бошладик	6
Шахсият.....	9
<i>Иккаламиз ўртоқмиз</i>	9
<i>Бошланғич синф</i>	12
<i>Шахсий эркинлик</i>	17
<i>Қулупнай ёмғири меники</i>	21
Муҳимлик.....	25
<i>Борсакелмас</i>	25
<i>Сохта гулчамбар</i>	29
<i>Мақсаддан мақсад</i>	32
Кемтиклар	37
<i>Мол аччиғи – жон аччиғи</i>	37
<i>Минг тилла юбор</i>	40
<i>Маҳаллада дув-дув гап</i>	44
<i>Ортимдан такрорланг</i>	48
Қўрқувлар	53
<i>Хотиржамлик ҳудуди</i>	53
<i>Омад суғуртаси</i>	57
<i>Сокин қудрат</i>	60
Ришталар	65
<i>Аравалар пойгаси</i>	65
<i>Пешонамдан айланай</i>	69
<i>Кексалигим - подшолигим</i>	72
Бунёдкор куч.....	77
<i>Кун кўрамиз</i>	77
<i>Парилар париси</i>	81
<i>Аҳд мушти</i>	85
<i>Ҳаваскор мусаввирлар</i>	89
Бахт.....	93
Муаллиф ҳақида.....	Error! Bookmark not defined.

Муаллифдан

Қадрдон Дўстим,

Сизни кўрқмай дўстим деб аташга журъат этганим учун узр. Биз сиз билан икки марта ажойиб суҳбат қурдик – ва бунда кўп сирларимизни ўртоқлашдик. Шундан келиб чиқиб, сизни ўзимга дўст билдим. Бу дўстликдан сиз ҳам менчалик мамнунсиз деган умиддаман.

Ўтган галги суҳбатларда биз анча нарсаларни ўргандик – айниқса, мен жуда кўп янги нисбий ҳақиқатларни кашф қилдим. Ўз қадримизни биладиган бўлдик, бошқаларни ҳурмат қилиш учун кўп асос топдик.

Бу сафар энди инсон ўз олдига қандай мақсадларни қўйиши, улар нимага асосланиши ва уларга қандай эришиш мумкинлиги ҳақида сирлашамиз. Китоб сизга қалбингизнинг туб-тубида яширин, сиз учун аллақачон унут бўлган – лекин ҳаётингизни фаровон қилиш учун зарур бўлган истакларни қайта кашф этишга ёрдам беради.

Сиз билан мақсадларни тарбиялашни ўрганамиз. Жуда қизик таъкид-а? Лекин баён давомида бу билан нимани назарда тутганимни англаб оласиз.

Китоб сизга қандай илмларни ошкор қилишини айтяпман-у – бир гап эътибордан четда қоляпти: китобни ўқиш давомида мен сизга кириш қисмида айтиб ўтмаган фикрларни кашф қилишингиз мумкин. Сизнинг ўзига хос шахсиятингиз баёндан ўзига хос фойдали хулосалар чиқариши ёдингизда бўлсин. Менга сиз билан суҳбатнинг айнан ана шу жиҳати жуда ёқади.

Ҳар биримизнинг каттами, кичикми – мақсадларимиз бор. Менинг бу китобни ёзишдан мақсадим бор – сизнинг уни ўқишдан мақсадингиз бор. Назаримда, ҳар ким бир нимага интилиб,

ниманингдир режасини тузиб яшайди. Тўғри-да – мақсадсиз яшаш кимга керак?

Шу ўринда кўпчилик пишиб етилмаган файласуфлар ўз-ўзи ва бошқаларга берадиган саволи эсга келади: яшашдан мақсад нима? Бу саволга жавоб излаб, кўплаб доноларнинг боши оғриган.

Лекин, келинг, биз чуқурроқ кирамиз. Нима деб ўйлайсиз – инсоннинг ўзига шу саволни беришидан мақсади нима? Бу саволга ҳақ ёки асоссиз жавоб топиш ёки ўзини жавоб топганига ишонтириш одамга нимага керак?

Яқинроқ келинг – сизга бир сир айтаман: **яшашдан мақсад нималигини топиш истаги – пуч мақсад**. Чунки бу саволга жавоб топиш инсон ҳаётига ҳеч бир фойдали ўзгариш киритмайди. Пуч мақсадлар ҳақида биз кейинроқ алоҳида суҳбатлашамиз.

Китоб, анъанага мувофиқ, етти кунга мўлжалланган. Албатта, баён ўз шахсиятимизни англаш ва уни кучайтириш борасида ҳам кўп фиркларни билдиради. Ахир, фақат кучли шахсина ўз истакларига осон эришади.

Суҳбатимиз давомида эсингизда бўлсин: мен сиздан янги нарсаларни ўрганишни мақсад қилганман. Сиз билан ҳар сафар китоб орқали суҳбатга киришганда мен шуни ният қиламан. Умид қиламанки, бу галги суҳбатимиз ҳам ўз мақсадига хизмат қилади.

Хўш, ўзлигимиз сари навбатдаги саёҳатни бошладикми?

Бошладик

*“Дарё тошқин, сувлар тўлқин
Ўтолмайман, ёр-ёр
Отим ориқ, манзил йироқ
Етилмайман, ёр-ёр...”*

(Халқ қўшиғи)

Ҳаёт йўлимизда наинки дарёлар – баъзида денгизлар кўндаланг келади. Биз бу тўсиқларни гоҳида заҳмат чекиб кечиб ўтамыз, гоҳида ортга қайтиб, бошқа йўлдан бориб кўрамыз. Билганлардан сўрасанг – бу оддий ҳоллигини айтади: ҳаёт тинимсиз синовлардан иборатлигини, қийинчиликсиз ҳеч нарсага эришиб бўлмаслигини уқтиради улар.

Хўш, сиз бунга кўнасибми? Умрнинг турган-битгани машаққат эканига, орзуларга эришишнинг нархи ҳар доим қиммат бўлишига – бахтли бўлиш учун қурбонликлар келтириш кераклигига ишонасибми?

Шу пайтгача бошдан ўтказганларингизга қараб, бу рост гаплигига амин бўласиз. Қаердадир қийинчиликка дуч келганингизни-ю, уни енгиб ўтиб мукофотга эришганингизни эслайсиз. Ноилож, ҳаёт – бу адоғи йўқ синовлар оқими, улардан ўтсанг – мукофот оласан, йиқилсанг – жазоланасан деган ишонч ҳар биримизга кириб олган.

Кўпчилигимиз ҳаётда йўл қўяётган баъзи хатоларимизни ана шу ишонч соясида яширамыз. Қилаётган ишимиз хато эканини кўнглимиз сезиб турса ҳам – бу ҳаёт ёки замон талаби эканини баҳона қилиб, нафсимизга эргашамиз. Унча-мунча нарсага кўз юмиб кетамиз.

Ана шу ишончдан келиб чиқиб ўз олдимизга мақсадлар қўямиз. Шундан келиб чиқиб, ҳаётимизни режалаштирамыз. Синовлардан осон ўтиш учун қудрат ахтарамиз. Бу қудратни кимдир бойлиқдан, кимдир амалдан, кимдир шуҳратдан, яна кимдир билимдан излайди.

Орамизда баъзи одамлар шундай қудратни ўз шахсиятларидан қидирадилар. Улар ҳамма нарсанинг тагида турган кучни – шахсият кучини таниган, унинг овига чиққан одамлар. Улар ўз шахсий кучлари билан тўсиқларни енгиб ўтишмайди – уларнинг шахсий кучи, шунчаки, тўсиқлар ҳосил бўлишига йўл қўймайди.

Улар афсунгар, донишманд ёки кучли психолог эмас. Улар ҳеч ким билмайдиган сирларни билмайди ҳам. Улар, сиз-у биз қатори, оддий одамлар. Аммо уларнинг бошқалардан кескин бир фарқи бор: улар ўзига хос мақсадларни кўзлаб яшайди. Улар омма тан олган ва андозага айлангириб қўйган усулда бахтли бўлиш имконсиз эканини билишади. Улар ўзлари ва бошқаларни тенг қадрлашади.

Албатта, мен айтадиган кўп гаплар – мавҳум фалсафадек туюлади. Шундоққина жўшқин ҳаётий жараёнлар ичида юрган одамга бориб шу фалсафий гапларимни айтсам – унинг буни эшитишга вақти бўлмайди. Чунки унинг бошқа арзигулик юмушлари бор. Унинг катта бизнеси бор, ишлари жадал олға силжияпти, фойдали танишлари ва манфаатли ҳамкорлари сафи кенгаймоқда. Пулдан ташвиши йўқ – бемалол ўзига керакли нарсани сотиб олиши мумкин. Соғлиги мустаҳкам, оиласи тинч.

Лекин унинг кўнгли таскин билмайди. У қанча ютуққа эришса ҳам, янада каттароқ марраларни кўзлагиси келаверади. Жиддийлик ва ўйчанлик унинг одатий юз ифодасига айланади. Ундан кўпчилик кўп нарсани кутадиган, ундан умидвор бўладиган – унинг қарорларига қарайдиган бўлади.

Шунча мол-давлати ва обрўси бўла туриб, унда ташвишлардан ҳоли бўлишга етарли қудрат топилмайди. Боласини номдорроқ мактабга бериши керак, уйини обрўсига яраша таъмирлаши керак, мавқеига яраша кийиниши керак, ҳар хил одамлар билан яхши муносабатни сақлаб туриши керак – улгуриши, етказиши, ўтказиши керак... Ҳа айтгандай – шунча иш орасида ҳали яшаши ҳам керак. Тўғрироғи – бахтли яшаши керак.

Бу ташвишлар одамларга нимага керак? Биз айнан ана шу саволга жавоб излаймиз бу гал. Биз интилаётган истаклар,

мақсадлар ва натижалар бизга нега кераклигини – умуман, улар бизга чиндан керакми йўқми, шуни англашга уриниб кўрамиз.

ДУШАНБА

Шахсият

Иккаламиз ўртоқмиз

Бу галги суҳбатни ажойиб эртак билан бошласак. Нима дедингиз?

Бир куни бир болакай зерикканидан акасининг расм дафтарига расм чизиб ўтирган экан. Ҳамма болалар каби у ўз ўйинқароқ машғулоти қоғозга митти одамча расмини чизишдан бошлабди. Бола бари бир болада – мўжизаларга ишонгани туфайли, унинг тасаввурида у чизган одамчага жон кириб, у билан суҳбатга киришибди:

-Салом. Мен кимман? – деб сўрабди одамча.

-Сен митти одамчасан, – жавоб берибди болакай, - Мен сени зерикканимдан чиздим.

-Зерикканингдан? У нима дегани? – тушунмабди одамча.

-Зерикиш – бир ўзинг қолганингда нимадир қилишни қаттиқ хоҳлаш.

-Унда мен ҳам зерикар эканман-да, - хўрсинибди одамча, - Ахир, мен ҳам ёлғизман.

-Нега энди, - дебди болакай, - мен сен билан ҳар доим бирга бўламан. Иккимиз энг яқин ўртоқ бўламиз.

-Ростданми? – хурсанд бўлибди одамча, - Яшасин! Лекин, – яна хомуш тортибди одамча, - мен сени кўра олмасам, фақат овозингни эшитсам, қандай қилиб сен билан ўртоқ бўламан? Демак, мен барибир ёлғиз бўлар эканман...

-Майли, ҳафа бўлма, - дебди болакай, - Мен сенга дўст бўлиши учун яна бир одамча чизиб бераман.

Шундай деб, болакай митти одамча ёнига яна бир одамча чизибди. Бола тасавури унга ҳам жон ато этибди.

-Салом. Мен кимман? – деб сўрабди янги одамча.

-Сен ҳам митти одамчасан, - деб жавоб берибди болакай севишиб, - Ёнингдаги сенинг дўстинг. У ёлғиз бўлмаслиги учун сени чизиб бердим. Иккинги танишиб дўстлашиб олинглар. Ҳаммамиз яқин дўст бўламиз.

Бола кўз ўнгида икки одамча дўст тутиниб, бир-бири билан сўзлаша бошлабди. Болакай икки одамчани яна-да хурсанд қилиш учун, улар тепасига қуёш, атрофига гуллар, капалаклар чизиб берибди.

-Бу нарсалар нима? – ҳайрон бўлибди одамчалар, - Улар жуда чиройли экан.

-Булар гуллар, - жавоб берибди болакай, - Мен уларни сизлар учун чиздим. Гаплашиб зерикканда, иккинги улар орасида бекинмачоқ ўйнашингиз мумкин.

-Сен истаган нарсангни чиза оласанми? – ҳайрон бўлишибди одамчалар, - Биз нега чиза олмаймиз?

-Истасангиз, мен сизларга ўргатаман, - дебди болакай, - Бу жуда осон.

-Истаймиз, албатта истаймиз, - севинчдан сакрашибди одамчалар.

Шунда болакай икки одамчага расм чизишни ўргатибди. Одамчалар аввалига ўзларига ўхшаш одамчаларни чизишни ўрганибдилар. Бу янги одамчаларга ҳам болакай тасаввури жон ато этаверибди. Одамчалар ўзлари чизган одамчаларнинг «Мен кимман?» деган саволига ўзлари билганча жавоб беришибди. Аста-секин улар уйчалар чизишга ўтишибди. Бир зумда расм дафтар вароғи митти одамчалар ва уларнинг уйчаларига тўлиб кетибди.

Одамчалар истаган нарсаларини чизиш ва бир-бирлари билан гаплашишга шу қадар берилиб кетибдиларки, болакай ҳақида тамоман унутишибди. Болакай уларнинг ўйинига қўшилишни истаб айтган гаплари тинмай вижир-вижир қилаётган одамчалар шовқинида эшитилмай қолибди.

Вақт ўтиб одамчалар кўп нарсани ўрганишибди. Энди оддий уйчалармас, катта-катта шаҳарлар чизишни билиб олишибди. Баъзи

одамчалар нафақат чизишни – чизилган нарсани ўчиришни ҳам ўрганибдилар.

Шу орада одамчалар орасида «Мен кимман?» деган саволга бошқа одамчалар берган жавоб билан қониқмаган, бунга тўлиқроқ ва чуқурроқ изоҳ излайдиган одамчалар пайдо бўлибди. Бундай изланувчан одамчаларнинг баъзилари кўп илмларни кашф қилишибди.

Аммо ҳамма қабул қилган андоза ҳақиқатларни қабул қилишни истамай, олий ҳақиқатни излаган кўплаб илмсевар одамчалар бошқа одамчалар қаҳрига дучор бўлиб, ўчирилиб ташлабдилар.

Баъзи одамчалар «Мен кимман?» деган саволларига «мен митти одамчаман» деган жавобни топибдилар. Шунда улар бу эртақнинг бошида турган болакайни эслабдилар. Унга доим дўст бўлиб қолиш ваъдасини берганликлари ёдларига тушибди. Ва улар атрофларидаги шовқин-сурон ичида болакай гапларини эшитишни ўрганибдилар. Улар болакай билан яна дўстлашиб, бирга ўйнай бошлабдилар...

Эртақнинг якунини билмайман. Чунки у ҳали тугалланмаган. У ҳали ҳам давом этмоқда. Митти одамчалар ҳали ҳам ўз билганларича яшашда, болакай билан дўст бўлиш ваъдаларини бузишда давом этишяпти. Билганларнинг айтишича, бир кунмас бир кун одамчаларнинг бу ишидан тоқати тоқ бўлган болакай расм дафтар вароғини йиртиб олиб, ғижимлаб, уни бир четга улоқтириб ташлар эмиш. Яна ким билсин.

Икки ўлчамли одамчалар-ку майли – «Мен кимман?» деган саволга сиз қандай жавоб топдингиз? Топган жавобингиз сизни қанчалик қаноатлантирди? Топган жавобингиз сизга нималарни англаб етишга ёрдам берди?

Икки ўлчамли одамчаларга «ҳой, миттивойлар, сизларнинг оламингиздан ташқари учинчи ўлчам ҳам бор» десангиз, улар буни тушуна олиши, тушунса ҳам – бунга ишониши жуда қийин. Сиз билан бизга уч ўлчамли фазо тушунчаси жуда оддий туюлгани

билан, доимий фикрлаши икки ўлчам доирасида бўлган мавжудотларга буни етказа олмайсиз.

Агар мен сизга бизнинг дунёда биз кўра биладиган уч ўлчамдан ташқари тўртинчи ўлчам ҳам бор десам, бунга қандай қарар эдингиз? Оламимизда чексиз кўп ўлчамлар бор десам-чи? Ахир, болакайнинг расм дафтари кўпварақли бўлиши мумкин.-ку. Буни тасаввурингизга сиғдиришингиз қийин, шундайми? Икки ўлчамли одамчаларга учинчи ўлчам ҳақида гапирилса, улар ана шу тасаввур қила олмаслик ҳолатини бошдан ўтказадилар.

Ўзликни англаб, кучли шахс бўлишнинг энг олий мукофоти – инсон янги кенгликларни кашф қилишидир. Шахсий куч сизга тўртинчи ва ундан кўп ўлчамлар эшигини очиб беради. Интуициянгиз ривожланиб, дунёга вақт ва фазога тобе бўлмаган ҳолда қарашни ўрганасиз.

Жуда ҳаёлпараст гаплардек туюлмаяптими сизга булар? Агар шундай туюлаётган бўлса – демак ақлингиз мантиқ ёрдамида ҳали ҳам сизни назоратда сақлаяпти экан. Ахир, юқоридаги гапларни имконсиз ҳаёллар сирасига қўшган айнан мантиқ.

Мен интуиция (яъни қалб билими) ҳақида бежиз гапирмадим. Мақсадларимизга осон эришишда интуитив билимларнинг аҳамияти катта. Интуиция эса шахсий кучи кўп одамларда кучли бўлади.

Биз – уч ўлчамли одамлармиз. Аммо бизга шу уч ўлчам чегараларидан ташқарига чиқиш қудрати берилган. Шундай имкониятимизга ишонмаганлар мана шу ерда бизни тарк этишлари мумкин. Инсоннинг чексиз имкониятларига ишонганларга эса мени ҳали айтадиган гапим кўп.

Бошланғич синф

Ақлимизнинг ажойиб хусусияти бор – у дунёдаги ҳамма нарсани тавсифлашни билади. Кузатади, ўхшаш ва фарқли белгиларни аниқлайди, баҳо беради. Ана шу белгиларга қараб ҳамма нарсани синфларга ажратади.

Тарих мобайнида ўзининг дунёда тутган ўрнини англашга интилиб келган одамзод ўзлигини ҳам таснифлаш орқали аниқлашга уринган. Аввалига бу таснифлаш табиий белгиларга асосланган бўлса, жамият ривожланиши билан туркумлашга ижтимоий омиллар ҳам қўшила бошлаган.

Биз – аввало тирик мавжудотмиз. Тирик мавжудотларнинг иссиққон жонзотлар турига мансубмиз. Улар орасида ақлли жонзотлар гуруҳини ташкил қиламиз. Бу ақлли жонзотлар икки жинсга ажраладилар.

Мана шу ерда бизнинг табиий таснифланишимиз тугаб, ижтимоий таснифлаш бошланади.

Ақлли жонзотлар ташқи кўринишига қараб ирқларга ажратилади. Бу синфлар одамлар ер куррасининг қайси ҳудудида яшашига қараб келиб чиққан тана тузилиши ва тери рангидаги фарқлар орқали аниқланади. Бир жиҳатдан ирқларни табиий синф белгилари дейиш мумкин. Лекин бугунги кунда ирқ тушунчаси ўта ижтимоийлашиб кетган.

Бир ирқ вакиллари ўз навбатида халқларга бўлинади. Булар маълум ҳудудни ўз ватани деб атаб, ана шу ҳудудда истиқомат қилаётган одамлардир. Бир халқ вакилларини умумий тарих ва қонунлар каби ижтимоий омиллар бирлаштириб туради.

Халқлар турли миллат ва элатлардан ташкил топган бўлади. Миллатлар ижтимоий синфлар ичида энг кўп учрайдиган ва таснифланишда кескин тус оладиган фарқли гуруҳлардир. Миллат вакиллари бир маданият, тил ва фикрлаш услуби атрофида бирлашадилар.

Бир миллатдаги одамлар ҳам кичик ижтимоий синфларга бўлинадилар. Миллатни зиёлилар ва саводсизлар, бойлар ва ночорлар, шаҳарликлар ва қишлоқликлар ташкил қилади. Бу ички гуруҳлар ҳам бир-бирларидан кескин фарқ қиладиган жиҳатларини топа биладилар.

Бундан ташқари майда-чуйда бошқа синфлар ҳам борки, уларга бағишлаб бутун бир рисола ёзилса ҳам, адоғи бўлмайди.

Аслида дунёни яхшироқ англаш учун қўлланилган таснифлаш бугунги кунда катта ижтимоий офатга айланиб қолган. Одамлар ижтимоий омилларга қараб бир-бирларини синфларга бўлишга шу қадар кўникиб қолишганки, буни баъзида юксак маънавият белгиси деб билишади.

Зиёли одамларга саводи кам одамлардан кўра кўпроқ эҳтиром кўрсатсам, ким ҳам мени нотўғри иш қиляпти дейиши мумкин? Зиёли бари бир зиёли – ҳурматини қилиш керак. Жуда кўп ҳолларда бошқалардан кўра кўпроқ эътиборга лойиқ эканини ана шу зиёлларнинг ўзи тўғри деб ўйлайди.

Жуда қизиқ. Мен бир кун келиб, бу дунёни тарк этсам, кимнинг мен учун аҳамияти кўпроқ бўларкин? Саводи бор мулла жонсиз танам устида керакли тиловатни қилмаса – Яратган у дунёда мени қабул қилмаслиги эҳтимоли бор. Лекин саводсиз гўрков менга қабр қазимаса, жонсиз танам шу дунёда хор бўлиши тайин.

Ғоят совуқ мисол келтирдимми? Буни атайин қилдим. Сизнинг одамларни синфларга ажратиш ҳақидаги маҳкам ўрнашиб қолган ҳақиқатларингизни бир оз силжитиш учун шундай кескин мисол келтирдим. Бу ерда қайсидир одам қилаётган хатолар ҳақида эмас – сиз ва мен қилаётган хатолар ҳақида гап кетяпти.

Сиз ўзингизни қайси синфларга мансуб деб биласиз? Шиллиқурт эмас, инсон бўлиб дунёга келганингиздан қанчалик хурсандсиз? Бошқа одамлардан фарқли жиҳатларга эга синфга мансуб эканингиздан қанчалик фахрланасиз? Сиз ва мен бир миллий синфга мансубдирмиз – лекин маҳаллий синфимиз, ғоявий синфимиз, фалсафий синфимиз бошқа-бошқа эканини қанчалик осон қабул қиласиз?

Табиат (ва менинг фикримча Яратган ҳам) бу оламдаги мавжудотларни ҳеч бир синф ва турларга ажратмайди. Табиат ҳамма фарзандларини бир хил яхши кўради ва асраб-авайлайди.

Уларга яшаш шароити яратиб беради ва ана шу муҳитда яшашни ҳам ўзи ўргатади.

Табиат ҳатто қаҳр қилганда ҳам ҳеч бир жонзотни бошқасидан устун қўймайди. Ўрмон ёнганда икки йиллик ниҳоллар ҳам, икки юз йиллик дарахтлар ҳам кулга айланади. Сув тошганда меҳнатсевар чумолилар ҳам, ялқов айиқлар ҳам тенг чўкади.

Табиий офатларда одамлар ҳалок бўлса – ичимиз ачийди. Табиатнинг шу офатда нобуд бўлган ҳамма фарзандлари учун ичи ачийди.

Тенглик ҳақида дин ҳам, қонунлар ҳам тинмай бизга уқтиради. Ҳаммамиз бошқалар билан суҳбатларда бу дунёда ҳамма тенг экани ҳақидаги юксак гапларни айтамыз. Лекин маънавият базми тугаб, кўчага чиққанимизда, садақа сўраган ночорга ачиниш ёки жирканиш ҳисси билан қараймиз.

Хўш, сиз қайси синфга мансубсиз? Кимлар билан синфдошсиз? Кимлардан бу дунёда тутган ўрнингиз юқорироқ? Кимникидан пастроқ?

Ўзимизни у ёки бу синфга мансуб ҳисоблаш – шахсиятимизни чеклаш дегани. Бой одамнинг шахсияти бадавлатлик қолипига солинган, ўқимишли одамники – зиёлилик қолипига. Бу каби чекловлар ҳар қандай интилувчан шахсни ҳам ўсишдан тўхтатиш қудратига эга.

Буюкликка борувчи йўл – синфларга ақлан тобе бўлмаслик орқали ўтади. Мен ўзини билимлилар синфига даҳлдор билсам, билимларим доирасидан ташқарига чиққанимда имкониятларим тугайди. Мен саводсиз одам қила оладиган ишни қила олмаслигим тайин.

Ўзимни зиёли санашдан воз кечдим дейлик. Энди мен ўқимишли қишлоқи ёки саводсиз қишлоқи эмас – шучаки қишлоқиман. Қишлоқда яшайдиган одам қилиши мумкин бўлган ҳар қандай ишни қилишим мумкин. Бир кун келиб мен яшаш жойим бўйича синфга мансуб эканимдан воз кечаман. Энди мен қишлоқи

ёки шаҳарлик эмас – шунчаки ўзбекман. Энди мен шаҳар ҳаётига ҳам, қишлоқ ҳаётига ҳам осон кўникаман, шу икки муҳитда ҳам фаровон яшай оламан.

Шахсиятимни ўз миллатим доирасида тутишим ҳам менинг бошқа миллатларга ҳурматсиз назарда қарашимга сабаб бўлади. Бу чекловдан воз кечаман ва бошқа миллатлар маданиятида ҳам жуда кўп бунёдкор жиҳатлар борлигини кашф қиламан. Янги тилларни ўрганаман. Дўстларим сафида турли миллат вакиллари пайдо бўлади. Энди мен ўзимга ўзбек сифатида эмас – шунчаки инсон сифатида қарайман. Энди инсон қилиши мумкин бўлган ҳар қандай ишни мен ҳам қилишим мумкин.

Дунёда шундай одамлар борки, улар ўзларига шунчаки тирик мавжудот сифатида қарайдилар. Улар оддий одам қила олмайдиган ишларни қила олишади, оддий одамда учрамайдиган қобилиятларни ривожлантиришади. Кўршапалак каби атроф дунёни товуш орқали кўрадиган, баъзи йиртқичлар каби инфрақизил нурларини пайқайдиган одамлар бор. Улар ўзларини шартли равишда одамлар синфига мансуб деб ҳисобламайдилар.

Барчамизни умумлаштириб турган бир ягона белги бор: **бу дунёдаги ҳар бир жонзот Яратганнинг чексиз қудрати махсули**. Унинг қудрати ҳар бир майса ва илдизда, ҳар бир нафас, ҳар бир киприк қоқишда, биз ташлаган ҳар бир қадамда намоён бўлаверади. Ҳар бир ҳужайрамиздаги тириклик жараёнлари олий қудрат белгилаб қўйган қонунларга бўйсунди.

Биз ана шу жиҳатдангина бир синфга мансубмиз. Қолган ҳамма тур ва синфга ажратишлар – шунчаки шартли ифодалар, холос. Ўз имкониятларини ана шу шартли ифодалар доирасида баҳолаган одамнинг шахсияти ҳам шартлидир.

Расм дафтар вароғидаги митти одамчалар, гуллар, капалаклар – ҳаммаси турли ҳаёт тарзига эга. Аммо уларнинг барини бир болакай битта қаламда чизган. Уларнинг барига жон киритган куч ягона ва бўлинмас. Яхлит оламини алоҳида синфларга ажратиш,

уларнинг бирини бошқасидан устун қўйиш – Яратганнинг бўлинмас қудратини парчалашга интилиш демақдир.

Шахсий эркинлик

Инсон ўзлигини англаши – олий бахт. Лекин ана шу олий бахтга эришишда бизга тўсқинлик қиладиган омиллар борки, уларни яхши танимай туриб, кучли шахс бўлиш қийин.

Кучли шахс эгаси бўлишнинг якуний мақсади – шахсий эркинликка эришиш. Кўпчилигимиз ўзимизни шундоқ ҳам эркин шахслар деб биламиз. Аммо бизни фикрлашимизда, ҳаёт ва ўзимизга муносабатимизда чеклаб турувчи омиллар бор. Улар ички (ёки психологик) ва ташқи (ёки ижтимоий) чекловлардир.

Психологик чекловлар, ўз номи билан психологик: улар одамнинг ақлида қўним топган бўлиб, йиллар давомида тарбия ва дунёқараш натижасида шаклланади. Ўз имкониятларига шубҳа билан қараш, ўзини у ёки бу ишга қодир эмасман деб ҳисоблаш кабилар ички чекловлардир.

Ташқи чекловлар – одам яшаб турган жамият ва табиий шароит хусусиятларидан келиб чиққан чекловлардир. Ижтимоий андозаларга тобелик, модага тобелик, пулга тобелик ана шулар жумласидан.

Энг катта тобелигимиз – албатта, пулга тобелиқдир. Ким молиявий муаммолардан ҳолиман деб айта олади? Биз ҳар қандай олди-бердилар пул орқали амалга ошириладиган муҳитда яшаймиз – бунда пулга тобе бўлмаслик иложсиз туюлиши мумкин.

Пульсиз кўчага чиқишни истамаган вақтларингиз бўлганми? «Ҳар эҳтимолга қарши» бўлса ҳам киссамизда қанчадир пул бўлади бари бир. Лекин ҳаётда ҳар нима бўлиши мумкин. Пулингизни йўқотиб, оғир вазиятда қолсангиз, ундан чиқиб кетишга шахсий кучингиз етадимми? Бегона одамдан ёрдам сўрашга ҳаддингиз сиғадими?

Ҳаммамиз ҳавас билан томоша қиладиган шпионлар ҳақидаги филмлар қаҳрамонлари – эркин шахс эгаларидир. Улар ҳар қандай вазиятдан чиқиб кета оладилар. Бунда уларга юқори даражадаги тайёргарликлари ёрдам бермайди (одамни ҳаётда учрайдиган ҳамма вазиятга олдиндан тайёрлаб бўлмайди). Уларнинг сирини – шахсий эркинликда. Улар жуда кўп ижтимоий ва психологик тобеликлардан қутулишган. Жеймс Бонднинг пул ташвиши қийнаётганини, ёки у ўзига ишонмаганидан бирор ишни қилишга ҳадди сизмаётганини, иккиланаётганини тасаввур қилиш қийин. Бонднинг бизга қаҳрамон қилиб кўрсатган жиҳат ўткир зеҳн, жисмоний қувват ёки чиройли ташқи қиёфа эмас – шахсий эркинликдир.

Бизнинг тобе қилишга қаратилган омиллар жуда кўп. Биз бошқалар фикрига тобемиз, ижтимоий андозаларга тобемиз, ўз кўрқув ва шубҳаларимизга тобемиз, ижтимоий ва иқтисодий шароитга тобемиз. Бу чекловлар бизнинг ҳатто олдимизга мақсад қўйишда ва уларга интилишда ҳам кўп нарсадан маҳрум қилади.

Шахсий эркинликка эга одам ҳеч қачон мода бўлган мақсадларга интилмайдир. Мустақил ҳаётга қадам қўяётган ёшлар орасида шахсий эркинликка эгалари жуда кам. Уларнинг аксари ўз ҳаёт йўлларини ўзлари эркин танламайдилар – балки омма маъқул кўрган йўлдан борадилар. Ахир, нега кўпчилик иқтисодчи, ҳуқуқшунос ёки шифокор бўламан дейди-ю, ҳеч ким астроном, муҳандис ёки физик бўламан демайди?

Бир нарсани унутмаслик керак: мутахассислар ҳам маҳсулотдек гап – бозорда қанча кўп бўлса, нархи шунча тушаверади. Ўртамеёна иқтисодчи ёки ҳуқуқшунос бўлгандан кўра, муҳир агроном ёки муҳандис бўлган афзал. Тўғри, агар иқтисод ёки ҳуқуқ соҳаси айнан сизнинг кўнглингиз тусаган фаолият тури бўлса – бу соҳаларда ҳам юксак маҳоратга эришасиз. Аммо камчилик ўз касбини кўнгли мойиллигига қараб танлайди. Бунга кўп мартаба ўзим гувоҳ бўлганман.

Шахсияти эркин одамнинг яна бир алоҳида хислати бор. У ҳеч қачон унинг шахсий ривожланиши учун бошқалар шароит яратиб беришини кутмайди. Ўзи таълим олаётган ёки ишлаётган

масканидан, устозлари ёки ҳамкасбларидан, шарт-шароитдан кўнгли тўлмаётган одам икки хатодан бирига йўл қўйган: ёки у кўнгли истаган соҳани эмас, унга бегона соҳани танлаган; ёки у ўзининг шахсий ўсиши учун бошқаларни жавобгар ҳисоблайди. Бундай одамни на танлов қилишда ва на ўз танловини амалга оширишда эркин деб бўлади.

Шахсий эркинлик нималигини билмаган одам энг номдор ва тан олинган даргоҳларда илм олиб ҳам, ҳеч нарсага эришмайди. Эркин шахс эса ҳар қандай масканда ва шароитда ҳам ўз билимлари ва илмини оширишга имкон топа билади. Бундай одам унинг ҳаётда тутган ўрнини фақат ва фақат **унинг танловлари** ҳал қилишини билади.

Айнан биз қилган танловлар бизнинг шахсий эркинлигимиз даражасини кўрсатади. Сиз танлов қилишда қанчалик эркинсиз? Қилаётган танловларингизнинг қанчаси айнан сизнинг қалбингиздан чиққан?

Бир хислат шахсий эркинлик билан бирга юради. Бу – шахсий жавобгарлик. Эркин шахсият эгаси ҳар бир қарорга ўзи сергак туриб келганини билади ва ана шу қарори натижаси учун жавобгарликни тўлиқ ўз зиммасига олади. Ҳаётида содир бўлаётган яхши ёки ёмон ўзгаришлар учун ўзидан бошқани жавобгар деб билган одам – шахсий эркинликдан йироқдир.

Шахсий жавобгарлик одамнинг шахсий эркинлиги барқарор бўлишини таъминлайди. Айтайлик, мен бир қарор қабул қилдим ва унинг натижаси мен кутгандай чиқмади. Агар мен бу хато қарор учун жавобгарликни кимгадир юкласам – мен ана шу одамга менинг ҳаётимга таъсир қилиш ҳукмини берган бўламан. Тўғри-да – кимдир сизнинг ҳаётингизда нотўғри қарор қабул қилинишига масъул бўлса, демак унинг сизнинг шахсиятингиз устидан қудрати бор.

Хатолари учун ҳам жавобгарликни ўзига ола билган шахс ҳар қандай ташқи таъсирдан ҳоли. Унинг хатолари ва шу хатолар натижаси ҳам фақат унинг измида. Шахсиятингизни бўлак-бўлак

қилиб, ҳар кимга тарқатгандан кўра, уни бус бутунлигича ўз кўлингизда тутинг.

Унутманг – ҳар қандай тур эркинлик шахсий эркинликдан келиб чиқувчи иккиламчи ҳолатдир. Шахсий эркинликка эришмай туриб сиз моддий-молиявий эркинликка ҳам, психологик эркинликка ҳам эришмайсиз. Миллионлаб пули бўла туриб ҳам ўз шахсияти устидан ҳукми йўқ инсонлар бор – уларнинг миллионлари устидан ҳам ҳукми йўқлиги тайин. Ўнта китобга сиғмайдиган билимларга эга истеъдод эгаси бўла туриб, ўз ақли қолипларидан ташқарига чиқа олмайдиган шахслар бор.

Ўз шахсий кучига ишонган ишбилармон бизнес оламида номи чиқади. Ўз танаси имкониятларини омма тан олган чегаралар орқали баҳоламай, бунга кенгроқ ёндашган спортчи янги жаҳон рекордларини ўрнатади. Ўз шахсиятига эркин қараган одам ҳар қандай мақсадига эришади.

Юқорида айтилганлардан шахсий эркинлик ҳақидаги фикрларни қуйидагича умумлаштириш мумкин. **Шахсий эркинлик – ижтимоий андозалар, нисбий ҳақиқатлар, кўрқув ва комплекслар таъсиридан ҳоли мустақил қарорлар қабул қила олиш ва шу қарорлар натижасини тўла жавобгарлик орқали назорат қилиш кўникмасидир.**

Шахсий эркинлик – бизни олдимизга қўйган ҳар қандай мақсадимизга олиб борадиган энг қисқа йўлдир. Албатта, бошқа йўллар ҳам бор. Аммо улар йўналиши бизнинг измимизда эмас. Шахсий эркинлик очиб берган йўл – фақат бизники. Омма танлайдиган тирбанд йўллардан бориб, манзилингизга кечикиб боргандан кўра – кучли шахсиятингиз сиз учун очиб берган эркин йўлдан хотиржам ва вақтида манзилган етган афзал.

Шахсий эркинлик бизга яна бир нарса тақдим этади: унинг ёрдамида биз аслида ким эканимизни англаб етамиз. Айнан шахсий эркинлик расм дафтар вароғига гўзал суратлар чизишни, нуқсонли чизилган суратларга зарур тузатишлар киритишни, чизган

суратларимиз учун жавобгарликни ҳис қилишни ўргатади. Шахсий эркинлик митти одамчаларни болакайга яқинроқ қилади.

Қулупнай ёмғири меники

Бизнинг ҳаётда ким эканимиз кўп жиҳатдан биз олдимизга қўяётган мақсадларга боғлиқ. Чунки мақсадларимиз йўлида биз турли қарорлар қабул қиламиз ва ана шу қарорларимиз бизнинг ҳаёт ва одамлар билан муносабатимизни белгилайди. Биз айнан ана шу мақсадлар йўлида қандайдир шахс бўлишни танлаймиз.

Бизнинг ҳар қандай мақсадимиз оддий илдизга эга. Ҳар қандай мақсаднинг манзили – бахтли бўлиш. Яъни ҳар қандай мақсаднинг якуни кўнгил хотиржамлиги.

Лекин жуда кўп ҳолларда одам кўзлаган мақсадига эришиб ҳам ўзини бахтли ҳис этмайди. Мақсадга эришгунча у катта умидлар қилади, лекин асл натижа кўп умидларни оқламайди.

Гап шундаки, бизнинг баъзи мақсадларимиз пуч бўлиши мумкин. **Пуч мақсад – инсонни бахтли қилишдан бошқа нарсага қаратилган мақсаддир.** Муҳимликка хизмат қиладиган мақсадларнинг ҳаммаси пуч.

«Мен кўп пул топиб, бадавлат бўлмоқчиман» – «Нега?» – «Мени камситганларни кўзини очиб қўйиш учун...» Бу – пуч мақсад.

«Мен кўп пул топиб, бадавлат бўлмоқчиман» – «Нега?» – «Ўзим ва яқинларимнинг ҳаётини фаровон қилиш учун...» Мана бу энди бут мақсад.

Биринчи ҳолатда одам ўз олдига қўйган мақсади унинг шахсий муҳимлик туйғусига хизмат қилади. У кимгадир ниманидир исботламоқчи. Шошманг – балки у айнан кимгадир ниманидир исботласа, ўзини бахтли ҳис қилар? Демак, бу мақсад ҳам бут эканда?

Афсуски, ундай эмас. Бу одам ўз кўзлаган ниятига эришганда ўзини мағрур, ғолиб, кучли, муҳим ёки яна қанақадир ҳис қилиши мумкин, аммо у сира ҳам ўзини *бахтли* ҳис қилмайди.

Бундай мақсадга эришишдан олинган завқ узоққа бормайди. Унга эришиш улкан меҳнат талаб қилади-ю, лекин мукофот бунга арзимайди. Яъни сиз пуч мақсад учун кўп ҳақ тўлаб, кам нарса оласиз.

Пуч мақсаднинг илдизи шахсий муҳимлик туйғусида бўлиши мумкин. Ғурурга («мен ўзимдан кўнглим тўлиши керак»), фахрга («яқинларим мендан фахрланиши керак»), буюкликка («мен тарихда из қолдиришим керак») ва шунга ўхшаш натижаларга қаратилган мақсадлар ўз-ўзидан пуч.

Кўп ҳолларда пуч мақсадлар ташқи муҳимлик туйғусига асосланган бўлади. Ҳақпарастликка («мен ҳақиқатни қарор топтиришим керак»), бекамликка («мен хатога йўл қўймаслигим керак»), қасосга («мен албатта ўчимни олишим керак»), тақлидга («мен фалончига ўхшашим керак») хизмат қиладиган мақсадлар ана шулар жумласидан.

Табиийки, кемтикларимиз ҳам бизни пуч мақсадлар ортидан қувишга турткилайди. Айбдорлик туйғусидан («мен гуноҳларимни ювишим керак»), бурч ҳиссидан («менга билдирилган ишончни оқлашим керак»), курашчи комплексидан («мен ҳаммага ким эканимни кўрсатиб қўйишим керак») келиб чиққан мақсадлар бунга яққол мисол.

Балки буни таъкидлаш ортиқчадир, аммо пуч мақсадларнинг зарари катта. Энг аввало улар инсон умрининг беҳуда сарфланишига сабаб бўлади. Бизга ниятларимизни амалга ошириш учун чекланган ҳаётий қувват ва ўлчанган муддат берилган. Шундай ҳолатда пуч мақсадлар ташвишида яшаш – камида ношукрлик.

Хўш, одам ўз олдига бут мақсадларни қандай қўйиши мумкин? Бунинг сири бизнинг қалбимизда: **олдимизга бут мақсад қўйганимизда, дилимиз яйраб, кўзларимиз чақнаб кетади**. Қалб

том маънода рақсга туша бошлайди. Бу шунчаки чиройли гаплар эмас.

Она қизчасидан сўради: «Асалим, нима қияпсан?» – «Қўғирчоғимга алла айтяпман. У нимагадир ҳафа» – «Кел, уни хурсанд қиламиз» – «Қандай қилиб?» – «Унга янги кўйлакча тикиб берамиз» – «Яшасин! Менга ўргатасизми кўйлак тикишни? Кейин мен қўғирчоғимга чиройли кўйлак тикиб бераман...»

Қизчанинг қалби завққа тўлган. У бут мақсад қияпти. Жонсиз ўйинчоққа унга нима кийдиришлари аҳамиятсиз. Лекин қизалоқ учун меҳр изҳор қилиш, қўғирчоғини хурсанд қилиш – энг катта бахт. У шунинг учун кўйлак тикишни ўрганишни мақсад қилди.

Пуч мақсад сизда ҳеч қачон ана шундай сурур уйғотмайди. Ёки сиз синфидаги бошқа қизлардан ажралиб қолмаслик учун тикишни ўрганишни мақсад қилганидан кўзлари чақнаб кетган қизни кўрганмисиз? Мен ҳам севган қизининг эътиборини қозониш учун олийгоҳда ўқишни ёки катта корхонада ишлашни мақсад қилиб, ичидан қувонган йигитни кўрмаганман.

Бут мақсадларнинг яна бир ажойиб хислати бор: **уларга талпиниш ҳеч қачон сизга малол келмайди**. Бут мақсадга интилишда сиз эриниш, иккиланиш, шубҳаланиш нималигини билмайсиз. Агар қайсики ниятингиз йўлида қадам ташлаш сизга малол келаётган бўлса – бу мақсадингиз пуч. Ёки сиз унга ҳеч қачон эришмайсиз – ёки катта йўқотишлар эвазига эришиб, кутилган натижани олмайсиз.

Баъзида инсон аслида унга керак бўлмаган истаклар ортидан эргашади. Бу – ёт мақсадлар. Айтайлик, ёш йигит шифокор бўлмоқчи, нега деб сўраса, отаси шифокор эканини ва у ўз ишини ўғлига қолдирмоқчи эканини айтади. Бу йигитнинг шифокор бўлиши унга эмас – отасига керак.

Менинг бир яқин дўстим тил бўйича республика олимпиадасида ғолиб чиққан. Имтихонсиз ўқишга кириши мумкин бўлган кўплаб йўналишлар орасида у айнан филологияни танлаган. Чунки буни

унинг устози истаган – сен ҳам филолог бўлиб, менинг ишимни давом эттирасан деган. Дўстим ёт мақсадни кўзлаб иш тутган. Ким билсин, у ўшанда ўз мақсадига эргашганда, ундан ажойиб журналист ёки педагог чиқармиди?

Алтруизм (бошқалар ташвишини қилиш) – жуда яхши одат. Бу инсонийликнинг аломати. Аммо бошқалар ташвишини қилиш билан бошқалар мақсадига интилиб яшаш ўртасида кескин фарқ бор. Ўғил ўз мақсадига интилиб, кучли ҳуқуқшунос бўлиб ҳам шифокор отасини хурсанд қилиши мумкин. Шогирд қалами ўткир журналист бўлиб ҳам филолог устозини номини улуғлаши, унга кўп раҳмат олиб бериши мумкин.

Ёт мақсадларни инсонга оила, жамият, ғоя беради. Гитлернинг ғоясига эргашганлар ёт мақсадга интилган. Ахир, айтайлик, Мюнхенлик оддий немис кишига яҳудийларни қирғин қилиш ёки немисларни ҳукмрон ирқ даражасига кўтариш нимага керак бўлиши мумкин? Бу оилали ва содда немисга эмас – Гитлер ва унинг партиясига керак бўлган. Умуман, урушлар-у инқилоблар жуда кўп одам улар учун бегона мақсадларнинг ортидан юрганида келиб чиқади. Тарих буни кўп бора исботлаган.

Инсонни ёт мақсадлардан тежаб қолувчи одат – албатта, сергаклик. Биз у ёки бу интилишларимиз аслида кимга керак эканини фақат сергак назар билан пайқай биламиз.

Мақсад – ҳудди фарзанддек. У фақат бахт ато этади, ҳаётингизни мазмунга тўлдиради. Уни ҳам қувонч билан кутиб олиш, тарбиялаш ва қадрлаш керак. Ёт мақсадларга эргашиш ҳудди ўз болангизни қаровсиз қолдириб, бошқалар боласига ғамхўрлик қилишдек гап.

Ўз мақсадларингизни сергаклик элагидан ўтказиб кўринг: уларнинг қайсилари пуч ёки ёт эканини билиб оласиз. **Сизнинг мақсадларингиз – ҳаётда ким эканингизни кўп жиҳатдан белгилаб беради.** Шундай экан, пуч ёки ёт мақсадларга эргашиш – ўзлигини йўқотиш билан баробар.

СЕШАНБА

Муҳимлик

Борсакелмас

*«Борсам-у, аттор Саттор уйида бўлса-ю,
доруси бўлмаса-чи?..»*

(«Тошкентга саёҳат» спектакльидан)

Навбатдаги эртақни эшитишга тайёرمىсиз?

Қадим-қадим замонда Юнонистон томонда бир бадавлат одам бўлган экан. Унинг якка-ю ягона ўғли бўлиб, унга бор меҳрини бериб катта қилар экан.

Ўғил ҳар нарсада комил экан-у фақат бир камчилиги бор экан: у ҳар доим ҳар ишда иккиланаверар экан. Шу одати туфайли у йигирма ёшга тўлгунча ҳам ҳеч бир касбнинг бошини тутмабди. Чунки шу пайтгача ҳеч бир касбни танлай билмабди.

Ташвишга тушган отаси уни уйлантириш йўли билан тартибга солмоқчи бўлибди. Зора шундан сўнг у қарор қабул қилишни ўрганса деб умид қилибди. Ота-она ўғилларига шаҳардаги энг гўзал икки қизни таклиф қилишибди. Ўғил иккисини ҳам ёқтирибди. Ва унинг доимий одати яна ўз сўзини айтибди.

Беш йил ўтибди ҳамки, йигит ҳеч бир қарорга кела олмабди. Лекин шунча пайт икки қизни ҳам умидвор қилиб юраверибди. Аммо бир куни қизларнинг тоқати тоқ бўлибди. Улар гўзаллик маъбудаси ҳузурига бориб, иккисини ҳам алдаб юрган йигит устидан шикоят қилишибди.

Икки гўзал қизнинг ҳусни-жамолини қадрсизлантиргани учун бу йигитдан гўзаллик маъбудаси қаттиқ ғазабланибди. Олифта йигитнинг қилмиши боис беш йил умрини йўқотган икки қизга ўша беш йилни қайтариб бериб, уларни беш ёшга ёшартириб қўйибди. Беқарор йигитни эса қаёоққа боришини билмай иккиланаётгандек у

ёқдан бу ёққа тебраниб юрадиган қўлсиз-оёқсиз маҳлуққа айлантириб қўйибди.

Илонлар ана шундай пайдо бўлган экан...

Бу, албатта, бир афсона. Аммо ундаги ўғит жуда қимматли.

Ҳеч бирор одамнинг иккиланишини кузатганмисиз? Жуда асабга тегадиган ҳолат – иккиланаётган у-ку, ҳудди сизнинг ҳаётий қувватингиз созурилаётгандек. Беқарорлик – жуда зарарли одат. Бугун унинг асорати бўлган иккиланиш ҳақида гаплашамиз.

Иккиланиш ҳаммамизга таниш ҳолат. У одамнинг ҳаётий қувват заҳирасига жиддий зарар етказиши билан хавфли. Иккиланиш – айниқса у кучли ва давомий бўлса – одамни қанчалик силласини қурутишини кўпчилик билади. Лекин бу ички кураш ҳолатининг илдизи қаердалиги ҳақида ҳеч ўйлаб кўрганмисиз?

Иккиланиш – шубҳанинг боласи. Биз қабул қилишимиз керак бўлган қарорнинг натижаси айнан биз кутгандай бўлишига шубҳа қилганимиздан иккиланамиз. Ўзи қабул қилиши керак бўлган қарорларнинг аҳамиятини ўта катта деб биладиган одамлар иккиланишга ҳаммадан кўра кўпроқ мойил бўлишади.

Одам беқарор бўлишига турли хил сабаб бўлиши мумкин. Энг кўзга ташланадигани – ортиқча муҳимлик. Яъни одам ўз қарорларига ҳаддан ортиқ баҳо бериши. Ҳудди нотўғри қарор қабул қилиб қўйса, сайёра айланишдан тўхтаб қоладигандек.

Баъзида иккиланишнинг илдизи нуқсонлилик комплексида бўлиши мумкин. Ўзини унинг наздида муҳим бўлган қарорларни қабул қилишга нольойиқ ҳис қилган одам ҳам кўп иккиланади. Бунда муаммо у ёки бу қарорни танлай билмасликда эмас – ҳеч бир қарорни қабул қилишга ҳадди сиғмасликда.

Ўзига ўта кўп масъулият олиб юборган одамлар ҳам бир қарорга келишлари қийин кечади. Тўғри-да, унинг қароридан кўпчилик ёки наф топади, ёки зарар кўради. Аммо бундай муҳимликнинг асосида нотўғри ишонч ётади: бир одамнинг қарори

бошқа одамнинг ҳаётини яхшилаши ёки издан чиқариши мумкин эмас.

Аммо асосий сабаб, табиийки, муҳимликда. Айтайлик, сиз эрталаб нонуштага нима ейишни қарор қила олмасдан иккиланмайсиз, чунки бу қарор сизга унчалик аҳамиятсиз туюлиши мумкин. Аммо кўчага нима кийиб чиқишни ҳал қилишга учта нонуштанинг вақтини сарфлаб қўйишингиз мумкин. Чунки ташқи кўринишингиз сиз учун муҳим. Лекин айнан нонуштага тўғри нарса ейиш соғлигингиз ва ҳаётингиз учун каттароқ аҳамиятга эгадир балки?

Биз кучли шахс бўлишдан биргина мақсадни кўзлаймиз: танлаш эркинлигига эга бўлиш. Лекин сиз ростдан ҳам эркин танлов қилишга тайёرمىсиз? Дейлик, сизнинг чексиз кўп танловингиз бор – шулардан қай бирини танлашни биласизми?

Танловда ҳар қанча эркин бўлмайлик, иккиланиш одатимиз бўлса – бу эркинлик барибир бизга татимайди. Беқарорлик, шунчаки, бу эркинликдан фойдаланишимизга йўл қўймайди. Шу боис бу одатдан иложи борича тезроқ қутилиш керак.

Аввало, муҳимлик даражасини туширинг. Бизнинг ҳеч бир қароримиз биз ўйлаганчалик оламшумул эмас. Ҳеч бир қароримиз ҳаётимизни кескин ўзгартириб юбормайди. Кимдир бу таъкидга қўшилмаслиги мумкин: ахир, баъзида одамлар нотўғри қарорлар қабул қилиб, муаммо орттиришади-ку?

Бир сирни айтайми? **Нотўғри қарорлар бўлмайди – у ёки бу қарорга одамнинг нотўғри муносабати бўлади.** Ўзи қабул қилган қарорга нотўғри муносабат билдирган одамгина муаммо орттириб олади. Хато қарорни ҳар ким қилади – лекин жазони фақат ўз хато қарорига ўта жиддий қараганлар олади. Ўз хато қарорига сергак ёндашганлар эса – улардан ўзига дарс олади.

Иккиланишнинг домидан чиқиш учун одам сергак тортиши лозим. Агар шошилиш қарор қабул қилишингиз шарт бўлмаса – буни бир оз кейинга қолдиринг. Ўзингизга бир оз вақт беринг ва

хотиржам ҳаёт йўлингизда давом этинг. Ким билсин, оз муддатдан сўнг қарорингизни тайин қилиб қўядиган бирор янги маълумотни эшитиб қоларсиз? Жуда кўп ҳолларда, унга босим ўтказилмаса, ҳаёт ўзи қайси томонга юришни айтиб беради. Сизни қайсидир масалани ҳозирнинг ўзида ҳал қилишга ақлингиз ундайди – унинг тамойили шунақа, темирни қизиғида босиш. Аммо ақл найрангига учмай, сергак ҳаракат қилсангиз – бир кун келиб ҳаммаси ўз-ўзидан ҳал бўлаётганини, қизиган темирга умуман ҳожат йўқлигини кўрасиз.

Бироқ баъзан биздан қисқа муддат ичида қарор қабул қилиш талаб этилади. Қарор қабул қилиниши қанча кечиктирилса, кимдир бундан шунча катта зарар кўриши мумкин. Бундай ҳолатда энг маъқул йўл – кўнгилга қулоқ солиб иш тутиш.

Айтайлик, иккита йўлдан бирини танлашингиз керак. Иккиси ҳам сизга бирдек маъқул кўриняпти. Бунда қуйидагича усул билан кўнгил истагини билиб олиш мумкин. Аввал истаган бир йўлни танланг, шу йўлдан боришга қарор қилинг. Қарор қабул қилингандан сўнг, иккиланиш олиб бораётган ақлий фаолият тўхтайдди. Ана шу сукунатдан фойдаланиб, ўз туйғуларингизга қулоқ солинг. Нималарни ҳис қиляпсиз? Кўнглингиз қабул қилган қарорингиздан таскин топдимми?

Агар қандайдир ғашлик, юк ёки норозилик ҳиссини туйсангиз – демак қалб бу қарорга қўшилмади. Бунда айнан ички кечинмалар ўз сўзини айтиши муҳим. Ақлингизнинг бир бурчаги бу қарорга норозилик билдириб турган бўлиши мумкин. Аммо у бу норозиликни шубҳалар ва турли ҳаёллар билан ифодалайди. Фақатгина қалбингиз ўз норозилигини ғашлик ҳисси билан айта олади.

Аммо қайси йўлни танлашингиздан қатъий назар – ўз қарорингизга тўғри ёндашинг. Қарор қабул қилингандан сўнг ҳар қандай шубҳани сўндириш ва аҳдингизни мустаҳкам қилинг. Ахир, яхшиликни кўзлаб шу қарорга келганингизни биласиз – шундай экан, унинг натижаси айнан сизнинг эзгу аҳдингизга монанд бўлади. Мустаҳкам эзгу аҳд билан ҳар қандай қарорни тўғри қарорга айлантириш мумкин.

Сохта гулчамбар

Бу боб ҳаммага ёқади. Тўғрироғи, кўпчиликка. Чунки бу ерда кўпчилик учун ўта муҳим бўлган нарса муҳокама қилинган. Ушбу боб пул ва унинг аҳамиятига бағишланади.

Пул – бу инсониятнинг энг фойдали ихтироси. У тарихдаги энг зарарли ихтиро ҳамдир. Бугунги кунда бутун дунё иқтисоди асосида пул туради.

Айни иқтисодий жиҳатдан пулнинг амалий вазифалари тайин: у маҳсулот ва хизматларнинг қийматини белгилаш ўлчови, турли қийматлардаги манбаларни айирбошлаш воситаси. Мана шу ерда пулнинг иқтисодий аҳамияти тугайди ва унинг ижтимоий аҳамияти бошланади. Бу ижтимоий аҳамият одамларнинг пулга берган ортиқча муҳимлигидан келиб чиқади. Пулнинг бу аҳамиятини психологик аҳамият дейиш ҳам мумкин.

Бирор ниманинг аҳамияти ўта оширилса, бунинг якуний манзили илоҳийлаштириш бўлади. Аммо пул мана шу андозага тушмайдиган ноодатий ҳолат. Уни одам юқори даражада муҳим деб билгани билан, илоҳийлаштиришгача бормади (алоҳида соғлом фикрлашдан оғиш ҳолларини ҳисобга олмаганда).

Пул келтирган офатлар ҳақида жуда кўп ва хўп гапирилган. Бу мавзуни алоҳида ёритиш шарт эмас. Лекин мен сизга пулнинг энг катта зарари ҳақида айтиб ўтишим жоиз.

Пул – одамларга турли нарсаларни бир-бири билан солиштириш имконини беради. Биз ҳар қандай икки нарсани уларнинг нархидан келиб чиқиб, таққослашимиз мумкин. Таққослаш ортидан келиб чиққан баҳо нисбий ва асоссиз эканини аввалги китобда муҳокама қилган эдик.

Пулга одамлар берган аҳамият шу даражада каттаки, унинг ўзи аҳамият ўлчов бирлигига айланиб қолган. Биз маҳсулотларнинг баҳосини соф иқтисодий қийматига қараб эмас – уларнинг биз учун қанчалик муҳимлигига қараб белгилаймиз. Оддий кунда 50 мингга сотиб олинadиган кийим, муҳим кунларда 100 мингга ҳам

олинаверади. Оддий кунда 50 мингга қилинадиган соч турмаги, муҳим кунда 200 мингга ҳам қилинаверади.

Биз «унча муҳим бўлмаган» касб эгаларига оз ҳақ тўлаб, «ўта муҳим иш» билан шуғулланувчи мутахассисларга кўп ҳақ тўлашга одатланганмиз. Ваҳоланки, жамият ҳаёти учун икки касбнинг ҳам аҳамияти бир хил. «Муҳим иш» қилувчи меъмор бино чизмасини яхши чизмаса ҳам, «унча муҳим бўлмаган ишни» қилувчи лойкаш лойни яхши қормаса ҳам якуний иншоот сифати бузилади. Турли касб эгаларига тўланадиган пул миқдори одамлар қайси касбнинг аҳамиятини оширяпти-ю, қайсилариникини туширяпти – яққол кўрсатади.

Тўғри, турли касб эгалари жамият учун турлича моддий наф келтиришади. Битта яхши мутахассиснинг сифатли ишидан кўпгаб одамлар наф кўриши мумкин. Аммо «билим ва кўникмалар» нархи улар келтираётган моддий наф билан эмас – одамларнинг уларга берган аҳамияти билан ўлчанади. Турли касб эгалари қадрини ана шундай сунъий аҳамият билан ўлчашдан қанча кўп воз кечилса – жамият шунча равнақ топиб бораверади.

Алоҳида одамнинг у ёки бу нарсага асоссиз катта аҳамият бериши унинг шахсий ҳаётида муаммолар ва орқага кетишни келтириб чиқаради. Шу тамойилни кўпчиликка тадбиқ қилсак, ижтимоий муҳимлик келиб чиқади. Жамият бир нарсанинг аҳамиятини сунъий ошириб юборса, ана шу омил ижтимоий ривожланишга тўсқинлик қила бошлайди.

Турли жамиятларда ижтимоий муҳимликнинг турлича кўринишларини топасиз. Масалан, АҚШ жамоатчилиги демократик тамойилларига амал қилишга ўта катта аҳамият беради. Бунга улар шу даражада жиддий киришганки, бутун дунёни демократлаштиришни улар инсоният олдидаги бурчи деб билади. Ёки Шимолий Европа давлатлари сўз ва фикр эркинлигини таъминлашнинг аҳамиятини сунъий оширгани учун, бошқа жамиятлар қадриятларини оёқости қилишгача борган.

Лекин пулнинг ижтимоий муҳимлиги чегара билмайдиган ҳолат. У барча жамиятлар равнақига ўзми-кўпми қаршилиқ қилади. Бизнинг жамият ҳам бундан омон қолмаган.

Пулнинг ижтимоий аҳамияти алоҳида шахс ҳаётига ўта салбий таъсир қилади. Бугун ҳаётдаги қадриятларга сергак қарашни билмайдиган кўпчилик одам пулни ўз мақсадлари деб биладилар. **Пул – бу мақсад эмас.** У сизни **баъзи** мақсадларга етказиш учун керак бўлган **воситалардан бири**, холос.

Биринчидан, сизнинг ҳар қандай мақсадингизга пул иштирокисиз эришса бўлади. Жамият сизга «пул бўлса, чангалда шўрва» деб уқтириши мумкин. Лекин ана шу андозани қабул қиласизми-йўқми – сиз ҳал қиласиз. Афсуски, камдан-кам одам ана шу андоза измидан ташқарига чиқа олади. Лекин буни қилиш мумкин.

Иккинчидан, ҳеч бир бут мақсаднинг якуни пул бўлмайди. Сизни мақсадингизга олиб борувчи йўллардан ҳаммаси эмас – *баъзилари* пул орқали ўтади. Бунда ҳам жамият сизга «пулинг бўмаса, қўлингдан ҳеч нарса келмайди» деб уқтиришга уринади. Аммо бу шунчаки бир андоза.

Сиз пулга нима учун ошиқяпсиз? Ахир, якуний мақсадингиз пул эмас – ана шу пулга сотиб олса бўладиган нарса, ана шу пул ёрдамида қуриладиган фаровонлик. Хўш, нега тўғридан-тўғри ана шу якуний мақсадни эмас, унга олиб борадиган воситани мўлжалга оляпсиз? Бу ҳудди мева егиси келган одамнинг ўша мева турган дарахтга олиб чиқувчи нарвон ҳақида орзу қилишига ўхшайди.

Бир қарашда, бу мантиқий ҳолатдек туюлади: ахир, нарвонга эга чиқса, дарахтга чиқиб, мевани олиш нима бўлибди? Аммо бунда бир нарсани ҳисобга олиш зарур – дарахтга чиқиш йўллари жуда кўп, нарвон ёрдамида чиқиш улардан бири, холос. Ҳамма ана шу умумқабул қилинган воситани танлайди. Якуний мақсадни эмас, унга борар воситани кўзлаган одам ўзини якуний мақсадга олиб борувчи *чексиз кўп йўллардан истаганини танлаш эркинлигидан* маҳрум қилади.

Баъзилар нарвон топа билмаганларидан, мевага эришиш усули сифатида болтани танлайдилар. Бундай одамлар ўз истаклари учун жавобгарликни олишдан кўрқадиган ожизлардир. Улар дарахтни йиқитиб, мевага эга чиқадилар. Аммо бунда қанча зарар бор – мақсадлари йўлида бошқаларга зарар етказганлар жазоси ўзи билан.

Ўз мақсадини тўғри билган ва аҳдини мустаҳкам қилган одам учун воситалар аҳамиятсиз. У аҳд кучи унга истаган мақсадига эришиш имконини беришини билади. У шубҳалардан ҳоли аҳд билан дарахт томон юради – энг ширин ва етилган мева эса шамол зарбидан ўзи унинг кўлига келиб тушади. Ана бунда нарвон қаерда қолди-ю, болта қаерда қолди.

Ўз мақсадларига (ҳақиқий мақсадларига) интилиб, эришганлар ҳаётига эътибор берсангиз, улар ҳеч қачон мақсадга олиб борувчи воситаларнинг ортидан қувмаган. Энг қизиғи, уларнинг жуда кўпчилиги ўз мақсадларига пул иштирокисиз эришган.

Ижтимоий андозалар пулни «ғолибларга» аталган «гулчамбар» деб улуғлашдан тинмайди. Ана шу сохта гулчамбар ортидан қувганлар гулчамбар тақиш обрўсини ҳис этадилар-у, ғолиблик бахтини ҳис этмайдилар. Гулчамбарларидан зериккан куни улар асл мақсадлари бошқа эканини эслайдилар ва қилинган шунча ҳаракатга ачинадилар.

Жамиятни адолатсизликда айблашдан олдин ҳар биримиз пулнинг аҳамиятини қанчалик юқори кўяётганимизни эслайлик. Ахир, жамият сиз ва бизга ўхшаган одамлардан иборат. Унинг таркибида асл қадриятларни ҳам пулда ўлчайдиганлар қанча кам бўлса – жамият ҳаёти шунча фаровон бўлади.

Сиз жамиятни қайта тарбиялай олмайсиз – лекин сизнинг ана шу жамият андозаларидан эркин яшаш қудратингиз бор.

Мақсаддан мақсад

Муҳимлик ҳаёт ва одамлар билан олди-бердиларимизни чигаллаштирибгина қолмай, мақсадларимизга эришишимизда

қаршилиқ қилади. Бунда муҳимлик шунчалиқ яширин намоён бўладики, биз уни ҳатто пайқамай қоламиз. **Биз ўзимиз билмаган ҳолда мақсаднинг аҳамиятини ошириб юборамиз.**

Мақсадга ўта муҳим қараш жуда кўп муаммоларни келтириб чиқаради. Энг қизиғи, ана шу муаммолар мақсадга эришишни қийинлаштиради. Яъни бизнинг мақсадга эришишга ўта жиддий киришишимиз мақсадга эришишни орқага суради.

Аввало, мақсад аҳамиятини ошириш унга тез эришиш истагини пайдо қилади. Манзилга шошилган одам эса доим кеч қолади. Биз муҳим деб ҳисоблаган ниятларимизга олиб борадиган энг қисқа йўлларни излаймиз. Аммо жуда кўп ҳолларда бу қисқа йўллар нотўғри бўлиб чиқади.

Мақсад аҳамиятини юқори биладиганлар ўзларига «натижа ҳар қандай воситани оқлайди» каби шиор танлайдилар. Бу мақсадга интилишда ҳар қандай (шу жумладан бузғунчи) усуллардан фойдаланиш ҳам мумкин – асосийси ниятга эришилса бўлди дегани. Бу шахсий муҳимлик туйғусидан далолат. Фақат худбин одамгина ана шундай тамойилда иш тутиши мумкин.

Ўз мақсадини ўта муҳим ҳисоблаган одам баъзида унинг учун қурбонликлар кетиради. Буни кимдир билмай қилса, бошқалар ўзлари англаган ҳолда қиладилар. Кимдир муҳим ҳисоблаган мақсадига интилиб, оиласига етарлича меҳр бера олмаётганини сезмай қолса, кимдир ниятга эришиш учун атайин кимнингдир меҳридан воз кечади. Энг ачинарлиси, қурбонлик келтирмасдан ҳеч бир мақсадга эришиб бўлмаслигига ишонганлар бор.

Аммо фақат пуч ва ёт мақсадларга эришиш қурбонлик талаб этади. Пуч мақсад ўз табиатига кўра бузғунчи ва у маълум зарар етказмасдан амалга ошмайди. Ёт мақсаднинг бадали эса тайин: бошқалар мақсади ортидан қувиш учун, одам ўз мақсадларидан кечиши лозим.

Агар сиз эрта ёки индин келадиган натижа учун бугунги хотиржамлигингизни қурбон қилаётган бўлсангиз – демак сиз

мақсадингизга ўта катта аҳамият беряпсиз. Агар интилаётган мақсад натижаси сизга эмас, кимгадир керак бўлса – демак сиз бировнинг мақсадини ўта муҳим ҳисоблаяпсиз.

Пуч мақсадга кўнгил интилмайди. Шунинг учун одам унга ўз ихтиёри билан эътибор қаратмайди. Ақл бу мақсадни сунъий аҳамият бўёғига бўяб кўрсатгани учунгина, биз уни жиддий қабул қиламиз ва унга эришиш учун ҳаётий қувватимизни сарфлаймиз.

Муҳимлик ниқоби остидаги пуч мақсадни фош қилиш учун унинг ана шу ниқобини ечиб ташлаш лозим. Бунинг учун мақсаддан мақсадингиз нима эканини аниқлаб, ана шу якуний мақсадга бўлган эҳтиёжни йўқ деб тасаввур қилиш кифоя.

Масалан, мен бир қизнинг эътиборини ўзимга қаратиш учун катта лавозимни эгалламоқчиман. Бу мен учун пуч мақсад – аммо мақсаднинг муҳимлиги унинг пуч эканлигини кўра билишга имкон бермайди. Энди мен ўша қиз менга шундоқ ҳам эътибор бераётганини тасаввур қилдим дейлик. Бунда энди катта лавозимга эришиш мақсади ўз аҳамиятини йўқотади ва у пуч эканлиги очилиб қолади.

Бегона мақсаднинг ҳам аслида ёт эканини аҳамият ниқоби яшириб туради. Айтайлик, оилада эр ўз хотинининг чиройли либосларга бўлган эҳтиёжларини қондириш учун каттароқ лавозимга интиляпти. Аёл эрига бу мақсадни муҳимлик ниқоби остида кўрсатади: «дадаси, мен чиройли кийинсам, сизнинг дўст-ёрларингиз олдида юзингиз ёруғ бўлади». Агар эр ўзини дўст-ёрлари йўқ одам деб тасаввур қилса, аслида бу мақсад унга эмас – аёлига керак экани ошкор бўлиб қолади.

Пуч ёки ёт мақсад йўлида одам бошқалар манфаатига қарши иш қилиши, кимлар биландир зиддиятга бориши мумкин. Ёқтирган қизининг эътибори ёки дўст-ёрлари олдидаги «обрўси» учун ҳаракат қилган одам керакли лавозимни олиш учун бошқа даъвогарлар билан зиддиятга боради.

Энди, айтайлик, мен шунчаки иқтидорларимни намоён қилиш учун ёки севган ишим билан машғул бўлиш учун ўша лавозимга интиляпман. Оила бошлиғи ҳам ўзи ва яқинларининг фаровонлигини таъминлаш учун шу лавозимни эгалламоқчи дейлик. Бу ҳолатда мақсад бут бўлади ва унинг йўлида киши кимгадир қарши бориши, бузғунчи ишлар қилиши қийин.

Бахтга қарши, баъзида ақл кўнгил истагидан келиб чиққан мақсадларни ҳам муҳимлик либосига ўраб қўяди. Бунда одам ўз кўнгли истагига эришишни муҳим билиб, кўнгил хотиржамлигидан маҳрум бўлади.

Муҳимлик мақсадга борадиган йўлни узайтиради ёки умуман мақсадга қаршилик қилади. Мен истаган лавозимимга эришишга қанча жиддий киришсам ва бунга қанча катта аҳамият берсам – бунга эришим шунча қийин кечади. Муҳимлик сабаб, ишга олиш суҳбатига шошиламан ва йўлда бирор ҳодиса рўй беради. Муҳимлик сабаб суҳбатда ҳаяжонланаман ва билганларим ҳам эсимдан чиқиб қолади. Лавозимга эга чиқдим ҳам дейлик – энди муҳимлик мени шу лавозимдан айрилиб қолишдан қўрқимга сабаб бўлади ва ўз ўрнимни сақлаб қолиш учун аҳмоқликлар (ва баъзида пасткашликлар) қиламан.

Юқоридаги мисол бут мақсад муҳимлик боис пуч мақсадга айланган ҳолат. Бунда одам ўз мақсадига интилиш жараёнида ҳам, ниятига эришгандан кейин ҳам унинг кўнгли хотиржам бўлмайди.

Мақсад муҳимлигини ошириш ният қилган одамга ҳам, унинг атрофидагиларга ҳам катта зарар етказиши мумкин. Ўз мақсадига ўта жиддий киришган одам ўз ҳаётини қувватини сарфлабгина қолмай, яқинлари, ҳамкасблари ёки дўстларини ҳам бу мақсадга жалб қиладилар. Сиз ёт мақсадлардан ҳалос бўлишни истайсиз – шундай экан, ўзингиз ҳам бошқаларга ўз мақсадингизни ўтказишга урунманг. Бу билан сиз улар ўз мақсадларидан чалғишлари ёки уларни сизнинг мақсадингиз учун қурбон қилишларига сабаб бўласиз. Бу ҳудбинликдан бошқа нарса эмас.

Хўш, мақсадларимизни муҳимлик чангалидан сақлаб қолиш учун нима қилиш керак? Бунинг сари жуда оддий: **ҳар қандай мақсадимиздан мақсад кўнгил хотиржамлиги** эканини эсда тутиш лозим. Бу бизга бут мақсадларимиз муҳимлик сабаб пуч мақсадга айланиб қолишининг олдини олишга имкон беради.

Мақсадга эришишнинг муҳимлигини туширишнинг яна бир самарали усули бор. Мақсадга интилишда унга эришолмай қолиш ҳолатини тасаввур қилиб, буни қабул қилиш лозим. Айтайлик, мен ўзим истаган лавозимга интиляпман. Аммо мен ана шу лавозимга эришмаслигим мумкинлигини ҳам инкор қилмайман. Шундай бўлиб қолса ҳам, мен ҳеч нарса йўқотмаслигимни тушунаман.

Мақсад муҳимлигини даволаш учун қуйидаги тамойилни қабул қилган фойдали: **мақсадга эришиш ҳам, эришмаслик ҳам ютуқ**. Мақсадга эришсангиз, тажрибага ва натижага эга бўласиз. Мақсадга эришмасангиз ҳам тажриба ва бошқа мақсадга интилиш ёки шу мақсадга бошқа усулда ёндашиш имконига эга бўласиз. Асосийси, мақсадга интилишда сиз ўзингиз ёки бошқаларни кўнгил хотиржамлигидан айирманг. Бундай қилишга ҳеч бир мақсад арзимайди.

Айнан сизники бўлган бут мақсаднинг аҳамиятини оширмасангиз – сиз албатта унга эришасиз. Бу муҳимликдан ҳоли иш тутганингиз учун бериладиган мукофот.

ЧОРШАНБА

Кемтиклар

Мол аччиғи – жон аччиғи

*Бозор бороди қизгина
Дўппи олоди қизгина
Ноз-у карашмалар билан
Дўппи киёди қизгина*

(Ўзбек халқ лапаридан)

Бизга мустақиллик кўп нарса берди. Бу менинг оддий фуқаро сифатидаги фикрим. Мана шахдам қадамлар билан бозор иқтисодиётига ўтаяпмиз, хусусий мулкка эга бўлиш манфаатларидан тўлиқ фойдаланяпмиз. Меҳнат қиляпмиз ва бойимоқдамиз.

Аммо хусусий мулкка эга бўлиш эркинлиги ортидан одамларда ўзига хос касаллик ҳам шаклланыпти. Молпарастлик – замонамизнинг энг кулгили касаллиги. Бу касаллик унчалик хавфли эмас – лекин чиндан ҳам жуда кулгили.

Одамларда бирдан яшаб турган уйдан, кийиб юрган кийимидан – эгалик қилаётган мулкларидан қониқмаслик ҳисси пайдо бўляпти. Мудом янги нарса сотиб олиш, уйни қайта таъмирлаш, машинани янгилаш – бугунги одамнинг эҳтиёжи чексиз. Лекин бу эҳтиёжларнинг ҳаммаси ҳам асосли эмас – уларнинг аксари одамнинг моддий илинжларини эмас, психологик комплексларини қоплаш учун пайдо бўлаётгани ачинарли. Молпарастликнинг жисмоний ёки руҳий бўлмаса ҳам – ақлий касаллик эканига мана шунинг ўзи исбот.

Албатта, иқтисодий нуқтаи назардан истеъмол қанча кўп бўлса – шунча яхши. Чунки кимдир сарфлаган ҳар бир сўм кимнингдир чўнтагига даромад бўлиб тушади. Аммо бунинг бир оғир бадали бор – тинимсиз ошиб бораётган истеъмол миллий пул қадрини тушураверади. Ҳаммамиз кўп нольийдиган инфляция (пулнинг

ҳарид қуввати тушиши ортидан нархларнинг ошиши) ўзимизнинг хатти-ҳаракатларимиз натижаси.

Майли, иқтисодий назария ҳақида ҳам кўп қизиқ нарса айтишим мумкинлигига қарамай, асосий мавзудан узоқлашмайлик.

Молпарастлик бугунги кунда жуда ғалати кўринишда намоён бўляпти. Одамлар *сифатлироқ* нарсаларга эмас – кўпроқ нарсаларга эга бўлишга интилишяпти. Буни молпарастлик деб ҳам атаб бўлмайди. Масалан, аёлларнинг сифатли ва бежирим матони бозорда кўриб қолса, олмасдан кетмаслиги – соф ҳолдаги молпарастлик. Бундай сифатпараст молпарастлик ўзини оқлайди – чунки маҳсулот унга эгалик қилишни кучли хоҳлашга **лойиқ**.

Мен бугунги одамлардаги молпарастликни *истеъмомлчи комплекси* деб атаган бўлардим. Биз ҳаммамиз шу комплексга чалинганмиз. Аммо баъзиларда бу комплекс шу даражада ўсиб кетганки, улар ҳафтада бир бозорга бориб янги нарса олиб турмаса, ўзини қўярга жой топа олмай қолади.

Бу комплекс шунчалик гуллаб-яшнашида биргина соҳанинг ҳиссаси катта. Бу – реклама саноати. Биз бир кунда бизни маҳсулот ва хизматларни истеъмом қилишга ундовчи маълумотларга шунчалик кўп дуч келамизки, бундан омон қолиш қийин. Бундай таъсир остида ҳар қандай одам сергакликни йўқотиб, истеъмомлчи комплексига берилиб кетиши мумкин.

Майли, реклама соҳаси вакиллари ҳафа бўлмай туриб, танганинг бошқа томонини ҳам кўрсатай. Гап шундаки, одам психологиясида баъзида шундай кемтик пайдо бўладиги, у истеъмомлчи комплекси ривожланишига асос бўлади.

Бу кемтик – ўзига хос хато тушунча, нотўғри нисбий ҳақиқат. **Одамлар ўзлари билмаган ҳолда бу дунёдаги ўринларини ўзлари эгалик қилган мол-мулк билан ўлчашади.** Яъни қанча кўп нарсага эгалик қилсам, дунёдаги ва жамиятдаги ўрним шунча катта, шунча муҳимман, кераклиман.

Замон жадаллашгани сайин, биздаги рақобатга интилиш кучаймоқда. Биз ҳаётдаги ўринимиз учун, моддий фаровонлигимиз учун – афсуски, бахтимиз учун ҳам мудом кимлар биландир беллашамиз. Рақобат нафақат ўқиш ва ишда – ҳаёт тарзимизда, мақсадларимизда, бахтимизни топишда ҳам асосий ёқилғи бўлиб хизмат қилади.

Рақобатни «тараққиёт асоси» дейдиганлар мутлақо ҳақ. Айнан рақобат босими остида одамлар самаралироқ, фойдалироқ, тежамкорроқ усулларни яратадилар. Аммо ҳар қандай қозон қайнаши учун, ўчоққа ўтин солиш керак. Рақобат тараққиёт қозонини одамларнинг шахсий бахтини ўтин каби ёқиб қайнатади. Биз эса қозонимиз қўшнимизникидан яхшироқ қайнаётганидан хурсандмиз.

Комплекс таъсирига тушган одамлар биргина ҳақиқатни эсдан чиқаришган. Буни ҳамма билади. Энг қизиғи – бу ҳақида жуда кўп гапирилади. Худо ҳаммани ўз ризқи билан яратган деган гапни кўп айтаемиз. Сергак тортиб, ана шу жумладаги **ўз ризқи** иборасига қаранг.

Сиз фақат сиз учун аталган ризқ, манфаат, мол-мулк билан яратилгансиз (наҳотки, ризқ ҳақида тинимсиз такрорлайдиган гапларингизга ўзингиз ишонмасангиз?) Сизнинг бахтингиз – биргина сизга аталган, уни ҳеч ким олиб қўймайди, илиб кетмайди, еб қўймайди.

Сиз эгалик қилаётган нарсаларнинг жуда кўпчилиги – аслида сизники эмас. Ҳаётдаги ўрнингиз ва қадрингизни сиз эгалик қилган мол-мулк белгиламайди. Агар шундай бўлганда эди, оддийгина ёнғин туфайли бор мулкдан айрилган одам инсонийлик қадрини йўқотарди.

Аксинча – жуда кўп ҳолларда катта мол-мулк одамнинг шахсий кучини камайтиради, уни маънан тубанлашишига, инсон сифатида қадрсизланишига олиб келади.

Олдингизга қўяётган мақсадларингиз орасидан молпарастлик сабаб келиб чиққанларини аниқлаш ва улардан ҳалос бўлиш пайти

келди. Молпарастлик айтган мақсадлар – пуч мақсаддир, пуч мақсад эса бахтга олиб бормаслигини сиз яхши биласиз.

Истеъмолчи комплекси сизни эркинликдан айиради. Сиз рақобат ва реклама қулига айланасиз. Жуда кўп ҳолларда бу комплекс одамни ёт мақсадларга интилишга ундайди. Уйингиздаги икки йиллик таъмирни янгилаш – сизга эмас, бу тадбирдан даромад қиладиганларга керак. Бут-бутун кийимдан воз кечиб, янгисини сотиб олиш сизга эмас – мода орқали сизнинг чўнтагингизга кўз тикканларга керак. Бозордаги табиий тоза маҳсулотни эмас, ойнаванд дўконларнинг пештахтасидаги сувқоғозга ўралган қимматроқ чала емишларни сотиб олиш – сизга эмас, катта супермаркетларда ҳарид қилиш обрў эканига сизни асоссиз ишонтириб, пулингиз эвазига сизга зарарли емак ва сохта фахр ҳиссини бераётган дўкондорларга керак.

Албатта, Худо сизни бус-бутун ризқ билан яратади ва бошқалар уни олиб қўя олмайди – аммо сиз ўзингиз ана шу ризқни бошқаларга бериб юборишингиз мумкин. Истеъмолчи комплекси бунда ўша бошқаларга беминнат хизмат қилади. Ундан ҳалос бўлиб, сиз шахсий ривожланишда илдамлайсиз ва моддий фаровонликка эришасиз.

Каттароқ ризқни талаб қилиб, ҳаёт билан олишган билан ҳеч нима ўзгармайди. Лекин бизга ўлчаб берилган ризқдан сергаклик билан, ўз ўрнида фойдаланиш турмушимизда кўп нарсани ўзгартириши тайин.

Ҳаёт бизга тақдим этаётган неъматлар ва имкониятларни кўра билмаслик – қадрига етмаслик ўз навбатида бошқа кемтикларни келтириб чиқаради. Улар ҳақида энди суҳбатлашамиз.

Минг тилла юбор

Онамнинг насиҳати:

- Ўғлим, доим эрта туриб, кириш эшигингни очиб қўйгин.
- Нега, аяжон?

-Чунки ҳар кун саҳарда Хизр бува келиб, эшиги очиқ хонадонларга назар солади.

-Шунақа эскича одатларга ҳалиям амал қиласиз-а? Хизр бува назар солса нима бўлади?

-Эскича одатмас бу, болам – бу доимий одат. Сен бу удумларнинг сабабини билмасанг – улар эскирган дегани эмас. Хизр буванинг назари тушган уйда барака бўлади, болам.

-Ая, қишлоқда ҳамма эрта саҳар эшигини очиб қўяди – баъзилар умуман дарвозасини кечасига ҳам қулфламайди-ю. Нега унда ҳамманинг уйи баракалимас?

-Ҳа болам-а, ҳамма нарсага мантиқан қарайсан-а?

-Ростданам, нимага Хизр бува ҳамма очиқ эшикларга барака киритмайди?

-Хизр бува очиқ эшиқдан секин қарайди: агар хўжалик озода, тартибли бўлса, барака нафасини уриб кетади. Агар уй ивирсиган, қаровсиз бўлса – Хизр бува хўрсиниб кетади, болам.

-Демак, ҳовлимизни тоза тутсак, у чиройли кўрингани учун Хизр бува бизга барака бериб кетаркан-да?

-Ҳа, болам – тартибли тутилган уй ҳар кимни кўзини қувонтиради. Лекин асосий сабаби ундамас. Хонадон покиза ва сарамжон тутилгани – уй эгалари ўз мулкларининг қадрига етишади дегани. Уларга кўпроқ барака берилса, улар буни ҳам қадрига етади. Қаровсиз уй эгалари эса шундоқ ҳам қўлларидаги мулкни қадрламайдилар – уларга яна нимадир бериш увол...

Бу суҳбат мени миллий удумларимизга бошқача қарашга мажбур қилган. Шукрона келтириш деганда нимани тушуниш кераклигини ўргатган.

Ношукрлик – барчамизда болалиқдан шаклланадиган одат. Мен ношукрлик деганда одам қўлида бор нарсага қаноат қилмаслигини эмас – одам ўз мулкнинг қадрига етмаслигини назарда тутяпман.

Мана, ёш бола ўйинчоқ ўйнаб ўтирибди. Лекин бир маҳал у қўшни боланинг қўлида каттароқ ўйинчоқни кўриб қолди. Шунда у

ойиси ёнига югуриб бориб, унга ҳам ана шунақа ўйинчоқ олиб беришни сўради. Ойиси рози бўлди – фақат унгача ўзининг кичикроқ ўйинчоғини ўйнаб туришни сўради. Лекин бола қовоқ-тумшук қилдида, қўлидаги ўйинчоқни ерга ташлаб, аразлади.

Бу боланинг инжиқлигидан зарар жуда оз: бола-да нима бўлса ҳам. Аммо ҳар биримизнинг ичимизда ана шундай бола яшайди. Биз катта бўлгандан кейин ҳам истакларимизга талпиниб, қўлимизда бор нарсаларнинг қадрига етмаймиз.

Агар болангиз сиз олиб берган ўйинчоқни авайлаб ўйнамаса, қадрига етмаса – унга яна ҳам каттароқ ўйинчоқ олиб беришга иштиёқингиз бўлармиди? Йўқ албатта. Мана сиз, катта нарсаларни ҳавас қила туриб, қўлингиздаги кичикроқ нарсани қадрламаяпсиз. Хўш – ҳаёт сизга ўша каттароқ нарсаларни беришни хоҳлармикан?

Ҳавас ва ҳасад тушунчалари ўртасида жуда нозик фарқ бор. Уларнинг иккисини ажратиш баъзида жуда қийин. Лекин улар ўртасидаги фарқ жуда оддий: ҳавас қилганимизда биз кимнингдир кучли томонини кўриб, ўша одам учун хурсанд бўламиз; ҳасад қилганда эса кимнингдир кучли томонини кўриб, биз ўзимиз учун ҳафа бўламиз. Бор йўғи шу.

Ҳасад, табиийки, таққослашдан келиб чиқади. Сиз кимнингдир ютуғини сизда шу ютуқ йўқлигига ёки сизда шунга зид камчилик борлигига солиштирасиз. Бунинг натижасида сиздаги комплекс бир лойқаланиб олади. Ва сиз нольийсиз.

Ношукрликнинг касри энг аввало одамнинг ўзига уради. Бу ўзига хос ебтўймасликка ўхшайди. Аммо очкўз одамнинг овқат ейишда чегараси бўлади – минг очкўз бўлмасин, маълум миқдорда овқат егач, у тўйганини сезади. Аммо ношукрлик – бу жисмоний эмас, психологик (ақлий) очкўзлик. У одамнинг комплекслари-ю муҳимлигини боқиш билан овора бўлади. Ўн қоп тилласи бор ношукрни юз қоп тилла билан ҳам шукрона келтиришга ундаш қийин.

Яратган у берган ризқни кўра туриб, ношукрлик қилган бандасига каттароқ ризқ бермайди. Чунки бундай одам ҳар қанча катта ризқни ҳам қадрлай билмаслигини яхши билади.

Бизга берилган неъматларни қадрлай билмаслик орасида энг катта хато – ўзимизнинг қадримизни билмаслигимиздир. Ўзимизни боримизча қабул қила олмаслигимиз, яхши кўра олмаслигимиз – энг катта ношукрлик. Ўзида турли комплексларни ёки айбдорлик туйғусини ривожлантириб юборган баъзи одамлар суиқасд ҳақида ўйлаб, уларга берилган ҳаёт учун ношукрлик қиладилар. Ўйлайманки, сиз бунчаликка бормагансиз.

Ношукрликнинг давоси – шартсиз орзу қилишдир. Яъни орзуга эришиш учун эмас – орзу қилиш жараёнидан роҳатланиш учун орзу қилиш. Мана сизга ношукр одамнинг орзу қилиш тартиби:

«Қанийди, Карибдаги бирор орол соҳилида ўзимни офтобга солиб ётсам. Жуда мазза бўларди-да» – бу жараённинг соф орзу қисми, унда одамнинг кўзлари юмилган, танаси бўшашган, чехраси очиқ бўлади. Ундан кейин келадиган фикр: «Бунинг учун пулим бўлиши керак-да» – бу шарт қисми, яъни орзуга эришиш учун қандай шарт бажарилиши керак. Тамом, орзу мана шу ерда тугайди. Одамнинг юзи дарров жиддийлашади, тана мускуллари таранглашади, ақл ўз ишини бошлайди. Кейинги фикр: «Хўш, пулни қаердан олса бўлади? Ундоқ қилсаммикан, бундоқ қилсаммикан?..» – буниси энди режа қисми. Бунда орзунинг ҳиди ҳам қолмайди, одам энди ақлий фаолият билан банд (фойдасиз ақлий фаолият билан). Охириги фикр: «Ҳар йўлига қилсам ҳам, керакли пулни топа олмас эканман. Эсизгина, киноларда кўрган жойларимни кўриш насиб қилмас экан-да...» – бу орзунинг дафн маросими, уни чуқур қабрга кўмиб, устига армон тоши қўйилади.

Мана буниси ростдан ҳам Яратганнинг чексиз марҳаматига ишонган, унинг қудратига шубҳа қилмаган одамнинг орзу қилиши:

«Денгиз бўйида мазза қилиб офтобда тоблансам. Яқинларим ҳам ёнимда бўлса. Ҳа нима – Худо бераман деса, бераверади. Мана, ишларим яхши кетяпти, топишим ёмонмас. Шу пайтгача кўп

ниятларимга эришдим. Бир кун келиб, денгиз бўйига ҳам борамиз-да, Худо хоҳласа. Ўша кунларга ўзи етказсин, илойим...»

Бу одамнинг бутун орзу қилиш жараёнида юзидан табассум кетмайди. Орзу қилаётгандаёқ ҳудди ниятига эришгандек дили яйрайди. Бунга қандай эришади, бунинг учун нималар қилиш керак – бу уни қизиқтирмайди. Унга орзу қилишинг ўзи етарли. У атроф-дунёга ўз орзусини қуш каби учуриб юборади: агар аҳди мустаҳкам бўлса, бир куни орзуси унинг олдига ўз рўёбини бошлаб келади.

Ўзингиз ўйлаб кўринг: орзуни аввал бошидаёқ армонга айлантириб, кўмиб ташлагандан кўра, уни эркин қўйиб юборган яхши эмасми? Айтайлик, сиз шаҳарнинг бир нуқтасидан бошқа нуқтасига бормоқчисиз. Айнан сиз билган йўл таъмирлаш ваъжи билан тўсиб қўйилгани сабабли сиз йўлга чиқишдан воз кечдингиз. Лекин сизни кўзлаган манзилингизга олиб борадиган йўллар сони чексиз – уларнинг ҳаммасини сиз билишингиз шарт эмас, йўл ўзи сизни олиб боради.

Ҳудди шундай, сиздан орзу қилиш ва ҳаракатланиш талаб этилади, холос. Истагингизга сизни айнан қайси йўллар билан ва қайси воситалар ёрдамида етказишни сиз Худога ишониб топширинг. Токи У орзуйингизга сиз билмаган ва ҳаёлингизга ҳам келтирмаган қисқа ва завқли йўллардан олиб борсин. Фақат мақсадингизга эришганингизда шукрона келтиришни унутманг.

Мен ҳам сиз билан суҳбат қуриб, кўнглим истагига эришим учун имкон берган Яратганга шукрлар айтаман. Менга сиздек суҳбатдошларни берганига шукр. Борингизга шукр.

Маҳаллада дув-дув гап

Йўқдан бор бўлмас

(физика қонуни)

Бугунги куннинг энг катта муаммоларидан бири – исрофгарчилик. Бу офат бир оила иқтисодидан тортиб, бутун

сайёра даражасигача юқиб улгурган. Ҳаммамиз бугун истеъмолчилармиз. Аммо, афсуски, сергак истеъмолчилар эмасмиз.

Бир йилда дунёда сайёра аҳолисини бир неча йил боқишга етадиган озиқ-овқат моллари етиштирилади. Лекин ер юзида бир ярим миллиард одам очликдан азият чекади. Хўш, шунча маҳсулот қаерга кетяпти?

Жавоби жуда оддий. Шунча маҳсулот одамларнинг қорни тўйиши учун эмас – муҳимлиги тўйиши учун сарфланмоқда. Неъматлар одамларнинг жисмоний эҳтиёжлари учун эмас, психологик илинжлари учун исроф қилинмоқда.

Шаҳарнинг номдор бир бойи тўй қилди, марказдаги ресторанда базм уюштирди. Икки минг кишини тўйдиришга етадиган неъматлар билан икки юз кишини сийлади. Аммо натижа ҳам шунга яраша бўлди – бу тўй ҳақида икки миллион киши эшитди ва икки йилгача гапириб юрди. Бой ўз номини оқлади – ҳеч кимдан тили қисик бўлмади. Унинг муҳим одам эканига нафақат ўзи – балки тўйдаги меҳмонлар-у, бу базм овозасини эшитганлар ҳам тан берди.

Ўзбегимнинг тўй одатлари асрлар давомида сайқалланиб келган. Оиладаги қувончни ҳамма билан баҳам кўриш истагидан келиб чиқади бу қадрият. Шунинг учун ўзбек тўй қилса, элга дастурхон ёзиб, ош тарқатади. Бунда тўй баҳона ҳар хил бевабечораларнинг қорни тўяди – тўй эгаси савоб олади.

Энди замон бошқача. Ҳозир биз тўйларни савоб олиш учун эмас – қатордан қолмаслик учун, паст кетмаслик учун, ўзимизни кўрсатиб қўйиш учун қиламиз. Тўй маросимларини ўтказиш бутун бир саноат соҳасига айланиб қолган – унга катта-катта сармоялар киритилмоқда. Шаҳарлар қолиб, қишлоқларда бутун халққа татиши керак бўлган қувончни танланган меҳмонлар доирасида қамаб олувчи тўйхоналар қурилмоқда. Улар катта пулга ижарага берилмоқда. Ўзбек ўзлигидан кечиш учун катта пул сарфламоқда.

Ўғри-ю фирибгарларни ҳисобга олмаганда, бу пулларни одамлар йиллар давомида меҳнат қилиб топади. Уч-тўрт кунлик

тўйнинг ташвиши бир неча ой олдин бошланади – унинг асорати бир неча ойга чўзилади. Одамларни ўз ихтиёрлари билан ўзларини шундай ташвишларга дучор этишга нима мажбур қиляпти экан?

Биринчи навбатда – муҳимлик. Бугун тўй-хашамларни «керакли» даражада ўтказиш катта аҳамиятга эга. Одамлардан сўрасанг, тўй ўша «керакли» даражада ўтмаса, нақд иснодга қолишини айтади. Энг ёмони – ўша «керакли» даража ҳеч ўсишдан тўхтамайди. Бугун тўй керакли даражада ўтди дейиш учун дастурхонда ўн хил неъмат бўлиши кутилса – эртага ўн беш хилдан кам таом қўйилган дастурхонга баъзи меҳмонлар энсаси қотиб қарайди.

Жуда танқидни ошириб юбордимми сизнингча? Атрофингизга бир сергак назар ташланг. Муҳимлик қандай барзанги бойларни ҳам қаддини ташвиш юки остида эгиб қўяётганини кўрасиз. Тўғри – ҳар кимнинг орзу-ҳаваси бор. Лекин қандай қилиб 200-300 кишини ресторанга таклиф қилиб, уларни ўнлаб таомлар билан сийлаб, қолганини исроф қилишни ҳавас қилиш мумкин?

Бундай базмларнинг инсон саломатлигига зарари ҳақида айтмай қўя қолай. «Ҳа, Полвонбой ака, тўй қалай ўтяпти?» - «Зўр. Ўтган тўйда дастурхонга ўн хил овқат тортувдик. Баъзи меҳмонлар шунча нарсани еб, камига сал ортиқча гап қилиб кетувди. Ҳа бу сафар йигирма хил овқат қилдик – бир меҳмонлар бўкиб ўлсин...» (бу сизга қайсидир латифани эслатмаяптими?)

Баъзида бу каби исрофгарчиликка одамларнинг маънавий илмсизлиги сабаб бўлади. Катта бойликка бирданига эришган, катта давлатга эга бўлишнинг масъулиятлари ҳақида билмаган одамлар тўйларига бориб кўринг. Ўзбекнинг бунга гапи жуда оддий ва лўнда: кўрмаганнинг кўргани қурсин.

Бойлик – одамнинг муҳимлигини кескин оширадиган нарса. Албатта, баъзида бойлиги ортидан шахсий муҳимлиги ошиб кетмаган сергак одамлар ҳам учрайди. Аммо бундайлар жуда кам. Исломда закот бекорга фарз қилинмаган. Унинг вазифаси одам ўз эҳтиёжларидан ортиқча мулкни қўлида тутиб турмаслигини

таъминлаш аслида. Бунда икки жуда бунёдкор натижа кўзда тутилган: биринчидан, ортиқча мулк тўпланмаса, одамнинг шахсий муҳимлиги ошмайди ва у камтарлигини сақлайди; иккинчидан, бу билан моддий бойликлар одамлар ўртасида тенг тақсимланишига эришилади. Агар кўпчилик закот каби оддий ва самарали удумнинг асл мақсадини тушунганда – ер юзида шунча неъмат исроф бўлиб, шунча одам оч қолмасди.

Мавзудан четлашиб бўлса ҳам, шу орада мен Ислом фарзлари ҳақида ўз қарашларимни ўртоқлашмоқчи эдим. Эътиқод борасидаги фикрлар жуда нозик масала: лекин шундай бўлса ҳам бу ҳақида айтиб ўтай.

Менимча, Исломнинг беш фарзи ўз маънавий қудратидан ташқари моддий натижаларни ҳам кўзлаган. Бу одамнинг шахсий ўсиши учун аниқ амалий кўрсатмалар аслида.

Имон – энг чуқур фалсафали фарз. У одам эътиқоди асосини белгилайди. Улуғ Яратувчи қудратини ва унинг борлигини билиш ётади бу фарз ортида. Имон – Худо борлигига ишониш эмас, буни билишдир. Бу фарз инсонга шубҳалардан ҳоли яшашни, эътиқодда мустаҳкам туришни, фикрлашда сергак бўлишни ўргатади.

Намоз – одамни фаол турмуш тарзи ва озодаликка ўргатадиган фарз. Бир кунда беш марта жисмоний фаоллик қилиш ва ўз танасини озода тутиш соғлиқни мустаҳкам сақлаш учун етарли. Шунингдек, намоз одамга ўз қалбига қулоқ солишни, ақлни тинчлантиришни, тана ва руҳни мувозанатга қайтаришни ўргатади. Намоз – Яратган билан ўзига хос суҳбат, унда фақат қалб иштирок этиши, ақл ўз манфаатлари билан бунга аралашмаслиги керак. Намоз инсонда фикрни бир жойга жамлаш қобилиятини ўстиради. Бундан ташқари, намоз одамда аҳд ва ирода кучини тарбиялайди.

Закот – жамиятнинг иқтисодий барқарорлигини таъминловчи фарз. Аввал айтилгандек, у моддий бойликлар алоҳида одамлар қўлида жамланиб, қолганлар ночор қолмаслигини таъминлайди. Ва албатта, мулки ошган одамнинг шахсияти бузилишининг олдини олади.

Рўза – инсон соғлиги ва иродасини тарбияловчи фарз. Организмни очлик ва чанқоқ воситасида тозалаш кўплаб доимий касалликларни бартараф этишини дунё тиббиёти тан олиб бўлган. Лекин рўза тутишнинг мен ёқтирган бир жиҳати – у сергакликни оширишидир. Рўза тутган одам кун давомида сергак юриши керак, акс ҳолда у билмасдан бирор нима еб ёки ичиб қўяди. Бундан ташқари, рўза меёрни сақлаш одатини ўргатади.

Ва албатта, ҳаж сафари. Бу фарзнинг ҳам амалий мақсади кўп. Аввало, ўзбек мақоли билан айтганда, мусофир бўлмагунча, мусулмон бўлмайсан. Сафарга чиқиш одамнинг шахсий ривожланишига кўп жиҳатдан ҳисса қўшади. У бошқа миллатлар, маданиятлар ва бошқача яшаш тарзи билан танишади, дунёқараши кенгаяди, ўз Ватанини қадрлашни ўрганади. Турли хил қийинчиликларни енгиб ўтишига тўғри келади. Соф психологик томондан, одамнинг мослашувчанлиги ортади: бу одамга турли вазиятга тез мослашиш, сергакликни сақлаб қолиш ва хотиржам хатти-ҳаракат қилишга ёрдам беради.

Биз кўпинча бу каби тамойилларга жамият таъкидлагани учунгина амал қиламиз. Аммо сиз кучли шахс эгаси бўлмоқчисиз – шундай экан қайси қадрият қандай мақсадни кўзлагани ҳақида сергак фикр юритишни ўрганинг. Бу билан сиз у ёки бу қоидага ақлингиз айтгани учун эмас – кўнглингиз истагани учун амал қиласиз.

Миллий қадриятларимизнинг барчаси қандайдир нафни кўзлаб шакланган. Бугун мен сизга тўй қилиш мисолида миллий қадриятлардан узоқлашиш оқибатларини кўрсатиб беришга ҳаракат қилдим. Бундан қандай хулосалар чиқариш, ҳар доимгидек, ўзингизга ҳавола.

Ортимдан такрорланг

«?...Йўқ, шу келиним кулади. Сотти, кул...»

(«Келинлар кўзғолони» спектаклидан)

Тақлид – жуда фойдали нарса. Одам онгининг энг ажойиб хусусиятларидан бири бу. Усиз биз ҳеч нарсани ўргана олмасдик. Масалан, гўдак катталарнинг хатти-ҳаракатига тақлид қилиб юришни ва гапиришни ўрганади. Шу боис туғма кар чақалоқлар товуш пайчалари мукамал бўлса ҳам, гапиришни ўргана олишмайди – чунки улар товуш чиқаришни ўрганишлари учун, бошқаларнинг товушини эшитиши ва уларга тақлид қилиши керак. Эшитиб ўрганишнинг бола сўз бойлиги шаклланишида ҳам рольи катта: бола атрофидаги нарсалар ва жараёнларни аввалига айнан улар чиқарган товушлар билан атайди. Шундан бола тилида машина “ди-дит” ёки ит «бо-бов» тақлид айтилади.

Табиат бизга ато этган бу қобилият ёрдамида биз катталар ҳаракатини кузатамиз ва уларга тақлид қилиб юришни, рақсга тушишни, ёзишни ўрганамиз. Бу қобилият биз билан бир умрга қолади ва ҳаёт давомида бизга беминнат хизмат қилади.

Тақлид қилиб ўрганишнинг осонлиги бизга ёқиб қолади. Шунинг учун биз билим ёки кўникмага эга бўлиш учун тақлид қилиш қолиб, ҳаётимизнинг бошга жабхаларида ҳам шу усулни қўллашга интиламиз.

«Фалончининг ўғлини кўрдингми – ҳамма фанлардан беш оларкан. Сен ҳам шунақа бўлсанг нима қилади? Расм чизишгамас – математикага қизиқ, одамларнинг боласига ўхшаб. Синфингдаги аълочи ўқувчилардан ўрнак ол.»

Жамият бизга доим кимгадир ўхшашни, кимдандир нусха олиб яшашни ўргатади. Мактабларда намунали ўқувчилар ойнаси бўлади – яъни шулар эталон, шуларга ўхшашга, уларнинг ютуқларини такрорлашга интилиш керак. Ташкилотларда ҳурмат доскалари бор – бунақа нарсалар қадим Совет даврида қолиб кетган деб ўйласангиз, адашасиз.

Бутун реклама саноати айнан одамларнинг тақлид қилишга мойиллиги боис гуллаб яшнайти. «Ана бу ойнаи жаҳондаги соғлом ва тетик одамларни қаранг. Улар фалон дориларни мунтазам ичиб

юришар экан – шундан қувватга тўла кўринишади. Мен ҳам шу доридан олиб ичсаммикан?»

Мода саноати (мен бу соҳани санъат деб атамайман – дизайн санъат, лекин мода эмас) тўлиғича тақлид ҳисобидан яшайди. Мода яратувчилари одамлар орасида ўзига ярашган кийим кийган дидлиларга тақлид қилишади. Жуда топишолмаса – табиатга тақлид қилишади.

Таълим соҳамиз болада тақлид қилиб ўрганиш – тақлид қилиб яшаш кўникмасини шакллантиради. Айтайлик, математика ўқитувчиси дарсни қандай ўтади? Аввал мавзуни тушунтиради. Кейин мисол ечиб кўрсатади. Кейин шунга ўхшаш бошқа мисолларни айнан шу усулда ечишни топшириқ қилиб беради. Ўқувчилар устозларига тақлид қилиб мисол ечадилар.

Леонардо да Винчи ҳеч бир нарсада ҳеч кимга тақлид қилмаган. Шунинг учун унинг асарлари ҳали ҳануз юксак баҳоланади. Тақлидга асосланган ўқитиш методикаси билан биздан ҳеч қачон шедеврлар яратадиган ижодкорлар етишиб чиқмайди. Ижодкор шахсларни етиштириш учун эркин изланишга асосланган тарбия усули керак.

«Бугунги мавзу мана шу. Мана сизга бир мисол. Ким шуни ечиб берса – ўшанга иккита беш. Қайси усулда ечасиз – ўзингиз ҳал қилинг. Жавоб тўғри бўлса бўлди.»

Ана энди болалар изланади, мисолни у ёқдан, бу ёқдан тортиб кўради. Математикадан аввал олган билимлари орасидан шу мисолни ечишга ёрдам бера оладиган қоидаларни излайди. Бир сўз билан айтганда, бола ижод қилади. Ким билсин, балки бола шу мисолни дарслиқда ҳам ёзилмаган янгича ва осон усулда ечиб кўяр.

Тақлидга асосланган ўрганиш – пассив ўрганиш. Унда мустақил фикрлаш, янгиликка интилиш, ихтиролар қилиш деган нарса бўлмайди. Лекин биз шу усулдан фойдаланишда давом этамиз. Чунки бу бизга қулай. Чунки ўзимиз шу услубда таълим олганмиз.

Мен бу гапларим билан таълим тизимини танқид қилмоқчи эмасман. Бу гапларим ёш ота-она, ўқитувчи ва тарбиячиларга ўйлаб кўриш учун мулоҳазалар, холос.

Тақлидга асосланиб яшашнинг аввали оддийгина мактаб партасидан бошлангани билан, унинг оқибати инсоннинг ҳаётига жуда катта таъсир ўтказди. Биз энди бошқаларнинг ҳаётига, ютуқларига ва бахтига тақлид қилишни бошлаймиз.

Ҳар ерда турли номдор бизнесмен ёки олимнинг ютуқлари ҳаммага намуна қилиб кўрсатилиши менга сира ёқмайди. «Фалончи кўчада сув сотиб юриб кейин миллиардер бўлиб кетган». Яшасин. Демак *унинг* катта маррараларга эришиш йўли кўчада сув сотиш орқали ўтган экан. Биз ҳам шундай чўққиларга етишиш учун Чорсу бозорида чой сотсакмикан?

Менинг гапларим кимдандир норозилик уйғотиши мумкин: яхшилик қилаётган одамлардан ибрат олишнинг нимаси ёмон? Ҳеч нимаси. Фақат ибрат – бу тақлид қилиш эмас. Ибрат – бошқаларнинг ишини кузатиб, ўзингиз учун тўғри хулосалар чиқариш. Тақлид – бошқаларнинг иши сизга тўғрироқ туюлгани учун, уларнинг ишидан нусха олиш. Фарқини сезяпсизми?

Дунёда иккита бир хил инсонни топиб бўлмайди. Ҳатто бир хил бармоқ излари ҳам мавжуд эмас. Ҳар биримиз бошқа ҳеч кимга ўхшамаганмиз. Шунчалик ўзига хос бўла туриб, бахтга эришиш усулини кимдандир нусхалаш ақлга – йўқ-йўқ, кўнгилга сиғмайдиган иш. Ўғил отасига тақлид қилиб кўп фойдали нарсаларни ўрганади – аммо отасига тақлид қилиб ҳаёт йўлини танлаш хато бўлиши мумкин.

Тақлид ортидан биз бахтимиздан маҳрум бўлишимиз, ҳаётимизнинг асл мазмунини йўқотишимиз, соғлигимиздан айрилишимиз мумкин. Бошқа «зўрлар»га тақлид қилиб, тамаки қулига айланиб қолганлар нечта. Кимнингдир омадига тақлид қилиб, ўзининг омадидан юз ўгирганлар қанча. Ҳар биримиз бу каби мисолларни келтиришимиз мумкин.

Бошқалар йўлини тутган одамнинг хатолари ҳам ўзиники бўлмайди. Бировларнинг хатоларини такрорлаш – кимга керак? Сиз ўз йўлингиздан борсангиз, ўз хатоларингиз бўлади. Улардан ўзингизга хулосалар чиқарасиз. Бу, ҳар қалай, бошқалар хатосини такрорлаб, улар устида ишлагандан кўра фойдалироқ.

Бугунги ёшларимизнинг касб-ҳунар танлашда тақлид одатлари энг катта роль ўйнаши жуда ачинарли. Камдан-кам битирувчи бугун орзуларига эргашиб ҳаёт йўлини танлайди. Энг ёмони шундаки, бугун биз орзу қилишда ҳам кимларгадир тақлид қиламиз. Агар бундай бўлмаганида, шунча одам бир хил нарсани орзу қилмасди.

Тақлид қилиш – аввалги китобда муҳокама қилинган тўда инстинктига хизмат қилади. Одамларни тўда инстинкти таъсирида айнан тақлид қилиш одати тутиб туради. Бу одатни ташлаган одам, инстинкт таъсиридан ҳоли бўлади ва *танлаш эркинлигига* эга бўлади.

Аста-секин тақлид қилиш одатидан ҳалос бўлинг. Бунинг учун сиздан шунчаки сергаклик талаб этилади. Ўз истакларингизнинг келиб чиқиш тарихини одилона ўрганиб чиқинг. Улар қандай турткилар ва таъсирлар натижасида вужудга келганини билинг. Шунда бировга тақлид қилиб орттирилган мақсадлар шундоққина кўриниб қолади.

Шу ўринда бир нарсани илтимос қилмоқчиман. Мен сизга ушбу китоблар орқали айтаётган тамойилларга кўр-кўрона тақлид қилманг. Уларни сергаклик элагидан ўтказинг. Улардан қайсиларидир сизга фойдали – бошқалари мутлақо даҳлсиз бўлиши мумкин. Ахир, мен ҳам ҳамма учун фойдали амалларни таклиф этавермайман. Бундай қила олмайман ҳам.

Сизнинг ўз йўлингиздан бориш, бахт уйингизни ўз билганингизча, ўзингиз танлаган хом ашёлардан қуриш эркинлигингиз бор. Бунда сиз кўп қаватли бахт уйи қурган уста муҳандис-у меъморлардан нусха олишингиз шарт эмас. Бундай қилмаслигингиз керак. Ахир, бу бахт уйида ўша меъморлар эмас – сиз яшайсиз.

ПАЙШАНБА

Қўрқувлар

Хотиржамлик ҳудуди

«Туя хаммомни орзу қилибди»

(ўзбек ибораси)

Жуда қадим замонларда одамлар тирик қолиш илинжи боис тўдаларга бирлашган. Аста-секин улар турар-жой қуришни ва ўзини ҳатарли ташқи дунёдан чегаралашни ўрганишган. Бундай хавфсиз ҳудудлар ичида одам ўзини мудом ҳимоя қилиш заруратидан қутулган ва бошқа юмушлар билан банд бўлган. Айнан шу хавфсиз ҳудудлар имкон бергани учун эътиқод, санъат ва саноат ривожланган.

Тарихда энг қаҳрамон жанглари ўз хотиржамлик ҳудудини ҳимоя қилиш учун олиб борилган курашлардир. Спарталик 300 аскар ҳақидаги филмни кўпчилигимиз кўрганмиз. Широқ ва Тўмарис ҳақидаги ҳикояларни барчамиз эшитганмиз.

Мана бир шаҳар баланд деворлар ортида гуллаб-яшнапти. Қўшни қироллик одамлари бу шаҳардаги ҳашамат-у бойликларни кўриб, унга эга чиқмоқчи бўладилар ва унга ҳужум қиладилар. Шаҳар аҳолиси қамалда қолиб, ўзини астойдил ҳимоя қилади. Бундай қаҳрамонликка асосий сабаб шаҳарликлар ўз мол-мулкларидан эмас – ўз хотиржамлик ҳудудларидан маҳрум бўлишлари мумкинлигидир.

Жамият ўсиб боргани сайин, одам хотиржамлик ҳудудини нафақат ёввойи табиатдан ўзини чеклаш учун – балки ўзи яшаётган жамиятдан чегараланиш учун ҳам ишлата бошлаган.

Бугун деярли ҳаммининг бирламчи хотиржамлик ҳудуди – бу бошпана, уй. Уйимиздан ташқарида ўзимизни уйимиздагидек хотиржам ҳис қилмаймиз. Хотиржамлик ҳудуди билан ташқи дунё

ўртасидаги бу фарқ бизга ёшлигимиздан сингдирилади: «кўчага чиқма, эшикни очма, бегоналар билан гаплашма...»

Бу, албатта, ўз хавфсизлигимиз учун зарур. Лекин хотиржамлик ҳудудига таяниш одатининг бир ёмон томони бор: **у бизни истақларга эришиш имкониятидан маҳрум қилади.**

Мана мен қишлоқдаги уйимда ўтириб, катта шаҳардаги номдор ташкилотда ишлашни орзу қиляпман. Ҳозирча ҳаммаси яхши – мен ўз уйимдаман. Аммо мен шу орзуйимга эргашиб, катта шаҳарга келишим билан, мен ўз хотиржамлигим ҳудудидан ташқарига чиқаман. Кўнглим хотиржам, ўзимга бўлган ишончим мустаҳкам бўлган ҳудуд жуда борса вилоятим ҳудуди билан чекланган. Катта шаҳарда эса мени турли ҳадиклар, шубҳалар, қўрқув ва ишончсизлик енга бошлайди. Баъзида сабабсиз умидсизлик ҳам пайдо бўлади.

Ёки, айтайлик, сиз – бой бўлишни истайсиз. Сизнинг хотиржамлик ҳудудингиз фақат уйингиз билан чекланмаган. Сиз бозорларга тез-тез бориб турасиз ва бозор ҳам сизнинг хотиржамлик ҳудудингизга киради – у ерда ҳам ўзингизни ўз уйингиздагидек эркин ҳис қиласиз. Аммо шу бозорда бир қиммат дўкон бор. Сиз у ердан ҳеч қачон нарса сотиб олмайсиз – чунки нархлар пул ҳақида қайғурмайдиганлар учун мўлжалланган. Лекин бир сафар шу дўконга кирдингиз ҳам дейлик. Дўкон остонасидан ўтишингиз билан сиздаги хотиржамлик йўқолади: энди сиз ўз муҳитингизда эмассиз. Атрофингизда қиммат моллар, бадавлат одамлар. Ҳатто сотувчилар ҳам бошқача. Уларга дадил мурожаат эта олмайсиз, у ёки бу маҳсулот нархини сўраш, савдолашиш қийин кечади. Хуллас, сизнинг хотиржамлик ҳудудингиз бутун бозорни қамраб олгани билан, айнан шу дўкон унга кирмай қолган.

Кимдир бунга чўнтақда пул камлиги сабаб эканини айтиши мумкин. Аммо гап пулдамас. Кўчада садақа сўраб юрган одамга катта пул бериб, ана шунақа қиммат дўконга олиб кириб қўйса – у сўзсиз ўзини йўқотади. Қўлида ҳар қанча пул бўлмасин, бу дўкон унинг ҳудудига кирмайди. Ҳудди у бошқа дунёга тушиб қолгандай сезади ўзини.

Биз кўп нарсани орзу қиламиз-у, лекин ана шу нарсалар бизнинг хотиржамлик ҳудудимиздан ташқарида бўлиши мумкинлигини ўйламаймиз. Бир сирни унутманг: **дунё фақат сиз олишга тайёр бўлган бахтнинггина беради сизга**. Ҳа-ҳа – сиз «кўтара олмайдиган» бахтлар ҳам бор. Айнан шу бахт сизнинг хотиржамлик ҳудудингизга кирмаса – сизга бу насиб қилмайди. Насиб қилиб, йўлингиз устидан чиқиб қолса ҳам, сиз уни ололмайсиз.

Туя ҳаммомни қирқ йил орзу қилиши мумкин. Аммо у ўзини ҳаммомда ҳеч қачон хотиржам ҳис қилмайди. Агар у буни уддаласа – махсус унинг учун саҳронинг ўртасида нақд сауна пайдо бўлади.

Бизнинг хотиржамлик ҳудудимиз ҳар томондан чекланганлигига кўплаб сабаблар бор. Биринчи навбатда – қўрқувлар. Хотиржамлик ҳудудимиздан ташқаридаги нарса янгича ва нотаниш, у бизда доим ҳадик уйғотади.

Лекин энг зарарли таъсир – бу андозалар таъсиридир. Агар сиз «Тенг тенги билан, бир нима қопи билан» каби андозаларни қоида қилиб қабул қилган бўлсангиз – хотиржамлик ҳудудингиз шунга қараб белгиланади. Ижтимоий андозалар сиз у ёки бу нарсага эриша олмаслигингизни, «кўрпангизга қараб оёқ узатишингиз» кераклигини айтиб турганда – хотиржамлик ҳудудини кенгайтириш имконсиз.

Комплекслар ва айбдорлик туйғуси таъсиридаги одамни андозалар чеклаши ҳам шарт эмас – у буни ўзи ҳам боплайди. Ўзини у ёки бу нарсага ноълоқ ҳис қилган одамнинг хотиржамлик ҳудуди унга ҳасис комплекс рухсат берган нарсаларнинггина ўз ичига олади.

Хўш, хотиржамлик ҳудудини қандай кенгайтириш мумкин?

Энг аввало, ҳар хил комплекслар-у айбдорлик туйғусидан ҳоли бўлиш керак. Булар сизни орзу қилишда чеклайдиган кемтиклар. Катта орзу қилишни билмаган одам кичик бахт билан қаноатланишга мажбур.

Аммо хотиржамлик ҳудуди кенгайиши учун катта орзу қилишнинг ўзи етарли эмас. Бунинг учун ҳаракат зарур. Хотиржамлик ҳудуди – амалиётда кенгайди. Мана ҳозир сиз шу китобни ўқияпсиз, у сизга хотиржамлик ҳудудини кенгайтириш ҳақида тавсияларни айтяпти. Лекин бундан сизнинг хотиржамлик ҳудудингиз ўзгариб қолмайди.

Уйингиздан чиқинг. Шаҳар ёки қишлоғингизни айланинг. Аввал бормаган жойларга боринг. Ишонинг – сиз яшайдиган жойларда сиз кўрмаган ва билмаган нарсалар жуда кўп.

Қиммат дўконларни айланишни одат қилинг. У ердан бирор нима олишингиз шарт эмас – шунчаки, янги молларни томоша қилинг, сотувчи ва бошқа харидорлар билан шу молларнинг ютуқ ва камчиликларини муҳокама қилинг, савдолашинг. Бу кийим дўкони бўлса – турли либосларни кийиб кўринг, эгнингизда бу кийимлар қандай ярашиб турганини кўриб завқланинг. Бунинг учун ҳеч ким сизга ҳеч нарса демайди. Баъзи сотувчилар харидорлар ҳар нарсани кийиб кўраверганини ёқтирмайди – бу ўз ишини ёмон кўрадиган, тўғрироғи, ўзи ёқтирмайдиган иш билан шуғулланадиган бахтсизлардир. Уларнинг гапига эътибор берманг. Сиз дўконга уни забт этиб, хотиржамлик ҳудудингизга қўшиб олиш учун келганингиз ёдингизда турсин.

Ҳашаматли базмларга оддий, лекин дид билан кийиниб боринг. У ерга албатта боринг. У ердаги Европа дизайнерлари яратган, лекин ўзига ярашмаган матоларни кийиб олган одамлар сизнинг содда ва ўзингизга ярашган кийимингизга ҳавас (майли, баъзида ҳасад) билан қарашсин. Муҳитга мослашиш учун ўзингизни тутишингиз ва гапириш одатингизни ўзгартирманг – ахир, сиз ўз уйингизда бунақа гапирмайсиз. Сиз бу ерни ҳам забт этиш учун келгансиз – шундай экан, бу ҳудуд сизни борингизча қабул қилишга ўргансин.

Бундан ташқари, имкон бўлганда саёҳатга чиқинг. Бу чет элга саёҳат бўлиши шарт эмас – мамлакатимизда ҳам кўрадиган жой жуда кўп. Чўлда тунаб қолиш нималигини, тоғ чўққисини забт этиш нималигини, ўнлаб чақирим пиёда юриш нималигини кўринг.

Хотиржамлик ҳудуди кенг одам – чексиз танловга эга. Бундай одам саройда ҳам – кулбада ҳам, шаҳарда ҳам – қишлоқда ҳам, жанубда ҳам – шимолда ҳам яшай олади. Унга шулар орасидан ўзига ёққанини танлаш қолади, холос.

Омад суғуртаси

Яна бир эртагимни сизга айтиб бериш муддати етди менимча.

Бизнинг замонда бир йигит яшар экан. У оддий оилада туғилиб, катта бўлибди. Мактабни тамомлагач, пойтахтга келиб, бир олийгоҳга ўқишга кирибди.

Талабалик гаштини суриб юраркан, унинг эътиборини гуруҳидаги бир қиз ўзига тортибди. Ҳам ҳусну-жамолда, ҳам фаҳм-фаросатда дугоналаридан ажралиб турган шу қизга ўзи билмаган ҳолда ошиқ бўлиб қолибди.

Аммо йигитнинг бир арзимаган нуқсони бор экан: у гапирганда бир оз дудуқланар экан. Астойдил эътибор бермаган одам буни сезмас экан-у, лекин йигит бу нуқсонидан жуда уялар экан. Шу боис у қизга бориб, унга бўлган туйғуларини айтишдан – унинг олдида дудуқланиб қолишдан қўрқар экан.

Қиз ҳам одоби ва гап-сўзлари билан дўстлари орасида ажралиб турган бу йигитга эътибор бера бошлабди. Йигитнинг унга пинҳона қарашларини пайқаганда, ўзи кутгандек ғашлик эмас, сурур ҳиссини туйибди.

Қиз ҳам унга эътибор қаратаётганини сезган йигитнинг истироблари ошса ошибдики, дадиллиги ортмабди. У биринчи суҳбатдаёқ қизнинг кўнглини қолдиришдан қўрқиб, туйғуларини ичига ютиб юраверибди.

Инсон севгисини изҳор қила олмаслиги жуда катта азоб. Йигит бу азобдан қийналар экан, Яратганга ёлвориб, унга равон гапириш қобилиятини ато этишни сўрабди. Унинг истиробларини кўрган Тангри йигит истагини бажо келтириб, уйқуга кетганда нутқини ҳар қандай нуқсондан ҳоли қилибди.

Йигит уйғониб қараса, текис сўзлармиш. Севинчи кўксига сиғмай, Тангрига кўпдан-кўп шукрона келтирган йигит нонушта ҳам қилмай олийгоҳга шошилибди. Йўлда гул бозордан катта гулдаста олиб, севгилиси томон борар экан, унга нималар дейишини қайта-қайта ҳаёлдан ўтказибди.

Қиз олийгоҳ дарвозаси ёнида дугоналари билан турган экан. Дугоналаридан бири узоқдан гулдаста кўтариб келаётган йигитни кўриб, бошқа дугоналарини бошлаб олийгоҳга кириб кетибди.

Бир ўзи қолган қиз олдига келган йигит севинчини ундан яширмай, гулдастани унга тутқазибди. Лекин ҳар қанча тиришмасин, бир оғиз ҳам сўз айта олмабди. Қизнинг олдида бу ҳолатга тушганидан уялиб кетиб, орқасига қайрилиб кетиб юборибди. Бундан жуда ажабланган қиз кўлида гулдаста тутганча қолаверибди.

Аламзада йигит йўлидан яқин дўсти чиқиб қолиб, унинг аҳволини сўрабди. Йигит унга ҳамма бўлган ишни ҳеч бир дудуқланмай айтиб берибди. Дўсти бир оз ўйланиб туриб, шундай жавоб берибди:

-Дўстим, Худодан бурро тил сўрабсан-у, севганинг олдида ана шу тилни ишлатишга етадиган *журъат* сўраш эсингдан чиқибди-да. Журъатинг бўлганда дудуқланиб бўлса ҳам унга севгингни айтардинг. Қўрқув эса бурро тилинг бўла туриб сени соқов қилиб кўрсатибди-ку унга...”

Инсоннинг ҳаётдан мамнунлик даражаси у ўз кўнгли истакларига қанчалик эриша олишига боғлиқ. Бахтимиз – кўнглимиз хотиржамлигида. Аммо мақсадларимизга интилишда бизга қаршилиқ қилувчи қўрқувларимиз борки, улар бизни кўп рўёблардан айиради.

Ижтимоий қўрқувлар орасида омадсизликдан қўрқиш алоҳида ажралиб туради. Бу жудаям мураккаб туйғу бўлиб, унинг шаклланишида бирданига бир нечта омиллар иштирок этади.

Муаммонинг энг тубида шахсий муҳимлик туйғуси ётади. Одам ўз шахсиятига катта аҳамият беради ва бошқалар ҳам худди шундай қилишларини истайди. Натижада танқиддан кўрқиш келиб чиқади – одам ўз мақсадига эриша олмай, атрофдагилар олдида қадрини йўқотишдан кўрқади. Шундай қилиб, у мақсадига борар йўлга қадам ташлай олмай тураверади.

Нуқсонлилиқ комплекси омадсизликдан кўрқишни яна-да кучайтириб беради. Одам ўзини омадсиз, уқувсиз ва ожиз ҳисобласа – у бирор ишни дадил бошлаб юбориши қийин.

Айбдорлик туйғусига тобе одамда омадсизликдан кўрқиш бўлмайди. Бундай одам, шунчаки, бу кўрқувни ҳис қиладиган нуқтагача етиб бормайди. Айбдорлик туйғуси қурбони ўз олдига «айбига яраша» кичик мақсадлар қўяди.

Баъзида ташқи муҳимлик қуйғуси ҳам омадсизликдан кўрқишга сабаб бўлиши мумкин. Агар мен ўз мақсадим натижасига ўта катта аҳамият бериб юборсам, у мен кутгандай бўлмай қолишидан кўрқа бошлайман.

Шундай тур одамлар бўладикки, улар омадсизликдан кўрқаётганларини ўзлари пайқамайдилар. Бундай шахсларни алоҳида бир белги орқали таниб олиш мумкин: мақсад натижаси айнан кутилганидек бўлишига ҳар қанча кўп кафолат келтирилса ҳам, улар буни қарор қабул қилиб, ҳаракатга тушиш учун етарли эмас деб ўйлайдилар.

Мен омадсизликдан кўрқиш одатига бекорга алоҳида боб ажратмадим. Юзаки қарашда жуда арзимас кўринган бу кўрқув аслида ҳаётимизга жуда салбий таъсир қилади. Омадсизликдан кўрқиш бизга икки хил кўринишда – чалғитувчи омил ёки кечиктирувчи омил бўлиб ҳалал бериши мумкин.

Айтайлик, мактаб битирувчиси шу кўрқувга чалинган. Қайси олийгоҳга киришни ҳал қилиши лозим. Лекин кириш имтихонларидан йиқилиш – у қабул қила олмайдиган натижа. Ана шундай натижадан кўрқиш битирувчини ўз қизиқиш ва

қобилиятларига қараб эмас – омадсизликка учраш хавфи кам эканига қараб олийгоҳ ва касб йўналиши танлашга мажбур қилади. Бу танловда на куч бор, на маъно. Бу ерда умуман танлаш эркинлигининг ўзи йўқ. Бу каби ҳолатларга барчамиз кўп бора гувоҳ бўлганмиз. Бу омадсизликдан қўрқишнинг инсонни асл мақсадидан чалғитувчи омил бўлиб хизмат қилишига мисол.

Ёки маълум касалликка учраган одам кескин муолажа олиши керак дейлик. Тиғ остига ётишнинг хавфи катта – муолажа натижаси ёмон бўлишдан қўрқиш табиий. Аммо одам натижа ёмон бўлишдан қўрқаверса, бирдан-бир тўғри қарорга келиши қийин кечади. Қўрқув таъсирида шубҳа-ю иккиланишлар билан олишаётган одам ҳам қимматли вақтини, ҳам соғлиғини йўқотади. Бу қўрқувнинг зарур қадамни кечиктирувчи омил бўлиб хизмат қилишига мисол.

Омадсизликдан қўрқишга энг тез таъсир қилувчи даво – суғурта. Яъни тоғга чиқишдан аввал, ҳар эҳтимолга қарши ундан тушиш йўлини ҳам ўйлаб қўйиш. Сиз режани пухта тузасиз ва ҳамма йўлларни олдиндан ўйлаб қўясиз. Бу сизга хотиржамлик беради. Дадил ҳаракат қилиш учун эса хотиржамлик бирдан-бир шарт.

Бироқ бу усул муаммонинг илдизини эмас – натижасини бартараф этади, холос. Бундай чора вақтинчалик бўлиб, кейинги мақсад олдида ҳам одам яна қўрқув оғушида қолади. Ундан кейин, ақл охиригача сергак туриб, пухта режа тузиши қийин. Яхшиси, бу қўрқувдан имкон қадар ҳалос бўлиш керак.

Омадсизликдан қўрқиш сизни ўз мақсадларингизга интилиш ва эришиш эркинлигидан айиради. Бахтимизга, ундан қутилиш мумкин. Бунинг амалий усули ҳақида кейинги бобда суҳбатлашамиз.

Сокин қудрат

Одамлар ихтиёрида шундай бир восита борки, унинг ёрдамида шахс ҳар қандай қўрқувдан ҳалос бўлиши мумкин. Ўз табиатига кўра у жуда ҳам оддий ҳолат – аммо табиатдан йироқлашган жамият унга эришиш ва уни тутиб туриш жуда қийин деб таъкидлайди.

Одамлардан ташқари ҳар қандай жонзот ана шу хусусият билан яшайди. Одам боласи ҳам туғилганда шу фазилат билан тақдирланган бўлади – кейинчалик жамият таъсири остида у фазилат инсон онгининг жуда ички сарҳадларига чекиниб кетади.

Аммо жамият ҳар қанча уринмасин, бу хислатни охиригача йўқ қилиб юбора олмайди. Истаган одам истаган пайтда ўз аҳди билан бу яширин қудратини қайта тиклаш мумкин.

Бу қандай хислат экан деб ҳайрон бўлаётгандирсиз? Бу оддийгина *холислик*. Лекин мен бу ерда холислик деганда айнан нимани назарда тутаётганимни тўғри англашингизни истайман. Шунинг учун холисликнинг асл моҳиятини таъкидлаб ўтай.

Холислик – одамнинг ўз истакларига, бу истакларига ўзининг ва жамиятнинг билдирган муносабатига, ҳаётини жараёнларга ҳеч бир тарафкашликсиз, ҳиссиёт ва комплекслардан ҳоли қарай билиш қобилиятидир. Қайсидир жиҳатдан холислик сергакликнинг оғаси – сергаклик холисликка хизмат қилади. Сергак одам холис бўлмаслиги мумкин, лекин холис одамда сергаклик ҳар доим бўлади.

Холисликни тушунишнинг энг осон усули у ўзини тўлиқ намоён қилган вазиятни тасаввур қилиш. Айтайлик, сиз овчисиз. Қалин чакалакзор ёнида яшасиз. Ана шу чакалакзорда сиз ов қилиб, оилангизни боқадиган кийиклар яшайди. Аммо у ерда сизни ов қилиши мумкин бўлган йўлбарслар ҳам бор. Сиз бу хавфдан тўлиқ огоҳсиз ва сергак ҳолда шу хавфни қабул қилиб, овга чиқасиз. Агар вазият тескари келиб, йўлбарс ҳамласига учрасангиз, бу ҳолат учун йўлбарсни ҳам, тақдирни ҳам – ўзингизни ҳам айбламайсиз. Бу ҳолат учун ҳеч ким жавобгар эмаслигини, сиз ҳам – йўлбарс ҳам айнан зарур бўлган ишни қилганини англаб турасиз. Мана бу ҳақиқий холислик.

Табиат билан олди-бердиларимизда унга нисбатан биз ҳар доим холис бўламиз. Касаллансак, вирусларни айбламаймиз. Теримиз офтобда куйса, бунинг учун қуёшга таъна қилмаймиз. Табиат билан юзма-юз келганда бизнинг хавфсизлигимизни

таъминлашни ундан кутмаймиз. Бунинг сабаби жуда оддий: табиат ўз-ўзича ҳар доим холис. Холис турган кучга нисбатан биз ҳеч қачон нохолислик қила олмаймиз.

Мана шу холисликнинг олтин қоидаси. **Холис турган одамга нисбатан ҳеч ким нохолислик қила олмайди.** Бунинг энг яққол мисоли – урушдир. Урушга одам ўта сергак ва холис боради. Жанг майдонида таъмагирлик ва муҳимликка ўрин йўқ. Душман қуролидан ўқ еб йиқилган аскар ҳеч қачон бунинг учун уни отганни айбламайди. У ғаними қилган ишга холис қарайди.

Лекин кундалик ҳаётда биз ундай қила олмаймиз. Биз шахсий муҳимликка берилиб, ҳеч ким бизга нисбатан ҳеч бир ножўя ҳаракат қилмаслиги керак деб ўйлаймиз. Ҳаёт ва тақдир бизни доим сийлаши кераклигига ишонамиз. Кутамиз ва умидвор бўламиз. Ўз истакларимизга сергак қараб, улар билан боғлиқ хатарларни, уларнинг эҳтимолдаги зарарларини, уларнинг натижасини холис баҳоламаймиз.

Бизни холислиқдан айирадиган омиллар орасида сунъий жавобгарлик ҳисси биринчи ўринда туради. Баъзилар ўзини кўп нарса учун жавобгар деб адашса, бошқалар атрофдагиларни ўзининг ҳаёти учун жавобгар деб билади. Ҳаётни, тақдирни, Яратганни нималаргадир жавобгар билиб, ундан кўп нарса кутадиган, умид ва талаб қиладиганлар қанча.

Сиз – фақат ўз ҳаётингиз, кўнглингиз хотиржамлиги, қабул қилган қарорларингиз, бахтингиз учун жавобгарсиз. Бу фақат сизнинг жавобгарлигингиз ва у ҳеч кимга қарзга берилиши, бехосдан ўтиб кетиши, биров томонидан олиб қўйилиши мумкин эмас. Битта одам шахсияти учун фақат бир киши жавобгар бўлиши мумкин – у жавобгарлик хонасида бошқа ҳеч ким ва ҳеч нарсага жой йўқ.

Кимлардир сиздан буюк ишлар ва катта ютуқлар кутаётган бўлса-ю, сиз уларнинг ишончини оқлай олмаслиқдан кўрқаётган бўлсангиз – сиз холислиқдан йироқсиз. У одамлар **ўзларига** фахр, севинч, ғурур туйғуларини тақдим этишга **сизни** жавобгар қилишган.

Сиз ҳам худди шундай қилгандирсиз балки? Сизга фахр ҳиссини ато этишга севимли футбол жамоангизни жавобгар қилгандирсиз? Улар бу жавобгарликни оқлай олмаса, алам ва таънага тўлгандирсиз?

Фанатиклар – улар диний фанатик бўладими, ижтимоийми – холислиқдан энг йироқ одамлардир. Улар ўз кўрқувлари олдида шу даражада ожизларки, ҳаётдан мамнун яшашлари, ўзларини ҳурмат қилишлари, одамларни ҳурмат қилишлари учун бошқа одамларни ва ташқи омилларни жавобгар қилиб қўйишган.

Холислик одамни ҳар қандай кўрқувдан озод қила олади. Холисликни сақлай билган одам ҳеч бир ижтимоий кўрқув соясида яшамайди. Мен ўз мақсадимга холис қарасам, унинг амалга ошмай қолиши эҳтимолидан кўрқмайман – мен бу эҳтимолни қабул қиламан. Мен ўз хатоларим учун жавобгарликни ўзимда қолдириб, мақсадимга холис ёндашсам – хато қилиб, танқидга учрашдан кўрқмайман.

Баъзилар шахсий ривожланишда шу даражада илдамлаб кетадики, улар ҳатто ўлимдан кўрмасликка етадиган холисликка эришади. Бу тушкунликка тушиш, ёки севиб қолиш оқибатида ўлимдан кўрмай қолиш ҳолатига мутлақо зид вазият. Тушкунлик ёки севги берган «мардлик» ўта издан чиққан муҳимлик меваси. Холис одамнинг мардлиги эса – назоратдир. Бу – вазият устидан тўлиқ назорат. Холис одамнинг ўлим олдидаги хотиржамлиги унга ажални назоратда тутишга имкон беради. Бу – тенги йўқ шахсий куч ифодасидир.

Ҳар биримиз табиатимиз чакалакзорлари орасида яширин бир кўл бор. Унда бизга туғилишда инъом этилган холислик суви жамланган. У ҳар доим ўша ерда – фақат биз унга борар йўлни унутганмиз. У кўлнинг сувлари жуда сокин ва хотиржам – на бизнинг ташвишларимиз, на кўрқувларимиз унинг садҳига тўлқин сола олади. Агар шахсиятимизни булғаб турган буталар орасидан шу кўлни топа билсак, унинг сокин сувларида чўмильишимиз мумкин. Ана шунда холислик суви кўзимиздаги муҳимлик ва комплекслар илиб ташлаган пардаларни ва юрагимиздаги кўрқувларни ювиб

кетади. Ана шунда биз бу дунёга ҳеч бир ҳадик ва таънасииз сергак қараймиз. Ана шунда биз бу дунё ва ўз шахсиятимизнинг асл гўзаллигини холисона баҳолай оламиз. Ана шунда биз ўзликимизни англаймиз.

ЖУМА

Ришталар

Аравалар пойгаси

Умримиз мазмуни деб ҳисоблаган мақсадларимизга интилишда биз кўнглимизга яқин инсонлар ҳамроҳлигига талпинамиз. Бунинг сабаби жуда оддий – биз мақсадларга интилиш ва эришиш бахтини ким биландир баҳам кўришни истаймиз. Бунга қалбимиз талпинади.

Лекин бошқалар билан муносабатда **даҳлсизлик** тамойилига амал қилган маъқул. Бу жуда оддий тушунча – даҳлсизлик бошқаларнинг шубҳа ва кўрқувлари, комплекс ва қарашлари сизнинг аҳдингизга таъсир қилишига имкон бермасликни назарда тутди.

Тасаввур қилинг, сиз оғир юк ортилган аравани бир жойдан бошқа жойга тортиб боришингиз керак. Бу ишни қилсангиз, катта ютуққа эришасиз – шу боис аҳдингиз мустаҳкам. Буни бир ўзингиз қилсангиз, кўпроқ вақт кетишини ўйлаб, дўстларингизни ёрдамга чақирасиз. Аммо дўстларингиз келиб, сизга бу ишни қилишнинг бошқача усуллари таклиф қила бошлайди. Улардан кимдир буни қилиш имконсиз эканини айтади, бошқаси эса умуман буни қилиш аслида сизга керак эканига шубҳа билдиради. У бўлиб, бу бўлиб, арава жойидан силжимамай қолади. Дўстларингиз зарур ишларини баҳона қилиб, тарқаб кетишади – сиз эса кўнглингизда шубҳа-ю гумонлар, ёнингизда бир қадам ҳам силжимаган арава билан ёлғиз қоласиз.

Сиз ўз мақсадларингиз ҳақида дўст-ёрларингизга айтиб бериш билан ўз аҳдингизни ана шундай ҳужум остида қолдирасиз. Аҳдингизни эшитганлар унга ўз шахсий кучлари билан ёндашадилар. Бу жуда кўп ҳолларда аҳдингиз кучи кесилишига сабаб бўлади. Атрофингиздагилар буни сизга ёмонлик тилаганидан қилмайди – аксинча, улар ҳамма маслаҳат-у тавсияларини сизга яхши бўлсин деб айтадилар. Лекин ана шу «яхши бўлсин» деган ниятлари ортида шахсий кучлари эмас, шубҳалари, кўрқувлари, комплекслари – баъзан ҳаваслари ва ҳасадлари туради.

Бизни ҳеч ким алдамайди – биз ўзимиз аҳдимизни бошқаларга даҳлдор қилиб, бизни алдашларига имкон берамиз. Бизни ҳеч ким сотмайди – биз ўзимиз шахсий кучи кам инсонларни кучли аҳдимизга даҳлдор қилиб хиёнатда йўл очиб берамиз. Бизга ҳеч ким панд бермайди – биз ўзимиз аҳдимизни кўп одамлар таъсирига тушириб қўйиб, панд еймиз.

Бу гапларим билан мен сизга сирли одам бўлинг демоқчи эмасман. Сирлилик ёки писмиқлик – одамларнинг шахсий муҳимлик туйғусига тегадиган одат. У одамларга ишонмасликдан келиб чиқади. Даҳлсизлик эса мутлақо бошқа одат – бу одамларнинг эркинликларини ҳурмат қилган ҳолда, ўз аҳдингизни бошқалар таъсиридан асраш дегани.

Агар сизнинг аҳдингиз кимнингдир шахсиятига алоқадор бўлса – ана шу шахсни аҳдингиз ҳақида хабардор қилишга масъулсиз. Ана шуни ҳам қилмаган одам даҳлсизликни макрга айлантирган бўлади.

«Ишларинг қалай, дўстим?» – «Яхши десам ҳам бўлади. Лекин мана бу нарса озгина менга ёқмай турибди. Шуни мана бундай қилиб ҳал қилмоқчиман. Ёки бундай қилсаммикан-а? Сен нима дейсан?» – «Буни менга алоқаси йўқ-ку, лекин менимча мана бундай қилганинг яхши...» Бу даҳлдорлик.

«Ишларинг яхшими, дўстим?» – «Ҳа, ҳаммаси яхши. Худога шукр.» – «Ҳа, сен учун хурсандман» Бу даҳлсизлик.

Боб аввалида айтганимдек, биз ўз орзу-умид, ният-мақсадларимизни яқинларимиз билан баҳам кўришни истаймиз. Аммо бу истак ҳар доим ҳам қалбдан келиб чиқмайди. Буни биз баъзида ақл буйруғи билан қиламиз. Ўз мақсадлари ва режаларида қандайдир шубҳаси бўлган ақл бошқалардан бу борада фикр сўрайди. Бу одамга аслида фикр эмас – у тўғри иш қилаётганига тасдиқ керак. Бошқалар ҳам бу ишни маъқулласа – ундаги шубҳа камайиб, ишонч ортади.

Ўз истаклари учун масъулиятдан қўрқувчилар ҳам бошқаларга мудом ҳисобот бериб юрадилар. Улар ўз режалари ҳақида иложи

борича кўпроқ одамни хабардор қилиб, шу режалар учун масъулиятни кўпчиликка «тақсимламоқчи» бўладилар. Бундай одамнинг аҳд кучи ҳеч нарсага қодир бўлмайди. Натижада, бу одам ҳеч бир мақсадига бошқаларнинг тўғридан-тўғри аралашувисиз эриша олмайди.

Айбдорлик туйғусига чалинганлар ўз истаклари учун ўзларини айбдор биладилар, ўзларига ниманидир раво кўрганликлари уларга эриш туюлади. Ана шу ғашликдан қутулиш учун улар ҳам ўз мақсадлари ҳақида атрофдагиларни бохабар қилишади. Аслида уларга «яхши ният қилибсан, сен ҳам ҳамма қатори бунга лойиқсан» каби тасдиқ керак.

Ўз шахсий кучи камлиги боис бошқаларга ўз аҳдини даҳлдор қилиб юрадиган одамни таниб олиш жуда осон: у сиз билан ўз режаларини баҳам кўрганда, унинг бу иши нотўғри эканини айтиш кифоя. У дарров асл қиёфасини очади.

Даҳлсизлик – бировнинг шахсий ҳаётига аралашмаслик одати ҳамдир. Бу одат сизга ҳаёт мувозанатини бузмасликка, шахсий муҳимлик домига тушмасликка ёрдам беради. Шахсий муҳимликка чалинган одам даҳлдорлик иплари орқали бошқалар таъсирига маҳкам боғланган бўлади.

Масалан, машхур одамлар ўта катта даҳлдорлик ортидан азият чекишади. Уларнинг шахсий ҳаётлари, мақсад ва интилишлари кўпчилик эътиборида бўлади. Бунда уларнинг ўз ҳаётларини эркин бошқариш имкониятлари анча чекланади. Бу шуҳратнинг бадали – улардан мухлислар мукамалликни талаб қилишади ва кутишади. Бундай босим остида яшаш нақ азоб – сизнинг аҳдингизни юзлаб ва минглаб одамлар чалғитиб турса, уни тутиб туриш ҳаддан зиёд қийин.

Барчамиз кимларгадир мухлисмиз. Бунинг сира ёмон жойи йўқ. Мухлислик – сизга завқ бериб, ҳаётини қувватингизни оширишга хизмат қилувчи санъат асарларини яратган шахсга билдирилган миннатдорчилик ҳиссидир. Аммо мухлисликни ўз кумирдан бекамликни талаб этиш деб биладиганлар ҳам бор. Булар мухлис

эмас – қувватхўр ожиз шахслардир. Улар ёқтирган инсонларидан бор қувватни тортиб олмагунча, унинг шахсий ҳаёти ҳам улар истагандек бўлмагунча тинчимайдиган ожизлардир. Бир кун келиб, кумирлари қувватсизланиб, қандайдир хатога йўл қўйса – севгисини нафратга айлантирадиганлар ҳам ана шулар.

Сизни сиз мухлислик қилаётган одамга фақат унинг ижоди боғлайди – унинг шахсий ҳаёти сизга мутлақо даҳлсиз. Сиз уни ютуқлари учун эмас – ижоди ва санъати билан сизга берган завқи учун яхши кўрасиз. Кумирингиз шахсиятига даҳлдор бўлишга интилиш – ўта кетган муҳимлик.

Биз нафақат кумирларимиздан, балки ўз яқинларимиздан ҳам кўп нарса талаб қилиб яшаймиз. Ўзимизни уларнинг шахсий ҳаёти ва интилишларига аралаштиришга, керак бўлса – уларни ўзгартиришга ҳақлимиз деб ўйлаймиз. Аммо бу бошқа одамнинг эркинликларини чеклаш, унинг шахсий ўсишига тўсқинлик қилиш дегани. Ўз шахсиятингизни бошқалар учун даҳлсиз сақлаш бир масала бўлса – бошқалар шахсиятига даҳл қилмаслик бошқа бир гап. Иккисига ҳам амал қилиш бирдек зарур.

Кимгадир ғойибона яхшилик қилишни уддаласангиз – демак, даҳлсизлик санъатини эгаллагансиз. Бировга қилган яхшилиги ҳақида ҳеч кимга гапирмаслик камдан-кам шахснинг қўлидан келади. Бундай иш даҳлсизлик тамойили берган афзалликларни кўра билган ва уларни ўрнида ишлата олган одамга хос.

Даҳлсизлик тамойили сизга ҳеч кимнинг эркинлигини поймол қилмасдан, ўз эркинликларингиздан баҳраманд бўлиш имконини беради. Бундан ташқари, даҳлсизлик сизнинг аҳдларингиз қудрати бошқалар таъсири остида камаймаслигини таъминлайди. Шахсий ўсишингизни ҳам сиздан бошқа ҳеч кимга даҳли йўқ – шундай экан, кучли шахс бўлиш учун сизга нима кераклигини фақатгина сиз ҳал қиласиз.

Камина ҳам сизнинг шахсиятингизга даҳлдор бўлишдан йироқман. Мен сизга кўп нарса айтишим мумкин – лекин

эшитганларингиздан айнан нималар сизга даҳлдор эканини ажратишни аҳдингизга қўйиб беринг.

Пешонамдан айланай

Ҳаёт билан олди-бердимизда турли хил қийинчиликларга учраб турамыз. Режаларимиз амалга ошмай қолади, кутганимиз бўлмайди, истакларимиз рўёбга чиқмайди. Шунда биз шу омадсизликларнинг сабабини қидириб, ўзимизга турли саволлар берамыз.

У ёки бу мувафақиятсизликнинг сабабини топа билмаган одам ўзига сунъий изоҳлар топа бошлайди. Шундай қилиб «пешонамга ёзилгани шу экан», «ҳаёт йўлининг баланд-пастлари бўларкан», «муаммоларсиз ҳаёт бўлмас экан» каби асоссиз хулосалар пайдо бўлади.

Балки, бизнинг дунёга келиш ва уни тарк этиш сониямиз олдиндан белгилангани ростдир. Бунга ишониш – буни аксиома деб қабул қилиш мумкин. Аслида бу каби нарсаларни тагига етиш ақлнинг қўлидан келмайди – шундай экан, бу ҳақида бош қотирмаган маъқул.

Майли – ана шу олдиндан белгиланган туғилиш ва ўлим нуқтасини туташтириб турувчи ҳаёт йўлимиз ҳам олдиндан тайин этилганига ҳам ишонайлик. Аммо мен бир нарсага сира ишонмайман: биз ана шу йўлни босиб ўтишда бахтли бўлиш-бўлмаслигимиз ҳам олдиндан белгилаб қўйилганлигига ишониш **ўта кетган масъулиятсизлик**.

Мана икки киши йўлда кетяпти. Улардан бири йўлдаги чанг поябзалини ифлос қилаётганидан, жазирама иссиқдан, йўлнинг поёни кўринмаганидан норози бўлиб кетяпти. Ёнидаги ҳамроҳи эса атроф табиат гўзаллигидан баҳра олиб, қушлар ва шабада қўшиғидан дили яйраб, йўл юриш завқидан сурурланиб боряпти. Иккисининг йўли бир – лекин *танлови* бошқа.

Биз ҳам ҳаёт йўлимизда унинг ҳар бир қадамидан завқланиб, шундай завқли йўл учун Яратганга шукрона келтириб борамизми ёки мудом ундан камчилик излаб, ноъиб ва норози бўлиб

юрамизми – фақат ўзимиз танлаймиз. Бахтсиз яшаганимиз учун Яратганни, тақдирни, бошқа одамларни ва яна нималарнидир айблаб яшаш, яна қайтараман – ўта кетган масъулиятсизлик.

«Қанақасига? Мен ахир ҳаётимда ҳамма нарсани танлай олмайман-ку» – дейди шошқолоқ одам. Йўқ – сиз ҳамма нарсани танлашингиз мумкин. Сизга яшаш шароитингиз ёқмаяптими – бошқача ҳаёт тарзини танланг. Сизга қилаётган ишингиз ёқмаяптими – чиндан кўнглингиз мойиллик билдирган ишни танланг.

«Е, ҳа бу истаган нарсамни танлаш учун фалон-фалон нарсалар керак. Пул, қудрат, обрўсиз қандай қилиб истаган нарсамни танлашим мумкин?» – деб тўполок қилади муҳимлик қули. Сизга ким айтди кўнглингиз истагига қараб яшаш учун сизга ана шу нарсалар зарур деб? Сиз ҳаётини ҳавас ва ҳасад билан ўрганадиган буюклар ҳамма нарсага эга бўлгани учун истагандек яшамайдилар – ўзлари истагандек яшашни танлаганлари учун ҳамма нарсага эришганлар. Уларга пул, қудрат ва обрўни ана шу танловлари олиб келган.

Атрофингизга бир қаранг – пули ва қудрати сизникидан ошиқ ёки кам бўлмаган одамлар жуда кўп. Лекин улардан кимдир бахтли, кимдир бахтсиз. Хўш, молиявий ва жисмоний бир хил бўла туриб – нега улар бахтли бўлишда бир хил эмас?

Жавоби жуда оддий – улардан кимдир бахтни, бошқалари бахтсизликни *танлаган*. Мен анча пайтдан бери сизга айтмоқчи бўлган танлаш эркинлигининг сири жуда оддий: **ҳар ким ўзи танлаган нарсага эга чиқади**. Танловни сергак амалга оширасизми, ёки буни ғафлатда туриб қиласизми – фарқи йўқ. Сиз ҳар доим ўз танловингиз натижасига эга чиқасиз.

Кимдир ўз бахтини пул, мол-дунё, шуҳрат ёки амал билан ўлчайди. Тамом – бу одам ана шу мол-дунё, шуҳрат ёки амал доирасида бахтли бўлишни, ўзининг кўнгил хотиржамлигини ана шу нарсаларга тобе қилишни танлади. Хўш, пул қўлдан кетганда, шуҳрат тахтидан тушганда ёки амалидан айрилганда ўша одам ўзини бахтсиз ҳис қилишига қайси тақдир айбдор?

Мана бошқаси – бир одамни илоҳийлаштириб, уни ўз бахти деб атади. Уни ўз кўнгли устидан ҳукмрон қилди. Унга истаса кўнглига тинчлик бериш, хоҳласа ғулғула солиш қудратини топширди. Бу ошиқ ўзи бошқанинг кўнглига қараб бахтли бўлишни танлади. Унинг ана шундай тобелигидан зериккан маҳбуби бир кун келиб ундан юз ўгирса – унинг бахти парчаланиб кетишига қайси пешона айбдор?

Жуда қизиқ: ўзи қилган танловнинг натижасидан нольиб, пешонаси шўрлигидан ҳасрат қилган одамларни кўп кўрганман – лекин ўз меҳнати билан бахтга эришган одамни «ҳа ўзимни ширингина пешонамдан айланай» деганини ҳали кўрмадим. Ана шунақа – дард келганда ҳамма айбни мавҳум ва тутиб келиб жазолаб бўлмайдиган тақдирга юклашни танлаймиз-у, бахт келганда ҳамма кўкракнишонларни ўзимизга тақамиз. Бу ҳам бизнинг танлов.

Мана сизга танлов ҳақидаги энг ёқимсиз сирлар.

Бизни ҳеч ким камситмайди – ўзимиз бизни камситишларини танлаймиз. Бизни ҳеч ким ёмон кўрмайди – ўзимиз одамларга ёмон кўринишни танлаймиз. Бизни ҳеч ким айбламайди – ўзимиз айбдор бўлишни танлаймиз. Бизга ҳеч ким ортиқча баҳо бермайди – ўзимиз одамлардан устун бўлишни танлаймиз. Ва ниҳоят, бизни ҳеч ким бахтли-бахтсиз қилмайди – биз ўзимиз бахтли ёки бахтсиз яшашни танлаймиз.

Кўпинча ота-оналар биз учун нималарнидир танлашидан нольиймиз. Тўғри – фарзанд ўзи мустақил танлаш эркинлигидан фойдалана олиш даражасида камолга етгунча, ота-она унинг учун тўғри нарсаларни танлаши даркор. Аммо бунда баъзи тамойиллар бор.

Ота-она фарзанди учун танлов қилаётганда ақлига эмас, ўз кўнглига қулоқ солиши керак. Ўз чақалоғи учун ёш она энг сара нарсаларни танлайди – у буни оналик меҳридан келиб чиқиб қилади. Лекин бола катта бўлгани сари, ота-она олдида янги ва янги танловлар пайдо бўлади. Болани қайси мактабга бериш, қандай машғулотлардан тийиш, қайсиларини рағбатлантириш каби

танловларни ота-оналар ақлга кулоқ солиб қиладилар. Шундай танловлар натижасида ўз касбига қизиқмаган шахслар етишиб чиқади.

Аммо бунинг давоси оддий. Фарзанд мустақил ҳаётга қадам қўйиши билан, унинг кўнглига мос келмаган ана шундай танловларни ўзгартириш эркинлигига эга. Бу, ҳар қалай, нотўғри танлов қилган ота-онадан бир умр ҳафа бўлиб ўтгандан яхшироқ.

Лекин ҳамма ота-она ҳам фарзанди ўзи эркин танловлар қилиш даражасига етганини пайқамайди. Бу ҳам меҳрдан келиб чиқади аслида – улар бизни яхши кўрганликларидан, бизни хато танловлардан тежаб қолишга ҳаракат қилишади. Бироқ уларни тажрибали ота-она қилган ҳам ёшлиқдаги хатолари-ку – ўз фарзандларига ҳам ана шундай хатолар қилиб, тажриба орттиришга имкон берганлари маъқул.

Баъзида ота-она меҳри тазйиқ ўтказишгача боради. Бундай ҳолда фарзанд эркин қарор қабул қилиш даражасигача ўсиб чиқмайди – бунга, шунчаки, имкон берилмайди. Натижада оилали ва бола-чақали бўлиб ҳам, эркин танлов қила олмайдиган, ота-онасига кўп жиҳатдан қарам бўлган шахслар етишиб чиқади. Улар ҳам ўз навбатида фарзандларини ана шундай шахс қилиб катта қиладилар.

Ўз танловларингиз учун жавобгарликни тўлиқ ўзингизга олган кунингиздан бошлаб, ҳаётингиз сизнинг измингизда бўлади. Сиз қилган танловлар натижаси ёмон бўлгани учун ҳаёт ёки одамларни айблашдан воз кечсангиз - улар билан муносабатларингиз равон бўлаверади. Тўғри танловларингиз мукофоти ҳам, нотўғри танловларингиз асорати ҳам фақат сизники. Танланг.

Кексалигим - подшолигим

Кексалик – умримизнинг олтин даври. Бутун ёшлиқда тўпланган тажрибалар икки ёнимизга қанот бўлиб кирадиган пайт. Одамга ҳақиқий кўнгил хотиржамлиги ва доноликни ҳадя этувчи босқич.

Инсон ҳаёти мобайнида умумий муҳимлик даражаси ўзгариб туради. Болалиқда муҳимлик мутлақо бўлмайди ёки жуда паст бўлади. Шунинг учун болалар гўзал ва ҳаммага ёқадиган бўлишади. Болаларнинг муҳимлиги кичик-кичик масалалар билан банд бўлади.

Ўсмирлик келиши билан муҳимлик бир юқорига сакраб олиб, шу билан ўсиб бораверади. Айнан шу бирданига ошган муҳимлик сабаб ўсмирлар ҳаётида кескинликлар зиддиятлар кўп бўлади. Ўсмирнинг бу ҳаётда ўз ўрнига эга бўлишга интилиши унинг муҳимлигини хавфли даражада оширади. Муҳимлик келтирадиган балоларнинг жуда кўпчилиги айнан ўсмирлик ёшига тўғри келади.

Катта ҳаётнинг алғов-далғовлари ўтгандан сўнг муҳимлик яна тушади ва хотиржам кексалик келади. Одам яна катта муҳимликлар ортидан эмас, майда масалалар муҳимлиги ортидан қувиб яшайди. Бу жиҳатдан кексалик болалиққа ўхшайди – кексалар ҳам болалар каби атрофидаги кичик-кичик нарсаларга эътибор бериб, талабчанлик билан қарайдилар. Биз буни инжиқлик деб атаймиз.

Лекин бизнинг боланинг инжиқлигига бўлган муносабатимиз қарилар инжиқлигига бўлган муносабатимиздан бошқача бўлади. Биз боланинг ҳар қанча ҳарҳашасини кўтаришга тайёрмиз. Чунки бола у ёки бу инжиқликни болалиги учун, билмаганидан қилади деб ҳисоблаймиз. Аммо гап шундаки, кексалар ҳам ўз инжиқликларини қасддан, билиб туриб қилмайдилар. Бу шунчаки табиий жараён: кекса одамнинг диққатини кундалик нарсалар тортади.

Бола нималарга катта аҳамият беради? «Менга овқат катта косага сузилмабди. Боғчага боришни истамайман. Акам ўйинчоғимни бермаяпти» кабилар бола учун муҳим масалалар. Биз катталар учун бу шунчаки болача инжиқлик қилгани билан, бола учун бу аҳамиятли.

Кексалар ҳам ҳудди шундай: «Овқатнинг тузи паст бўлибди. Шифокорга бориш шартмас. Келиним менга яхши қарамаяпти» кабилар ҳам бизга асоссиз инжиқлик бўлиб туюлгани билан, кексалар учун бу муҳим.

Биз кексаларнинг бу одатларига тушуниш билан муносабатда бўлишимиз лозим. Боланинг инжиқлигини билмай қилгани учун кечирамиз. Албатта, кексалар узоқ умр йўлини босиб ўтган ва улар кўп нарсани билади. Аммо муҳимлик тушганда одам билган-билмаган нарсасига қараб эмас – унинг учун аҳамиятли бўлган нарсаларга қараб иш тутаяди.

Соф физиологик жиҳатдан кексалик бу тананинг «нафақага» чиқиши. Кўп нарсага катта аҳамият бериб, ҳаётий қувватини сарфлаб қўйган одам танаси ўз-ўзини асраб қолиш учун ҳам табиий ҳолда муҳимликдан воз кечиб юборади.

Кексайганда муҳимлик тушишига яна бир исбот бор. Кексалар ёшларга нисбатан камроқ ухлайдилар. Маълумки, уйқу кун давомида турли хил муҳимликларга сарфланган ҳаётий қувватни тиклаш учун керак. Инсон қанча кўп ҳаётий қувват сарфласа, шунча кўп уйқуга муҳтожлик сезади. Қариллик муҳимликдан озод қилгандан сўнг эса, ҳаётий қувват сарфи ҳам озаяди ва уйқуга эҳтиёж камаяди.

Аммо муҳимлигидан охиригача воз кечмайдиган одамлар ҳам бўлади. Бундайлар узоқ кексаликкача яшамайдилар – зўриққан танага муҳимлик юки ортиқчалик қилади ва у охири бир кун ҳолдан тойиб йиқилади. Ҳаммаси жуда оддий – кексаликнинг донолиги тақдим этадиган муҳимликдан ҳоли хотиржам ҳаётни қабул қилмаган одам, шунчаки, кексайишга улгурмайди.

Кексаларга энг яхши муносабат – уларга ҳудди меҳмондек муомала қилишдир. Зиёли меҳмон ҳеч қачон қасддан инжиқлик қилмайди, унча-мунча инжиқлигини эса сиз бемалол кўтарасиз. Унга эътибор кўрсатиш, кўнглини олиш сизга сира малол келмайди.

Кўп ҳолларда ёшлар ва кексалар ўртасида зиддиятлар келиб чиқади. Бунинг асосий сабаби – бу икки авлод турли нарсаларга турлича аҳамият беришида. Ёшлар учун муҳим бўлган нарсалар аслида унча муҳим эмаслигини кексалар англаб етган. Ана шуни ёшларга етказмоқчи бўлган нурунийларни ёш авлод тушунмайди – тушуна олмайди.

Бу аслида табиий ҳолат – маълум нарсаларни муҳим деб ҳисоблаш ёшларга хос. Масалан, ташқи кўринишига катта аҳамият бериш ўсмирларга хос. Бу муҳимликни кекса одам қанча туширишга интильмасин, ўсмир буни тушунмайди. Чунки буни тушунишга унинг шахсий кучи етмайди. Буни тушуниш учун у улғайиши керак.

Ўз навбатида ҳаёт тажрибасидан келиб чиқиб кексалар ҳам у ёки бу нарсаларга катта аҳамият берадилар. Ёшлар учун эса бу нарсалар унча муҳим бўлмаслиги мумкин. Бу ҳолда ҳам икки авлод ўртасида зиддият келиб чиқади.

Шунингдек, улуғ ёшли одамлар консерватизмга мойил бўладилар. Улар жамиятдаги кўплаб ўзгаришларни қийин қабул қилишади. Бунинг ҳам сабаби жуда оддий. Узоқ умр кўрган одам ана шу умри давомида ўзига мустаҳкам қадриятлар шакллантириб олади. Йиллар давомида ҳаётига асос деб билган қадриятларга ўхшамаган янгича қарашларни қабул қила олмаслик – одатий ҳол.

Аммо консерватизм ижтимоий жараёнларни секинлаштирувчи, тараққиётга ҳалал берувчи одат. Ўз қадриятлари қатори янгича қарашларни ҳам қабул қила оладиган нуронийларимиз ҳам бор. Булар кексаликнинг асл донолигига етиб борган, муҳимлик таъсиридан тамоман қутулган инсонлардир.

Миллий одатларимиз бизга ёши улуғ ҳар қандай инсонни ҳурмат қилишни ўргатади. Лекин, афсуски, кексалик билан бирга шахсий кучга ҳам эга чиқмаган, ёшига муносиб иш тутмайдиган қариялар ҳам бор. Уларга нисбатан ҳурмат ҳис қилиш қийин. Бундай ҳолатда одам кечирувчан бўлиши лозим. Ҳурмат қилмаса ҳам, қарияни қоралашдан, айблашдан тийилган маъқул. Ахир, уни шундай инсон бўлишига ҳаётидаги ҳар хил вазиятлар сабаб бўлган.

Кексалик муҳимликдан ҳоли бўлгани учун, нуронийлар ҳар доим эътибор марказидалар. Ҳудди ёш болалар ўз соддаликлари ва самимийликлари билан барчага ёққани каби, кексалар ҳам муҳимликдан ҳоли самимий муносабатлари билан бизда эҳтиром ҳиссини уйғотадилар. Уларда шахсий муҳимлик туйғуси йўқлиги боис, улар эътиборни талаб қилиб олмайдилар. Айнан шунинг учун

биз уларга жон деб эътибор кўрсатамиз. Шу жиҳатдан кексалик ҳам худди болалик каби подшоликдир.

Кексайса ҳам шахсий муҳимлик туйғусидан воз кечмаган қариялар эса эътибордан четда қолаверади. Бу одамларнинг катталарни етарлича ҳурмат қилмаслигидан эмас – бу шахсий муҳимлик туйғусидан кечмасликнинг касри. Эътиборталаб одамлар, ёшларидан қатъий назар, эътибордан маҳрум бўлаверадилар. Бу, шунчаки, мувозанат қонуни.

Шахсий муҳимликдан ҳалос бўлиб, авлиё каби кексайган нуронийлар ҳар доим ва ҳар ерда иззат топадилар. Ҳар қандай янгича фиркловчи ёшлар ҳам уларнинг ҳамроҳлигида ўзларини хотиржам ҳис қилишади, улардан кўп нарса ўрганишади. Уларнинг дуоси самимий ва қудратли бўлади. Уларнинг аҳдлари мустаҳкам, шахсий кучлари кўп. Ва улар, албатта, бахтли.

Барчамизга ана шундай кексалик насиб қилсин.

ШАНБА

Бунёдкор куч

Кун кўрамиз

Қуёш – бизга энг яқин юлдуз. У ердаги ҳаёт манбаи. Айнан қуёшдан келган қувват ҳисобидан сайёрамиздаги ҳамма ҳаётий жараёнлар амалга ошади.

Сайёрадаги ҳаёт чархпалаги тинимсиз айланади – органик моддалар кимёвий жараёнлар орқали аорганик моддаларга айланади ва улар яна вақти келиб тирик моддага ўтади. Ана шу тириклик чархпалагига ёқилғи манбаи – қуёшдир.

Шахсий ўсиш ва биздан миллионлаб чақирим наридаги юлдуз ўртасида қандай боғлиқлик бўлиши мумкин? Дунё шунчалар мукамалки, ундаги ҳамма нарса бир-бири билан узвий боғлиқ. Мен шахсий ўсиш учун зарур деб айтган ҳаётий қувват бизга айнан қуёшдан келади. Минглаб йиллар давомида энг буюк тараққиёт вакиллари бу юлдузни улуғлаб, илоҳийлаштириши бежиз эмас.

Қуёш инъом этган қувватдан баҳраманд бўлиш даражасига қараб ер юзидаги жонзотларни бир неча поғонага ажратиш мумкин:

Биринчи поғона – ўсимликлар. Улар сайёрамизнинг ҳаво қобиғи зарарсизлантириб ўтказган соф ҳолдаги қуёш нурларидан бевосита куч оладиган жонзотлардир. Қувват манбаига яқин туриш жиҳатидан ўсимликлар бошқа барча жонзотлардан юқори турадилар. Улар ҳаётий қувват манбаидан тўғридан-тўғри тўйинадилар. Шунинг учун узоқ умр кўриш ўсимлик оламида кенг тарқалган хусусият.

Иккинчи поғона – ўтхўр ҳайвонлар. Улар ўсимликлар ўз танида жамлаган ҳаётий қувватни оладилар. Қувват манбаига яқинлик жиҳатидан улар йиртқичлардан бир поғона юқори турадилар. Ўсимликлар ўз жисмида қуёшдан келган қувватнинг бир қисмини оладилар, холос. Ўтхўр жонзотлар шу қисман қувватнинг яна ҳам оз

қисмига эга чиқишади. Шунинг учун ўтхўрларнинг ҳаёт давомийлиги ўсимликлардан қисқароқ бўлади.

Учинчи поғона – йиртқичлар. Улар ўтхўрлар танида тўплаган ҳаётий қувватни қисман ўзлаштириш ҳисобидан яшайдилар. Йиртқичлар қувват занжирида охириги ўринда турадилар. Шунга монанд уларнинг умр давомийлиги энг қисқадир.

Одамзод ушбу занжирнинг иккинчи ва учинчи поғоналари ўртасида туради. Биз ҳам ўсимликлар неъматини истеъмол қиламиз, ҳам йиртқичлар сафидамиз. Бунда одам истеъмол қилаётган озуқа қанча табиий бўлса, унинг ҳаётий қувват даражаси шунча юқори бўлади.

Юқори поғонага мансуб ўсимликларнинг регенерация – яъни тўқималарни қайта тиклаш қобилияти ўта ривожланган. Биз ўсимликларни ўзимиздан қуйи ҳисоблашимиз сабаб, уларнинг бундай қудратларига эътибор бермаймиз.

Дарахт шохи кесиб ташланса, ўрнига янгиси ўсиб чиқади. Аммо одамнинг кичик бир бармоғи кесилса – бу йўқотиш қайтиб тикланмайди. Албатта, ҳайвонлар орасида ҳам кучли регенерация қобилиятига эгалари бор. Аммо бундайлар фақат совуққон ҳайвонлар орасида учрайди. Судралиб юрувчилар иссиққон жонзотлардан анча олдин пайдо бўлишган ва улар ривожланишда биздан анча илгарилаб кетган.

Совуққон жонзотлар ҳаётий қувват заҳирасини юқори тутиб туришнинг энг самарали усулларини ишлатишади. Уларнинг энг катта ютуғи, ўз тана ҳароратини бошқара олишдир. Иссиққон жонзотлар ўта иссиқ ёки ўта совуқ муҳитга тушиб қолса, катта ҳаётий қувват сарфлаш ҳисобидан жон сақлайди ва бундай курашдан сўнг хасталанади. Бу ҳақида аввалги китобда айтиб ўтганман.

Совуққон жонзотлар эса тана ҳароратини атроф муҳит ҳароратига монанд ўзгартиради ва ҳаётий қувват сарфламасдан жон сақлайди. Масалан, ўта совуқ муҳитда улар ўз тана

ҳароратларини туширадилар, уларнинг қон айланиши секинлашади ва танадаги барча кимёвий биологик жараёнлар ҳам шунга монанд секинлашади. Натижада, ҳаётий қувват сарфи камаяди. Шу усулда улар қаҳратон қишдан ҳам унча катта қувват сарфламай чиқиб олишади.

Агар инсон ҳам шундай қобилиятга эга бўлганда, иссиқ ўтиши ёки шамоллаш деган касалликлар бўлмас эди. Ўз танамиз устидан ҳукмимиз шу даражада оз бўла туриб, калтакесаклар-у илонларга биз одамлар паст назарда қараймиз.

Лекин ўз танасини тарбиялаб, ана шундай қўшимча қобилиятларни ривожлантирган одамлар ҳам бор. Аёзли қишда музни ёриб чўмільадиган «морж»лар ҳақида ҳаммамиз эшитганмиз. Улар йиллар давомида ўз таналарини чиниқтириб боришади. Бундай машқлар натижасида уларнинг миясида махсус рефлекс ҳосил бўлади. Бу рефлекс организм кучли совуқ таъсирга тушганда тана ҳароратини пасайтиришга жавобгар бўлади. Шунинг учун улар яхдек сувда чўмільиб ҳам шамолламайдилар. Уста моржлар эса бундан завқ олиш билан ҳаётий қувватларини оширадилар ҳам. Бундайлар узоқ умр кўришлари ҳам ана шундан.

Танани мутассил чиниқтириш билан катта натижаларга эришган одамлар ҳақида илмий фактлар етарлича. Буларнинг баридан хулоса шуки, кучли аҳд билан одам ўз онгини бошқариш қобилиятини ривожлантириши мумкин. Онг эса ўз навбатида тана устидан тўлиқ ҳукмга эга. Онгни бошқарувга олиш – бутун организмни бошқарувга олиш дегани.

Спорт соҳасида ақлий машқ деган тушунча бор. Спортчилар жисмоний машқлардан ҳоли пайтда ҳаёлларида кундалик машқларини такрорлайдилар. Улар шунчаки у ёки бу машқни бажараётганларини тасаввур қиладилар. Маълумки, тана мускулларимизга буйруқ айнан миядан боради. Мия шундай тузилганки, ҳақиқий ҳолатда ҳам, ҳаёлий ҳолатда ҳам тана мускулларига буйруқ жўнатаверади. Шу боис ақлий машқ давомида миянинг мускулларга керакли буйруқларни жўнатиш қобилияти

ўткирлашади. Бунда бевосита мускуллар машқ олмайди – бунда ана шу мускулларга буйруқ берадиган онг машқ олади.

Ўз онгини тарбиялаш билан одам нафақат катта жисмоний ютуқларга эришиш – балки ўз танасини турли нуқсонлардан ҳалос қилиш қудратига эга. Онг тарбияси билан одам касалликларни даволаши, тамаки ёки алкогольга тобелиқдан қутулиши, бўйини ўстириши, ортиқча вазндан қутулиши мумкин. Ўз онгини тарбиялаш келтирган манфаатлар бу мисоллар билан чекланмайди аслида.

Онгни тарбиялашда аввалги китобда тасвирлаб берилган онг дастурларини яратиш усулидан фойдаланиш мумкин. Онг дастурини яратишда баъзи тамойилларга амал қилиш лозим. Биринчидан, янги одат дастурга айлангунгача, уни мунтазам такрорлаш жоиз. Мусиқа асбобини чалишни қайта-қайта такрорлаб ўрганамиз. Иккинчидан, янги кўникма тана ва онгга аста-секин босқичма-босқич берилиши керак. Юқорида мисол келтирилган моржлар ҳам аввалига муздек сувга қисқа муддатга тушишади ва кейинчалик шу муддатни узайтириб боришади. Танани кескин ўзгаришларга дучор қилиш жиддий хасталикларга олиб келса – онгни кескин ўзгартириш руҳий заифликка сабаб бўлади.

Учинчи ва энг муҳим тамойил – мустаҳкам аҳд. Онг тарбиясида одам ўз аҳдида мустаҳкам туриши зарур. Кўпчилик заиф аҳд билан қайсидир ишга киришади – улар аввалги иккита тамойилни бажарсалар ҳам, аҳд кучи камлиги боис, ўз мақсадларига эришмайдилар. Аҳд кучи эса, биласизки, бизнинг ҳаётини қувват даражамизга боғлиқ...

Ҳар куни саҳоватли қуёш бошимиз узра чексиз қувват сочиб ўтади. Ҳаётини синовлар майдони деб билган биз одамлар бир нима қилиб кун кўриш учун елиб югураемиз. Аммо ўша кўрмоқчи бўлганимиз кунга – қуёшга камдан-кам юзланамиз. Кейинги гал қуёшнинг саҳий нурларидан ўзингизни соя-салқинга олиб қочганингизда сергак тортинг – офтоб нурларига юзланинг, токи у сизга тенгсиз қудратидан улгурганича бериб қолсин.

Парилар париси

Ижодкор одамлардан кўп эшитадиган ҳасратингиз – илҳом йўқлиги. Бу илҳом деган нарса жуда қайсарми? Истаган пайтида келади, хоҳласа ҳафталаб қорасини кўрсатмаслиги мумкин. Нега бу пари ҳамма парилардан ҳам нозлироқ, инжиқроқ? Ёки ҳар ким ҳам уни ўзига тортишни, жалб қилишни уддалай олмасмикан?

Ҳаммаси аслида анча содда. Илҳом – ҳаётий қувват энг юқори бўлган ҳолат. Унинг пайдо бўлиши аниқ қонуниятларга бўйсунди. Ундан кейин, илҳом – фақат ижод аҳлига хос бўлган ҳолат эмас. Уни ҳар ким бошидан ўтказиши мумкин.

Кундалик ҳаётимизда биз ўз ҳаётий қувватимизни турли мақсадларга сафарбар этамиз: жисмоний ва ақлий фаолият, руҳий кечинмалар, ҳис-ҳаяжонлар, кўрқувлар ва ташвишлар. Баъзида ана шу ҳаражатлардан кейин бир оз қувват ортиб қолади. Ана шу қолдиқ қувват одамдаги шижоат қувватидир.

Мазмунли таътилдан сўнг ишга шижоат билан киришасиз. Тўйиб ухласангиз – тонгда ўзингизни тетик ҳис қиласиз. Ташвишларингиз кам бўлса, кун бўйи кайфиятингиз яхши бўлади. Хавотир ва кўрқувларингиз ариса – ҳаётга муҳаббатингиз ортади.

Ана шу ортиқча қувват қанча кўп бўлса, шижоат шунча баланд бўлади. Аммо ғайрат билан сиз ҳар доим қилишга кўниккан юмушларингизни бажаришингиз мумкин, холос. Мутлақо янги нарсалар яратиш, ихтиролар қилиш учун эса сизга илҳом керак бўлади. Ортиқча қувватнинг энг тўлиб-тошган ҳолатидагина одамда ижодга ёки изланишга илҳом пайдо бўлади.

Мағрур паривашнинг бор-йўқ сири ана шунда. У сизнинг ҳаётий қувват даражангизга қараб сизни йўқлайди ёки четлаб ўтади. Тушкунликда юрган ёки бошига ташвиш тушган шоирнинг илҳоми жўшиб турганини ҳеч кўрганмисиз? Турли кўрқувлар оғушида илҳомланган олимни-чи?

Илҳом келишининг яна бир муҳим шарти бор: бунда ақл саҳнани бўшатиши, у ерга кўнгил чиқиши керак. Кўпчилик илҳом

кутилмаганда келишини айтади. Бунинг сабаби айнан ана шунда: ақл доим ўз фаолиятини маҳкам тутати, лекин баъзида у бир оз бўшашилади. Ана шундан фойдаланган кўнгил ўз сўзини айтиб қолади. Яъни кўнгил гаплари ақл буни сира кутмаган пайтда айтилади.

Баъзида илҳом кескин ошиб кетган ҳаётий қувват натижасида ҳам юзага келиши мумкин. Масалан, хушxabар эшитган одамнинг шижоати кескин ошиши ва у бирор ишни илҳом билан бажариши мумкин.

Аммо ҳар қандай илҳом ҳам бунёдкор бўлавермайди. Баъзида ўзига хос «ўғри илҳом» ҳам келиб туради. Бундай илҳом бирор нимадан қаттиқ таъсирланган одамда пайдо бўлади (бу кўпинча ижод аҳлида бўладиган илҳом). Бундай илҳомни «ўғри» деб аташимга сабаб шуки, у кучли ҳиссиёт воситасида тананинг бошқа эҳтиёжларидан қувватни тортиб олади ва уни яратиш учун сарфлайди. Ўғри илҳомга хизмат қиладиган ҳиссиётлар сирасига ҳайрат, ачиниш, афсус, адолат ҳисси ва ҳатто ғазаб ҳам кириши мумкин. Бундай илҳом таъсиридаги «ижод»дан кейин одам ўзини бўшаб қолган идишдек ҳис қилади.

Ўғри илҳом пайдо бўлишининг олдини олиш учун, одам муҳимликдан ҳалос бўлиши даркор. Маълумки, кучли ҳиссиётлар айнан муҳимлик ортидан келиб чиқади. Одам бир нимага ўта жиддий қараганда, унга муносабати қувватхўр туйғуларни келтириб чиқаради. Ўғри илҳом қисқа муддатда катта қувват исроф бўлишига олиб келади ва одам ўзини анча пайтгача қайта тиклай олмай юради.

Илҳом фақат катта қувват ортидан пайдо бўлишини тушундик. Аммо баъзида одамлар ўз ихтиёрларидаги катта ҳаётий қувватни ҳам илҳом сифатида ишлата олишмайди. Бунинг сабаби жуда оддий: биз бирданига бир нечта мақсадни кўзлаймиз. Яъни ақлимиз бир вақтнинг ўзида кўплаб мақсадларни таҳлил қилиш билан банд бўлади.

Саккизта пайпаслагичи билан тенгданига саккизта нарсани ўзига тортмоқчи бўлган саккизоёқни тасаввур қилинг. У ўз кучини саккизга бўлиб, ҳамма нарсага тенг эга чиқмоқчи. Аммо кучини шундай тақсимлагани боис, у ҳеч бирига эриша олмайди. Агар у қолган еттита ўлжадан воз кечиб, ҳамма кучини биттасига йўналтирса, уни осонгина қўлга киритади.

Одамнинг аҳд кучи ҳам ана шундай. Бирданига ҳар хил мақсадга қаратилса – ҳеч бир мақсадга интилишда одам иштиёқи илҳом даражасига кўтарилмайди. Иккита кемани бошини тутган чўкиб ўлади. Ёруғликни ҳар ёққа сочгандан кўра, уни битта нурга бирлаштирилса – у ҳатто темирни ҳам эритиши мумкин. Аҳд кучи ҳам сизнинг ихтиёрингиздаги мўжизакор куч. Уни ҳар томонга самарасиз сочиб юбориш катта исрофгарчилик.

Илҳом иштирокида яратилган ҳар қандай асар – санъат намунасидир. Бу кичик бир шеър ёки ёқимли мусиқа бўладими, ҳақиқий санъат асарида ижодкорнинг ҳаётий қуввати жамланган бўлади. Ижоднинг энг бунёдкор жиҳати шундаки, у одамларнинг ҳаётий қуввати ортишига ҳисса қўшади.

Айтайлик, биз овқатни жисмоний қувват учун истеъмол қиламиз. Уни ҳам кимлардир яратади. Моддий эҳтиёжларимизни қондирадиган нарсалар маҳсулот деб аталади ва уларни саноат ишлаб чиқаради. Санъат ишлаб чиқарган маҳсулотларни эса асарлар деб атаймиз ва улар бизнинг маънавий эҳтиёжларимизни қондиради.

Фақат маҳсулот ва асар ўртасида кескин бир фарқ бор. Битта нон билан фақат бир кишининг қорнини тўйғазиш мумкин. Яъни бир бўлак маҳсулот фақат битта одамнинг моддий эҳтиёжини қондиради. Аммо битта санъат асари билан чексиз кўп одамларнинг маънавий қувватларини оширса бўлади. Битта шеърни бир киши ўқиса ҳам, юз киши ўқиса ҳам – у барчага ўз гўзаллиги билан завқ бағишлай олади.

Илҳом ижодкорнинг ҳаётий қувватидан бир бўлак олиб, уни асарга жойлаб қўяди. Ана шу қувват асардаги мукамаллик,

гўзаллик, таъсирчанлик, самимийлик каби хислатлар орқали одамларга қувват беради.

Лекин, афсуски, бугун бизга санъат асари муқоваси остида сохта маҳсулотлар таклиф қилинмоқда. Биз ўқийдиган шеърлар, биз эшитадиган мусиқа ёки қўшиқ, биз томоша қиладиган филмларинг ҳаммаси ҳам илҳом билан, ижодкорнинг қалб қўри билан яратилмаган.

Бундай сохта асарларнинг бир зарарини ҳисобга олиш даркор – улар одамларнинг ҳаётий қувватини тортиб олиши, одамни руҳан ва жисмонан чарчатиши, кўнгил хотиржамлигидан айириши билан хавфли.

Ўғри илҳом таъсирида яратилган асарлар ҳам бир нуқсонга эга. Улар ижодкорнинг салбий қувватини ўзида жамлаган бўлади ва бу асардан баҳраманд бўлган одамга ҳам ана шу қувватни беради. Ғазаб билан ёзилган шеър ўқувчида ғазаб уйғотади, ачиниш ҳиссида айтилган қўшиқ – одамда ачиниш ҳиссини пайдо қилади, тушкунлик билан чизилган сурат – одамни тушунликка тортади.

Сизда ёрқин ва бунёдкор туйғуларни уйғотган асарлардангина баҳраманд бўлинг. Илҳомсиз яратилган, сизнинг қувватингизни сўриб оладиган ёки сизга салбий ва бузғунчи қувват берадиган асарлардан эҳтиёт бўлинг.

Аслини олганда, илҳом билан бажарилган ҳар қандай иш санъат асари бўлиши мумкин. Нонвой илҳом билан ёпган нон, уни еган одамга нафақат тўқлик – балки катта завқ ато этиши мумкин. Меъмор илҳом билан яратган бино нафақат одамларга моддий хизмат қилиши – балки ўз чиройи билан завқ бериши мумкин.

Умид қиламанки, ушбу китоб сизда фақат завқ ҳиссини уйғотади – сизнинг ҳаётий қувватингиз ошишига хизмат қилади, сизга кучли шахс бўлишга ёрдам беради. Мен бу китобни чин илҳом билан ёзишга интилдим – буни қанчалик уддалаганимни одилонга баҳолаш эса сиздан.

Аҳд мушти

Одам ўз истакларига фақат аҳд қилгандагина эришишини билдик. Бизнинг ҳаётий қувватимиз бир нуқтага қаратилиб, ишга солинса – у аҳд кучига айланади ва кўзлаган мақсадимизга эришамиз. Аммо ҳаётий қувватни бир жойга жамлаб берувчи қурол нима?

Бу, табиийки, эътибор. Айнан бирор нимага диққатимизни қаратибгина унга ўз ҳаётий қувватимизни йўналтирамиз. Бизга диққат қилишни болаликдан ўргатишади. Диққатни жамлай олмаслик – жиддий ақлий нуқсон ҳисобланади.

Эътибор ўз келиб чиқишига қараб икки турга бўлинади: табиий ва мажбурий. Табиий эътибор – бу инсоннинг қалби истагидан келиб чиққан эътибордир. Унинг ортида истакка эришиш учун керак бўладиган объектга қизиқиш ётади.

Иккинчи тур эътибор – ақл меҳнати маҳсули. У муҳимликдан келиб чиқади ва одамнинг ҳаётий қувватини қайсидир объектга мажбуран йўналтиради. Одатда бундай эътиборни катта қувват ҳисобидан тутиб турилади.

Ёш болаларнинг эътиборини тортган нарса жуда тез ўзгаради: ҳозир коптокни ушлаб турган бола зум ўтмай мушук ортидан қувиб кетади. Бунинг сабаби оддий – болаликда бизнинг қалбимиз ҳар нарсани билгиси, кўргиси келади ва бу ажойиб дунёдаги ғаройиб нарсаларнинг қай бирини биринчи ўрганишни билмай қийналади. Табиий эътиборнинг бу бебошлиги вақт ўтиб йўқолади ва қалбимиз ўз истакларида турғун туришни ўрганади. Ёш бола ҳам унга бирданига кўп янги ўйинчоқ берилса, ҳаммасини тенг ўйнашга интилади. Аммо бошланғич қизиқиш қондирилгач, у ўйинчоқларни бирма-бир чуқурроқ ўрганишга тушади.

Шу ўринда бир гапни айтиб ўтмоқчиман. Ҳеч қачон болангизни ўйинчоғини бузгани учун койиманг. Ўйинчоқнинг вазифаси шу – бола ундан ўзи билганча завқ олади. Сиз ўз машинангизни ишга миниб борганда бузиб қўйганингиз учун ўзингизни койимайсиз-ку? Чунки

машинанинг вазифаси сизни ташиб юриш эканини, бу вазифани бажаришда у баъзида ишдан чиқиб қолишини яхши биласиз. Ўйинчоқларнинг вазифаси – болага янги нарсаларни ўргатишдир. Агар болангиз ўйинчоқни бузиб, дунё ҳақида билимларини оширсан – бундан фақат хурсанд бўлинг. Машина ҳам бузулиб, эҳтиёт қисмларини вақти-вақти билан янгилаб туриш кераклигини сизга ўргатади.

Табиий ва мажбурий эътиборни бир-биридан фарқлаш жуда осон. Бирор нимага табиий диққат қаратган одамнинг танаси хотиржам, мускуллари бўшашган бўлади. Чиройли қизни кўрганда, оғзи очилиб, ёнидагилар гапини ҳам эшитмай қолган йигит эътибори – табиий эътибор. Онанинг боласига ғамхўрлик қилаётганда диққатини бир жойга жамлаши – табиий эътибор. Ўзи қизиққан китобни ўқиб, завқ олган китобхоннинг эътибори – табиий эътибор.

Мажбурий эътибор эса ўз номи билан мажбурий. Бунда ақл у ёки бу нарсанинг муҳимлигини сунъий ошириб, одам диққатини шунга қаратади. Мажбурий эътибор одамнинг танасини зўриқтиради, мускуллар таранглашади, қошлари чимирилган, юз ифодаси жиддий бўлади. Кучли ақлий фаолият билан боғлиқ иш билан банд одамнинг эътибори – мажбурий эътибор. Қизиқмаган ёки ўта муҳим деб билган нарсани тинглаётган одамнинг эътибори – мажбурий эътибор.

Эътиборни жамлаб туриш – катта ҳаётий қувват талаб этадиган ҳолат. Ҳар томонга қараб ўсган дарахт шоҳларини бирлаштириш қанча жисмоний куч талаб этса – диққатни жамлаш ҳам ана шунча руҳий қувват олади. Шунинг учун одам эътиборини керакли нарсаларга қарата билиши унинг ҳаёти қанчалик равон бўлишини кўп жиҳатдан белгилаб беради.

Аввало, мажбурий эътибор талаб этадиган мақсадлардан кечиш зарур. Бу, табиийки, пуч ва ёт мақсадлар. Улар сизнинг ҳаётий қувватингизни совуриб ҳам, ҳеч бир натижага олиб келмаслиги мумкин.

Мажбурий эътиборнинг бир алоҳида кўриниши борки, у энг зарарлидир. Тўғрироғи, ундан наф кам. Бу – ҳаёл ўйиндир. Ақлимиз у ёки бу муаммони ушлаб олиб, уни чайнайверади. Бундай ҳаёлларни мен *сақич ҳаёллар* деб атайман. Улар ҳудди сақичдек ёпишқоқ бўладилар ва ақлингизни улардан тозалаб ташлаш жуда қийин.

Одам бир муаммонинг атрофида бор ҳаётини қувватини жамлаб қўйса, унинг соғлиги ёмонлашади, танаси чарчайди, кексаяди. Бир нарсага ортиқча эътибор бериш орқасидан одамнинг боши қотишини халқда бекорга *диққат бўлиш* деб аталмайди.

Сақич ҳаёллардан қутулишнинг энг осон йўли – бу сергак тортиш. Бу ҳаёлларни ақл сунъий муҳимлик орқали сизга «ёпиштираётгани»ни эслаш лозим. Агар ҳаёллар бирор муаммо атрофида бўлса, вақт ҳар қандай муаммони ўзи ҳал қилишини эсланг. Сақич ҳаёлларнинг жисмоний асоратидан қутулиш учун бир неча дақиқа энгил машқлар қилинг ёки сайрга чиқинг.

Мажбурий эътибор – замонавий одам ҳаётида бўлмасдан иложи йўқ. Кўпчиликнинг иши, кундалик юмушлар мажбурий эътибор талаб этади. Шу боис мажбурий эътиборнинг жисмоний соғлиққа етказган зарарини бартараф этиб туришни одат қилиш керак.

Ақлий фаолият билан шуғулланувчи одамларга ҳар икки соатда ўрнидан туриб, энгил машқлар қилиш тавсия этилади. Бундай машқлар орасида пайларни чўзувчи машқ энг самаралидир. У жуда оддий: одам тик турган ҳолда қўлларини юқорига кўтариб, бутун танасини бўйига чўзади (ҳудди юқорида турган нарсага қўл чўзиб, олмоқчи бўлгандай). Ана шундай ҳолатда елкани ўнгга ва чапга аста буриш машқ нафини оширади. Бундай машқ мажбурий эътибор босими остида тортишиб қолган мускулларни бўшаштиради. Бунда айниқса елка, куракусти ва бел мускуллари энгил тартадилар. Бу гуруҳ мускуллар диққат жамланганда энг кўп таранглашади.

Мускуллар мудом таранг ҳолда туришининг икки жиддий оқибати бор: биринчиси, доим таранг ҳолда турган мускуллар ана

шу ҳолатга кўникиб, қотиб қолиши; ва иккинчиси, таранг тортилиб турган мускуллар оралаб қон яхши айланмаслиги ва бунинг натижасида шу жойларда қон тиқилиб қолиши. Тиқилиб қолган қон бориб-бориб оғриқ ҳиссини уйғотади – фақат шундагина биз мускулларимиз таранглашиб қолганини пайқаймиз.

Яхшиси, танани ана шу ҳолатгача олиб бормаган маъқул. Эътиборни тартибга солиш учун қилинган машқлар танадаги қон айланишини яхшилабгина қолмай, ундаги қувват айланишини ҳам маромга келтиради. Ҳаётий қувват танимизнинг турли қисмларига ўзига хос каналлар орқали етиб боради – мускуллар ҳолати бузилиши эса ана шу каналларни торайтириб ёки тамоман тўсиб қўйиши мумкин.

Эътиборни бошқариш – аҳд кучини бошқариш демакдир. Ҳар томонга қараган ҳаётий қувватни битта аҳд муштига жамлаб берувчи эътиборни назорат қила олсангиз – аҳд кучи сизнинг измингизда.

Одам ўз эътиборини тарбияласа, мисли кўрилмаган натижаларга эришиши мумкин. Масалан, шарқ якка кураши фалсафаси диққат ёрдамида нафақат ҳаётий қувватни – балки жисмоний кучни ҳам юксак маҳорат билан бошқаришни ўргатади.

Кучли боксчи ва моҳир конфучини тасаввур қилинг. Уларнинг қаршисига қалин тахта қўйиб, зарба билан унинг ўртасини тешиш сўралди. Боксчи ўз кучи билан тахтани парчалаб ташласа ташлайдики, топшириқни бажара олмайди. Ундан кучи анча кам бўлган конфучи учун эса бу топшириқ жуда оддий. Унинг измида жисмоний қувватини тахтанинг керакли нуқтасига йўналтириб берувчи кучли диққати бор.

Ана шунақа. Тартибга солинган ва ўткирланган эътибор сизга катта имкониятларни очиб беради. Унинг ёрдамида муштга тугилган аҳд зарбаси мақсадингиз йўлида дуч келган деворларда сиз учун дарчалар очади.

Бутун деворни эса ҳаётни тинимсиз кураш дегувчилар бузсин. Ахир, йўлни тўсган ўрмондан ўтиш учун, ундаги ҳамма дарахтларни кесиш кимга керак?

Ҳаваскор мусаввирлар

Инсон қалбининг ягона мақсади – меҳр кўрсатиш. У шу мақсад йўлида кутади, талпинади, соғинади. Шу мақсадга интилиб, кимнидир севади. Унинг йўриқномасига биргина қоида битилган: *меҳр бериш*.

Қалб бу мақсадини турлича кўринишларда намоён этади. Энг яққол кўриниши – бу севги. Аввало инсоннинг ўз-ўзига бўлган севгиси. Ўз-ўзига бўлган *шартсиз* севгиси. Қалб инсонга энг яхши нарсаларни раво кўргани учун, уни юксак мақсадлар томон етаклайди. Ақл бундай интилишларни баландпарвоз деб қанча сифатини туширишга уринмасин – улар бари бир ҳаётимиз мазмуни бўлиб қолаверади.

Ҳар қандай бут мақсад – қалб истагидан яралган ниятдир. Унинг келиб чиқиши ҳам, унга борар йўл ҳам – унинг манзили ҳам инсонга фақат бахт ато этади. Бундай мақсадлар бу дунёда ниманидир бунёд қилишга, янги сарҳадларни кашф этишга қаратилган бўлади.

Қалб кўпинча меҳр кўрган инсонларига жавоб тариқасида меҳр қайтаришни истади. Биз меҳрнинг бу кўринишини *миннатдорчилик* деб атаймиз. Кимгадир ўз раҳматини айтмоқчи бўлган одамнинг шу миннатдорчилиги йўлида қилган ишлари бунёдкор ва самимийдир. Миннатдорчилик ортидан келиб чиққан мақсадлар ҳам бут мақсадлардир.

Баъзан биз кимдир бизга меҳр кўрсатишига қаршилик қиламиз. Баъзида кимнингдир миннатдорчилигини қабул қилмаймиз. Ақлимиз буни «юксак» маданият белгиси деб аташи мумкин. Аммо аслида бу бир жиноятдир. Бу – инсон қалбига қарши жиноят. У сизга меҳр кўрсатиш йўли билан ўзининг ягона мақсадига эришмоқчи. Сиз эса уни бундан маҳрум қиляпсиз. Кейинги гал кимдир сизга самимий

миннатдорчилик билдиришга уринганда одоб ёки яна қанақадир «ақлли» важ билан буни қабул қилишдан бош тортишдан аввал – қандай иш қилаётганингизни ўйлаб кўринг. Кимдир сизга шартсиз севги изҳор қилганда ақлингиз найрангига учиб, бу меҳрдан воз кечишдан олдин – бу қанчалик вайронкор иш эканини эсланг.

Фарзанд қалби миннатдорлик боис ота-онага ғамхўрлик қилишни истайди. Ота-онасига ғамхўрлик қилишни ўзига юк деб билган ёки буни умуман қилмаган фарзандни қоралашга шошилманг. Бундай фарзандни миннатдорчилик ортидан қалби айтган истакларга эргашадиган эмас, ақли айтган манфаатлар ортидан қувадиган қилиб тарбиялаган ким эканини эсланг.

Аҳд кучи одамни кўп мақсадларга етказиши мумкин. Лекин аҳд ҳар доим ҳам меҳрдан куч олмайди. Баъзида аҳд қаҳрдан, араздан, гинадан, қасддан ва ҳатто нафратдан куч олади. Бундай аҳд ва у қаратилган мақсад инсон ҳаётида жуда кўп бузғунчиликлар қилиши мумкин.

Баъзида биз муҳимлик куч берган аҳдларни меҳрдан келиб чиққан деб хато қиламиз. Муҳимлик интилган мақсадлар кимнингдир фойдаси учун, бошқалар тинчидан кечиш эвазига амалга ошади. Чунки бунда бир одамнинг аҳамияти бошқасиникидан юқори қўйилади.

Мисрнинг азалий эҳромлари фиръавнларнинг ўз илоҳларига бўлган юксак меҳри махсули эмас – ҳаддан зиёд оширилган муҳимлик махсули. Тож Маҳал, биз ўйлагандай, бир ошиқнинг ўз маҳбубасига бўлган покиза муҳаббати ёдгорлиги эмас – тенги йўқ муҳимлик ёдгорлиги. Агар бу каби иншоотлар қурилиши ортида меҳр куч берган мақсад турганда, улар бино бўлгунча минглаб одамларнинг жони қурбон бўлмаган бўларди.

Одамларнинг қалб истакларига бефарқ бўлмаслик – ўнта Тож Маҳал қургандан афзал. Ўз қалбимиз истакларига қаршилиқ қилмаслик эса – юзта эҳром қургандан устун.

Инсонпарварлик – бу китобларда чиройли сўзлар билан таърифланадиган, фақат авлиёсифат одамларнинг кўлидан келадиган оғир бир юмуш эмас. Инсонпарварлик, кўпчилик ўйлагандай, ўзи қолиб, бошқалар ташвишида куйиб-пишиш ҳам эмас. Инсон ўзига меҳр кўрсатмасдан, бошқалар ғамини ейишида қандай инсонпарварлик бўлиши мумкин?

Инсонпарварлик – бу одамларга ўз кўнгил истакларига интилишда далда бўлиш. Катта-катта мақсадлар йўлида кичик ютуқларга эришган дўстингиз қувончига шерик бўлиш – инсонпарварлик. Кимнингдир қалби истагига қараб борар йўлида шаштини туширадиган, уни «осмондан ерга қайтарадиган», уни ҳаётга реал қарашга ундайдиган гапларни айтишдан тийиниш – инсонпарварлик. Қалбининг хоҳишига эргашиб, катта ниятлар қилган одамнинг орзулари амалга ошиши ҳақида шубҳа қилмаслик, қилса ҳам бу ҳақида у одамга гапирмаслик – инсонпарварлик.

Фарзандларингизни ҳеч кимдан кам қилмай катта қилиш истаги – пуч мақсад. Бу мақсад сизнинг ота-оналик меҳрингиздан эмас, ота-оналик *муҳимлигингиздан* келиб чиққан. Сиз фарзандингизни инсонийлик нима эканини биладиган кучли шахс этиб тарбиялашни кўзланг. Бунинг учун эса уларда «ҳеч кимдан кам эмаслик» ҳиссини эмас – «ҳамма билан тенглик» ҳиссини шакллантириш лозим. Ана шунда сиз фарзанд тарбиясига муҳимлик меҳр ниқоби остида аралашишининг олдини олган, болангизга меҳр кўрсатаман деб, жабр қилмаган бўласиз.

Меҳр изҳор этишдан келиб чиққан мақсадлар йўлидан бориб, фарзандларингизга бут мақсадлар қандай бўлиши ҳақида сабоқ беринг. Бунда уларга сизнинг мақсадларингиз намуна бўлсин. Уларни шартсиз меҳр билан тўйинтиринг. Меҳрга тўйиб унган гул, атрофга фақат хушбўй ифор таратади. Фарзандларингиз меҳридан завқланган одамлар, уларни парвариш қилган боғбонларга раҳмат айтсинлар. Уларнинг миннатдорлиги ҳам – соф ҳолдаги меҳрдир.

Олдимизга қандай мақсад қўйишимиздан қатъий назар, унинг келиб чиқишини аниқ билишимиз лозим. Унинг ўзаги қалб истагида бўлиши, унинг ўзи меҳрдан куч олиши ва бу мақсад бунёдкор

ишларга туртки бўлишининг гаровидир. Бунёдкор ишнинг эса катта-кичиги бўлмайди.

Ҳеч қачон одамларга раҳмат дейишни қанда қилмайлик. Оддий раҳмат айтиш ҳам меҳр изҳори, қалб истаги экани ёдимизда бўлсин. Одамларнинг ёрдамларини миннатдорлик билан қадрлай билиш – кучли шахсият хислатидир. Миннатдорчилик билдириш – бизга керак, бу билан бизнинг қалбимиз ўз сўзини айтади.

Меҳр куч берган мақсадларга интилишга замон ёки макон имкон бермайди дейдиганларга мен бир нима дейишим қийин. Улар ўз шахсий эркинликларини ташқи ва ички тобеликларга бериб қўйган бахтсизлардир. Улар ҳали ҳам ақл тузоқларидан нарига ўтишни истамайдилар. Улар ўзгаларга (ҳатто ўзларига) шахсий эркинлик беришдек меҳрибончиликни раво кўрмайдилар. Бу уларнинг танлови.

Тангри бу борлиқни тенгсиз маҳорат билан яратган. У дунё дафтарига ҳаёт суратини аҳд қаламини меҳр сиёҳига ботириб чизган. У бизга ҳам аҳд кучи билан бу дафтарга суратлар чизишни ўргатган. Аҳд қаламини ботириб туриш учун меҳр сиёҳига тўла қалб ато этган. Кейинчалик биз нафрат ва ғайирлик каби бўёқларни ҳам кашф қилганмиз. Улар ёрдамида ҳаёт сурати мукамаллигига зарар етказишни, Тангрининг шундоқ ҳам бекам илоҳий асарига инсоний тузатишлар киритишни ўрганганмиз.

Бугун ҳам – ҳозир ҳам ана шу яратувчилик қудрати сизнинг қўлингизда. Шахсиятингиз тубида меҳри ҳеч қачон тугаб қолмайдиган қалб сиёҳдони бор. Измингизда шу сиёҳдан гўзалликлар бунёд қилишга қодир аҳд қалами бор. Ана шу бунёдкор кучни ҳақ йўлда ва Ҳақ йўлида ишлата билиш қолди, холос. Тўғри, Яратган олдида биз бор-йўғи бир ҳаваскор мусаввирлармиз – лекин, баъзида, ҳаваскор ижодкорнинг илҳоми ҳам санъат асарлари яратишга қодир.

ЯКШАНБА

Бахт

Мақсадимиз холис бўлган экан, мана, эсон-омон учинчи суҳбатнинг ҳам сўнгига етдик. Бугунгача сиз билан кўп янги нарсаларни ўрганиш бахтига – натижада ўзимизни яна-да яхшироқ англаш бахтига сазовор бўлдик. Дунёга қарашларимиз сергаклашди, кўнглимиз кенгайди. Олдимизга юксак ва эзгу мақсадларни дадил қўядиган, уларга холис ёндашадиган – уларга қўрқмай эришадиган бўлдик. Камида бунга бўлган ишончимиз мустаҳкамланди.

Таққослаш ва айирмачилик келтириши мумкин бўлган балолардан ўзимизни тежаб қолганимиз ҳам рост. Пуч ва ёт мақсадлардан йироқ бўлишни, бут мақсадларимизни ортиқча муҳимлик ва қурбонликларсиз амалга оширишни, бунинг учун аҳд кучидан тўғри фойдаланишни ўргандик. Айниқса, мен жуда кўп нарсани ўргандим.

Ўйлайманки, китобни ёзишдан кўзлаган мақсадимга мен эришдим – уни ўқишдан кўзлаган ниятингизга сиз эришдингиз. Ҳар ҳолда, ана шу мақсадимиз биздан қочиб улгурмади. Менга яна бир мақсадимга етишим учун мана шу имконни берганингиз учун, албатта, сиздан миннатдорман.

Раҳмат сизга.

Муаллиф ҳақида

Исми-шарифим – Жавлон Жўраев

Мутахассислигим – иқтисодчи

Қизиқишларим – фалсафа, амалий психология, жамиятшунослик, ахборот технологиялари, адабиёт, тиллар, мусиқа, тасвирий санъат

Интернет саҳифам – www.juraev.uz

Электрон почта манзилим – dilpora@gmail.com

Агар китоб сизнинг шахсий ўсишингизга оз бўлсада хисса қўшган бўлса – уни маъқул топган дўстларингизга тавсия этинг. Бу каби билимлар ҳар кимга даҳлдор ва улардан фойда топишга ҳар ким ҳақли. Ишонинг – атрофимизда кучли шахслар қанча кўп бўлса, ҳаётимиз шунча ёрқин бўлади.